

Revízió

Választójog

Királykérdés

APPONYI ALBERT gróf

előszavával

Írta:

HALMAY ELEMÉR dr.

BUDAPEST, 1931.

A REVÍZIÓ—KELET NÉPE KIADÁSA.

Minden jog fenntartva.

Tisztelt barátom!

Szíves voltál a revízió, választójog és királykérdésről írt, egymáshoz fűződő elmélkedéseidet velem közölni s engem azokról, vagy azok témájáról olyan nyilatkozatra felszólítani, amelyet munkálatoddal együtt nyilvánosságra hoznál.

Teljes készséggel teszek eleget a felszólításodnak, bár mind a három téma olyan, melyről már sokszor nyilatkoztam, s így újat azokról nem igen mondhatok.

Ám de nézzük mindenekelőtt, hogy miként került be egy kiadványba ezen három elmélkedést tárgy: revízió — választójog — király kérdés. Van-e köztük benső összefüggés, s ha van, akkor az milyen: öszhang-e, vagy ellentéte

Szerintem, öszhang. A revízióról önmagában ez alkalomból nincs mit mondanom; annak, hogy részletekbe menjünk, még nem érkezett el az ideje; általánosságban pedig nemcsak a magyar közönségnek nem kell azt magyarázni, de már közeledünk ahhoz a helyzethez is, melyben én mindig a revízió érdekében kifejtendő igazi tevékenységnek első állomását látam, ahhoz tudniillik, midőn a műveit világ gondolkozásában közheilyé válik a trianoni szerződés elhibázott voltának tuda-

A másik két tárggyal való összefüggését a revíziónak, mely a magyar politikának tulajdonkép vezérgondolata kell hogy maradjon, én akkép látom, hogy választójogi reform, vagy mondjuk általánosságban: a demokratikus haladás a

revíziónak egyik hatalmas elősegítője lehet, míg az úgynevezett királykérdés olyan megoldásának, mely a nemzeti érdekeknek megfelel, ugyanazok az akadályok állják útját, melyek a revízió elé is tornyosulnak, — amiből nem nehéz azt a következtetést levonni, hogy a revízióra nézve csak kedvező lehet az, amit a revízió ellenségei oly nagyon perhorreszkálnak.

A demokratikus haladás ma nem ízlés dolga, hanem történelmi fejlődéstörvény, amelynek aki ellenszegül, könnyen a világtörténelem kerekéi alá kerülhet. Különösen kis nemzetek nem engedhetik meg maguknak azt a luxust, hogy az egész világgal, illetve annak egyik leghatalmasabb szellemi árnyalatával szemeheszálljanak. Ne hivatkozzunk ezzel a kifejezéssel szemben: „az egész világ”, az olasz fascizmusra, mert az nem antidemokrácia, hanem széles néprétegekre alapozott mozgalom; tömegek lelkesedése nélkül nem is képzelhető és csupán vajúadás a demokrácia legmegfelelőbb megvalósulási formájának létrehozásában. A diktatórikus elem is, mely Mussolini hatalmas egyéniségében nyilvánul meg, széles néprétegek feltétlen bizalmából és odaadó támogatásából szívja erejét. A tétel tehát áll, hogy az antidemokratikus irány az egész világ gondolkodásával hozna ellentétbe, s így természetesen akadályos volna annak a revízióknak, amelyet a civilizált népek közvéleményének támogatásával akarunk elérni.

Az úgynevezett királykérdésnek a revízióval való benső összefüggéséről már elmondottam, mit ezen alkalommal elmondani célszerűnek látok. Ami megjegyzésem dolgozatodnak ezen részére van, az abból áll, hogy fejtegetéseid nem fedik az én álláspontomat, bár azzal ellentétbe sem állanak. Az én sokszor kifejtett gondolkozásomnak alapja erre a tárgyra vonatkozólag ugyanis az, hogy királykérdés olyan értelemben, mintha kérdéses volna, hogy kit illet meg a magyar trón — egyáltalában nem létezik, mert azt megállapítják a trónöröklési törvények, melyekkel szemben a külső kényszer alatt létrejött úgynevezett detronizáló törvénynek, alkotmányunkat megváltoztató és új alkotmányos bázist teremtő erőt nem tulajdoníthatok. De ezen a jogi meggyőződésen kívül a történelmi perspektívákból kiinduló politikai mérlegelés is ugyanarra az eredményre vezet nemcsak engemet, de sokakat olyanokat is, akik jogi alaptételemet nem teszik magukévá. A Te dolgoza-

tođ e tekintetben nem tartalmaz állásfoglalást, de tényeket sorol fel, amelyekből ki-ki levonhatja a következtetést, s melyek engem a magam következtetésének levonásában nemcsak nem hátráltatnak, hanem elősegítenek.

Ami tehát az én szempontomból a Te könyvedben hézagos, nem akadályozhat engem abban, hogy azt mint értékes hozzájárulást a magyar politikai eszmekör mélyítéséhez, örömmel ne üdvözöljem, és annak minél tágabb körben való elterjedést és hatást ne kívánjak.

Kelt Budapesten, 1931. április hó 26-án.

Szíves üdvözléssel,

*őszinte híved:
Apponyi Albert.*

„Illúziókban nem szabad élni,
Ideálok nélkül nem lehet élni.”

(Klebelsberg Kúno gróf.)

Revízió

A magyar *hitnek* gyökere: a múltnak ismerete, a magyar *jövő*: a múlt hasznosított tanulságain épül. A *ma* munkát, a *holnap* kenyeret jelent, — hogy a holnap *mikor* virrad ránk, az *Homérosz* nyelvén szólva: az Istenek térdén fekszik, — talán nem is a kék és beláthatatlan messzeségben — ma már nem állunk barátok nélkül a világban és hogyha szabad arra hivatkozni, úgy azt is mondhatom, hogy talán közelebb vagyunk a revízió gondolatához, mint sokan (hiszik — mondja *Bethlen István*. Ha jóslata úgy beválik, mint *Apponyi Alberté*, ki a békehizottság előtt 1920. január 16-án azt mondta: „Európa újjáépítése és az európai viszonyok megszilárdulása összeférhetetlen Magyarország feldarabolásaival,” — úgy lehet, szabad és kell remélnünk, — mert a soha nem múltó és mindenkor éledő magyair Géniusz, meg a kemény akarni tudás, még mindig *feltámadás elé* segítette ezt a Trianonnal nem első ízben letiport ezeréves nemzetet, — mert a mának sívárságában is érezzük: „a magyar nemzeti lélek lüktetését, mely életet jelent és emelkedést ígér.”

Népünk a halálos betegségben gyötrődő embertársára azt mondja: „*érik*”, — úgy értve, hogy a hajlál kaszája alá érik, — mintha a békeszerződések ils a megsemmisülés felé „*élnének*” revízió híjján, a revízió ugyanis ma már sokak szerint: a béke túlfűtött kazánjának biztonsági szelepe.

A történelmi igazságszolgáltatás fatális folyamata, megindult, azt a győztes hatalmak ma már meg nem akaszthatják,

a háborúért való felelősség kérdése hqvta-tovább lekerül a napirendről, — a különféle nemzetek politikai és katonai vezetőinek háború utáni memoirirodalma sok homályt oszlatott el — *helyébe a békéért való felelősségnek kérdése peruit.*

Ettől eltekintve, az „*érési*” folyamatnak legfőbb tényezői:

Hogy míg mi legyőzötték betartjuk a békét, a győztesek, a boldogabb „szerződő” felek, különösen a minoirításokat és a leszerelést tekintve, azt nap-nap után megszegik.

Hogy a „magyar kérdés,” mely az európai problémák komplexumának egyik nem éppen jelentéktelen parcellája, nemcsak a mi szerencsétlenségünk, de tövis is egyúttal fölényes és elbizakodott szomszédaink talpában.

Hogy barátaink, — Franciaországot is tekintve — szaporodóban vannak, miben az érdem oroszlánrészre *Rothermere* lordé.

Hogy Németország hivatalos körei is, mind intenzívebben foglalnak állást a revízió mellett.

Hogy a politikai és diplomáciai köztudatban terjed a Nemzetek Szövetsége tehetetlenségének felismerése.

Hogy világhkrízissé dagadt a gazdasági válság, amelynek főbb okai: termelési és értékesítési nehézségek, a lehetetlen vámok okozta világszerte mutatkozó export és import érdekelletlMiek, a mindenfelé, Amerikát sem véve ki, növekvő és máris ijesztő arányokat öltött munkanélküliség, a vezető hatalmak már szinte nem is tagadott fegyverkezése, ezzel szemben a nemzetközi hitel szervezetlensége és hánya eminenter produktív befektetéseket tekintve.

A politikai és diplomáciai rövidlátás, elfogultság és gonoszság szülte békeszerződések révén, a spécifiikusian magyar-nak vélt szerencsétlenségből és nyomorúságiból *így* fakadtak világba jök, a revíziós politikából *így* lett véres reálpolitika, a revíziós gondolat *így* lett a világpolitikának mia már szinte integráns tényezője, *így* „*érnek*” erlcldmény fellé a revíziós törekvések, amelyeket csak a quieta non movere-ből fakadt gyávaság és rosszhiszeműség mondhat békébtontóiknak és békétdöntőknek, holott a békeszerződlések nyomán fakadt beteg békeállapotoknak a politikai logikából — mert olyan is van — folyólag szanáló ja és mentője semmi más nem lehet, mint a revíziónak nevezeitt operáció.

A *Chamberlain* mentalitásnak alkonyát jelenti *Par moor* lordnak, Angliának a Nemzetek Szövetségénél accreditált delegátusának bölcs szava, aki a Nemzeteik Szövetsége fennállásának tizenegyedik évfordulója alkalmából írott cikkében*) azt mondja:

„*Annakidején, mikor a békeszerződéseket megkötötték, talán volt bizonyos erkölcsi és politikai létjogosultságuk, ma már azonban parancsolóan szükségesnek tartom a revíziójukat. Mai formájukban sokkal alkalmassabbak arra, hogy a nemzetközi ellentéteket és súrlódásokat elmérgesítsék, mint hogy az általános béke és kiengesztelő és szellemét előmozdítsák. Mindenesetre bajos megállapítani, hogy éppen most van-e már itt az ideje a békeszerződések revíziójának, az azonban tagadhatatlan, hogy a revíziót meg kell valósítani abban a pillanatban, amikor a faji és nemzeti előítéleteket háttérbe szorítja egy szélesebb nemzetközi látókör.*”

A nemzetek életében úgy látom, csak úgy, mint az egyén életében, két monieniumnak van döntő hatása a boldogulás útján, — egy pozitívnek: *dolgozni* és egy negatívnek: *kétségbe nem esni*, — mert lassan bár, de biztos örül Isten malma.

Az *igazi* békemű meglesz *Apponyi* Alberttel szólva akkor, amikor arra a lélektani feltételek a művelt világ közvéleményének evolúciójában meglesznek, ezen lélektani feltételek irodalmi úton is való *érlelése*, a revíziós *dolgozni* tudás és akarásnak egyik legjelenillősebb feladata.

A békeszerződéseknek elősmerten leginkább sújtottjai mi magyarok vagyunk, amiből logikusan az következik, hogy *kiverekedni* a revíziót, mely létérdekünk, elsősorban nekünk magyaroknak kell, az irodalmi muníciót szállítani külföldi barátainknak a mi feladatunk, e téren nincs és nem lehet megállás, avagy tespedés, mert *Deák Ferenc* szavát idézve: „a feldúlt országnak eldarabolt ereje ismét összeállhat s idő és körülmények kedvezésével megtörheti az ellenség íhaítalmát, de a tespedésben kialudt nemzeti erőt semmi hatalom többé vissza nem hozza...”

*) Lásd: „Pesti Napló” 1931. január 6-iki számát.

Mulasztás e téren részünkről nem forog fenn, alapos és megkapóbbnál megkapóbb alkotásokra találunk.

Itt *Póka-Pivny Béla* dr. munkája: „*Csonkamagyarország két integritási harca és Szent Jeanne d’Arc*”, melyet szerző nagy szerénységgel politikai tanulmánynak nevez, holott az nagy történelmi apparátus igénybevételével és nagy írói készséggel megírt vaskos könyv.

Apponyi Albert a könyvhöz írt előszavában következőket mondja: „Amit e könyvből tanulhatunk, az a nemzeti érények és hibák sorsdöntő befolyása a történelmi evolúcióra. Ebből azután mindenki levonhatja a következtetést. Jeanne d’Arc hivatása is leginkább abban állott, hogy a rossz hajlamokat visszaszorítani, a jókat élesíteni tudta. *Ebben az öntudatosabb korban nekünk ezt magunknak kell elvégeznünk.* Erre nyerünk buzdítást ebből a könyvből, amiért is azt a közönség figyelmébe melegen ajánlom” ... *Póka-Pivny Béla* pedig előszavában a következőképp elmélkedik: „Jeanne d’Arc páratlan lelki ereje, lobogó hite, csudás fanatizmusa és megindító vértanú halála megértette a francia néppel, hogy *az idegennek nincs mit keresnie a francia földön*, hogy nincs szentebb ügy, mint a küzdés a haza rögeiért és fhogy *az igazság feltételül kell, hogy diadalra jusson.* Jeanne d’Arc-nak a világtörténelemben példátlanul álló, magával ragadó élanja után diadalra jutott Franciaország, mely pedig akkor csonkább volt, mint a mai Csonkamagyarország, mert bár területének csak a felét vesztette el és nem a kétharmadát, mint mi, de elvesztette fővárosát is, Parist” ...

Finom gondolat volt ezen könyv témáinraik megválasztása, mely *elegáns memento Franciaország címére*, mintha csak azt mondaná a szerző: bár más korban élünk, bár mások a magyar katasztrófa előzményei, bár mások a magyar feltámadásnak ezidőszerint igénybevehető eszközei, a nemzeti szerencsétlenség csak nemzeti szerencsétlenség marad függetlenül a kortól, melyben megesik, — tőled Franciaország, aki nemcsak ama távolabbi korban, hanem napjainkban küzdöttél meg sikeresen nem a demokráciáért és nem világot boldogító eszmékért, *hanem a magad integritásáért*, — tőled Francia-

ország minden más nemzetnél több megértést lenne okunk remélni, — ne ítélj, hogy meg ne ítéltessél.

És itt, *Olay Ferenc* dr. közel 500 oldalas bőven és érdekesen illusztrált könyve: „*A magyar művelődés kálváriája az elszakított területeken 1918-1928*”, melyhez az előszót ugyancsak *Apponyi Albert* gróf írta. Ezen könyv második és bővített kiadása szerző: „*A magyar kultúra válságos évei 1918-1927*” c. munkájának, melyről *Báró Perényi Zsigmond*, a „*Magyar Nemzeti Szövetség*” elnöke méltán írja: „Ez a könyv dörömbölni fog minden magyar ember és egyben művelt külföldi olvasó lelkiismeretének ajtaján és messzehangzó hirdetője lesz annak, hogy az a kulturális és erkölcsi szégyenfelt, a nyugati civilizáció nagy elveinek és eszméinek az a cinikus megcsúfolása, amelyet Trianon minden jóérzésű ember szemében jelent, soká nem maradhat meg, ha Európa továbbra is Európa akar maradni és nem akarja megtagadni évszázados nemes tradícióit és rendeltetését.”

Olay Ferenc dr. a magyar hitvallók közül való, könyve nemcsak hitünk megerősítésére, de tanításra és *meggyőzésre* is alkalmas, mert tárháza a tények és éppen nem színezett felháborító adatoknak; a külföld előtt e könyv vitathatatlanul bizonyítja nagyzó és brutális ellenségink feletti *kulturális fölényünket* s mint ilyen kiválóan laikalmas arra is, hogy *Apponyi Albert* szavával élve, „hathatósan előmozdítsa és siettesse annak a világpolitikai bölcsességnek eljövételét, mely abban állana, hogy a szükséges visszatérést a igazságosság és észszerűség útjára a józan belátás eszközölje és ne újabb katasztrófák kényszerítsék azt ki újabb rombolásokon keresztül, melyekből lehet-e valamit felépíteni, náiaigyon is kétséges.”

Ezen könyv mindenképen elismerésre méltó tudományos és politikai jellege mellett, egy pompásan, izzó hazafisággal megírt, az érdeklődést mindvégig lenyűgöző olvasmány is, mely lelkes írójának következő szent igaz *megállapításával* zárul: „Kezünkől kihullott a becsülettel hordott kard, gazdasági erőnket meggyengítették, területeink és testvéreink nagyon nagy részét elszakították, *de egytől nem foszthat meg*

senki a világon — ha kitartunk hűségesen mellette — a magyar szellem és ősi magyar kultúra erejétől”

A „*Pesti Hírlap*” ötvenéves fennállása, alkalmából készült: „*Igazságot Magyarországnak!*” című díszmunka pedig, *Légrády Ottó* dr.-nak *tettel felérő* alkotása.

Valóságos *breviárium* ez a könyv, melyet nagylelkű szerzője, minden hazafinak, a revíziós harc minden küzdő katonájának ajánl fel, „*hogy teljes fényességében ismerhesse meg a magyar igazságot és megismertettesse* azokkal a külföldi jólelkű, elfogulatlan emberekkel, akikkel a sors akár ititlhon, akár e haza határain tul összehozza.” Ezzel a néhány szerény szóval szerző nobilis, minden frázistól és vásári hangtól ment *agitációra kívánja serkenteni* a magyar haza minden kötelességét ismerő polgárát, a *raindannymiklait* illető *revíziós munkából* senki ki ne maradjon, *mindenki vegye ki részét*. A művelt külföldnek pedig *francia, angol és német* nyelven hirdeti a magyar igazságot, formában és tartalomban egyaránt kiváló, szemléltető, meggyőző és cáfolatot nem tűrő, lelkes s mindazonáltal mindvégig teljesen tárgyilagos módon.

Ennek a könyvnek *hatása* kibontakozóban és emelkedőben, — visszhangját máris sóik külföldi -kiválóságnak — franciának is — a főszerkesztővel levélben közölt állásfoglalása jelzi.

A már eddig is mutatkozott hatásnak a revízió érdekében! fokozott hasznosítása érdekében, lesz egyébként egy szerény *indítványom*, melyet alantabb közlök, a *Légrády-agitációra* visszatérve.

Igen nagyjelentőségű az a mesteri memorandum, szózat is: „*A Trianoni Békeszerződés a nemzetközi béke és biztonság, valamint a nemzetek együttműködése szempontjából*”, mellyel Magyarország jogásztársaidalma, — bírák, jogtanárok és az ügyvédi kar fordulnak *a művelt nemzetek jogásztársaidalmához*.

A memorandumok a budapesti ügyvédi kaimara díszter-

mében egybegyűlt notabilitások általi elfogadását, elnöklő *Apponyi Albert* grófnak következő beszéde előzte meg:

„Módon e teremben körülnézek, itt látom egybegyűlve az egész magyar jogászvilágot, mindazokat, akik a jog szolgálatában találják megbiztos hivatásukat és annak különböző feladatait teljesítik: a bírót, a jogtudort, az ügyvédet, a közjegyzőt, — szóval mindenkit. És ha az előkészítő bizottság jelölése ma engem ültetett felninek az illusztris jogásztársalátság elnöki székébe, úgy ezt a rendkívüli megtisztelést csak annak tulajdoníthatom, hogy a gyűlés célja, gyakorlati keresztülvitelében érinti a politika mezejét és talán annak is, hogy politikai működésem, minden gyakorlatisága mellett is azt az állandó jelleget mutatta, hogy annak sarkköve mindenkor a jog kultusza volt.”

„A magyar jogászvilág mai ünnepélyes gyűlése arra az akcióra akarja reátenni a zárókövet, melyet a szombathelyi ügyvédi kamara indított meg abból a célból, hogy *a trianoni igazságtalanság a jog tiszteletének és etikai felfogásának jegyében orvosoltassék*. A jog összes művelői egész Magyarországon lelkesen felkarolták ezt az akciót. Ami jogi tudás és hivatás Magyarországcín létezik, egyértelmű elhatározással a *jogi lelkiismeret szövegét akarja intézni a külföldi jogászvilág lelkiismeretéhez, kimutatván azt, hogy a nemzetközi jog* formáságának látszólagos megtartásával durván megsértették a jog lényegét; szerződést írtak vele alá, amelyből hiányzik az egyik félnek szabad akaratnyilvánítása; formai jogot létesítettek, amely ellentétben áll a jog szükségszerű talmával: az igazságossággal és laz organikus társadalmi és nemzeti lét föl tételekkel, amiknek formáiba öntése pedig a tételes jognak hivatása és etikai ereje. *Egy nagy valótlanságról, egy nagy ellentmondásról akarja a magyúr jogászközönség lerántani a leplet, amely ha fenntartatik, lerombolja a tételes jog tekintélyét és veszélyezteti a világ békéjét*. Ez a valótlanság, ez az ellentmondás a trianoni szerződés, a jognak e formája pedig, melyből hiányzik az igazságosság és a társadalmi létérdekek tekintetbevétele, tehát a jognak tartalma, fennáll. — Az élet pedig nem tűr ilyen ellentmondásokat. *Ha azok kellő időben el nem távolíttatnak, a tartalom előbb-utóbb széttöri a formát, ami a nemzetek belső életében*

forradalmat, a nemzetközi viszonylatokban háborút jelent. Mindkét esetben nagyon veszedelmes ez a gyógymód, mert az igazság és a valódi létérdek annál csak mint szétzúzó erő érvényesül szükségképen és előretörhet sok más szenvedély: egyéni érdekhajhászat és egyéb önző erőtényező, amelynek az igazságossághoz semmi köze. Ezt a viszályt csak úgy lehet kikerülni, ha a forma jog alkotására hivlított tényezők a jog által kijelölt úton küszöbölik ki az ellentmondást és állítják helyre a forma és a tartalom összhangját a jogi életben.”

„A magyar jogászközönség erre az egyetlen járható útra akarja terelni annak a *világfeszültségnek megoldását*, amelynek létezését már senki sem tagadja és amely a gyökerükben elhibázott békeszerződésekből, különösen pedig köztük a legrosszabb: a trianoni szerződésből ered. Nemzeti önvédelmünk haricában magasra emeli a jog etikájának zászlaját és bízük annak győzelmes erejében, mert *csak ezen zászló alatt találhatják meg az összes nemzetek létüknek, nyugalmutknak, fejlődésüknek biztonságát.*”

„Küzdelmünk vezéreszménye kitűnő összefoglalást nyert abban a világ összes jogi testületeihez irányítlandó emlékiratban, amely az előkészítő bizottság megbízásából dr. *Székács Aladár* közigazgatása bíró úrnaiak, a francia-magyar vegyes-bíróság tagjának tollából eredt és amelyet méltónak fairtunk e nagynevű szerző tudományos hírnevéhez és köztiszteletben álló bírói lelkiületéhez, de az ügynek komolyságához és fenségéhez is.”

A terjedelmes operatumból ime két fejezet szószerint:

Az igazi béke alapja.

A háborút minidig az erősebb fél nyeri meg. Ez alól a szabály alól kivétel nincsen, de nem is lehet, mert ez a szabály természeti törvény, mely kivételt nem enged. A szerencse forogdosága, kedvelő véletlen események, egy nagy hadvezér lángelméje, továbbá bizonyos szellemi erők, melyek a gyengébb fél alacsonyabb fizikai erejét időnként csodálatosan felfokozhatják, csak nyert csatákat adhatnak a gyengébb fél-

nek, de nyert háborút soha sem. A gyengébb fél nyert csatáinak hősi romantikája, mely gyakran még a távoli jövő embe-reinek szívét is megdobogtatja, nem más, mint a háború poé-zise, de a háború realitása nem ez. A realitás az a Waterloo, mely a háború végére mégis minidig és kérlelhetetlenül az erősebb javára teszi a pontot.

A győztes az ő túlerejével a háborút kőlfőféleképen nyer-heti meg, aszerint, hogy háborús taktikájában a támadó vagy a védekező elem van-e a túlsúlyban. Ámbár az eredmény a há-ború szempontjaiból mind a két esetben ugyanaz: a túlerőt képviselő fél győzelme a gyengébb fél fölött, a háborút kö-vető békekötés szempontjából mégis rendszerint már különb-ség van a kétféle győztes között.

A diadalmas támadásokkal győztesse vált fél háborús ereje a háború alatt kellőképen kitombolta magát, a saját erejét kímélően védekező fél győztesének esetében azonban a hatalmi vágyában ki nem elégített túerő a háború után vá-gyakozik azok után a babérok után, melyeket a háború alatt el nem érhetett.

Az első esetben a babérain pihenő győztes megbékülve nyújthat békejobbot a legyőzött fél fellé, de már a második esetben a háborús gyűlölettől és ki nem elégített harci vágy-tól tüzelt győztes az elárvult harctér helyett gyakran veti fegyvereit a béke terére s e fegyverekkel, szóval a háború eszközeivel akar békét teremteni.

Az egyik győztesben a harci zaj elülte után rendszerint meg lesz a hajlandóság egy igazi béke megkötésére, a másik győztes azonban ki nem elégített gyűlöletében a háború után akarja a legyőzött ellenféllel elszenvedtetni azokat a szenvedéseket, amelyek nemcsak elérik, hanem akárhányszor messze felülműlják azokat a szenvedéseiket, amelyek egy hadi vereségektől vérző nemzet osztályrészei lehetnek.

E nagy különbség oka az, hogy az első esetben a háború eredményei a győztesnek bőségesen megadták annak tudatát. hogy túlerejénél fogva ellenfele fölött hatalmat képes gyako-rolni, mert e hatalom gyakorlásával érte el a győzteset is, a második esetben azonban a háború legvégéig kétes volt az, hogy -a túerő a győztesnél van-e s a győztes a fegyverszünet után eszmél csak arra, hogy ő az erősebb fél és csak akkor

jut abba a helyzetbe, hogy legyőzött ellenfele fölött hatalmát gyakorolja.

Tovább mehetünk: az első esetben a győztes nem fél az ellenfelétől, mert a háború bebizonyította, hogy az nála gyengébb, a második esetben sem tudja elhomályosítani a győztes által elszenvedett vesztes csaták emlékeit. Így a legyőzött ellenség is félelmes mamád s e félelem sugalja majd a békének azokat a rendelkezéseit, melyekkel a győztes a saját biztonságának hangoztatásaival volt ellenfelét minden megmaradt erejétől is végleg meg akarja fosztani. Az ilyen béke tulajdonképpen csak a háború folytatása, mert hisz az ellenség gyengítése háborús cél s a béke célja éppen az volna, hogy az megadja a lehetőségeket mind a két fél fejlődésére.

Ezekből a lelki motívumokból látható, hogy a győztes félnél igen gyakori lesz a győzelem után egy olyan pszichózis kifejlődése, mely őt egy racionális béke megkötésére képtelenné teszi. Ez a pszichózis nagyobbára a defenzív taktikájú győzőket éri utol, de előfordul az néha az offenzív úton győztesse vált ellenfél diadalittasságának utóbajaként is.

A racionális béke megteremtését megnehezítő ez a folyamat röviden az, hogy a győztesben a cézári örületnek egy bizonyos fajtája fejlődik ki, amely az ellenállásra képtelenné vált legyőzött féllel szemben nem ismer kíméletet s a győztest arra ösztönzi, hogy akarátát korlátlanul érvényesítse ahelyett, hogy kompromisszumot keresne, mely kompromisszum megadja a győztesnek az őt, illető előnyöket, de viszont a legyőzöttet sem fosztja meg az állami lét fennmaradásához szükségés életfeltételektől.

Nem célja a tudománylalk, hogy a háborúkat klasszifikálja s jó és rossz háborúkat különböztessen meg, mégis kétségtelen, hogy a háborút követő béke szempontjából az a jobb háború, melyből az a fél, amely felül maradt, nemcsak a háború nyerteseként, de annak győzteseként is kerül ki, a háború után a béketárgyalás zöld asztalaihoz a megérdemelt győzelem által keltett elégedett hangulatban lép s fölényének tudatában a volt ellenfelét is megbecsüli, mert hisz a legyőzött ellenség lekicsinylésével csak saját diadalának fényét pompítaná.

Az ilyen győzelmek után szokták megkötni az igazi béke-

szerződéseket, melyeknek két szerződő fél közös akaratelhatározása adja meg a tartalmat, nem pedig a győztes fél korlátlan akarata, melyet a védekezésre képtelen legyőzött csak a győztes fegyverek csörgetésének, tehát háborús fenyegetésnek hatása alatt ismer el addig, ameddig ettől a fenyegetéstől tartania lehet.

A racionális béke megkötésének lehetősége szempontjából fontos momentumot képez még a háborús konfliktus természete is. Ha ugyanis a háborús konfliktus különösen a győző nemzeti érzéseit, vagy fontos állama érdekeit igen érzékenyen érintette, akkor az a nagy fullánk, ami a néplélekben megmaradt, még a háború után is sokáig fogja éreztetni hatását s a háborús konfliktus megoldása után is a háborús gyűlölet jóidőre meg fogja akadályozni, hogy a valódi béke megkötéséhez szükséges józan belátás a győző lelkiületében felülkerekedjék, így a sértett nemzeti önérték egymagában is akadály lehet az igazi béke megkötésének.

Az igazi békeszerződés és a fent jellemzett álbékeszerződés között nagy a különbség.

Az igazi békeszerződést két fél egyező akaratelhatározása teremti meg. A győztes a békeszerződésben fogja látni a háború sikerének biztosítását, viszont a legyőzött is abban bízva, reméli majd, hogy a jövő fejlődésének biztosítéfcait háborús veresége dacára megtalálja. Az előnyök, amelyeket az ilyen békeszerződés mind a két félnek ad, biztosítják azt, hogy a békeszerződés rendelkezéseihez mind a két fél egyformán fog ragaszkodni. Az ilyen békét nem fegyverkezéssel, hanem a békés viszony fokozatos elmélyítésével lehet tartóssá tenni, mert a „si vis pacem para bellum” mondást, mint alapelvet épp a diktált álbékére, nem pedig a felek egyező akaratelhatározásán alapuló igazi békére lehet alkalmazni.

Az álbéke tulajdonképpen folytatása a háborúnak. A békediktátumot a lefegyverzett ellenféllel szemben a fegyverek csörgetése tartja érvényben. A fegyvereket csak csörgetik, de nem lönek is velük: — ez a különbség csak az ilyen béke és a háború között. Egyébként azonban semmi sem változik, mert nem lönek ugyan a fegyverekkel, hanem a fegyverek védelme alatt egészen más s nem egyszer még súlyosabb sebeket ütnek a legyőzött ellenfélre. Hadisarcnak, jóvátételnek,

az ellenséges javak likvidálásának, pénzügyi és gazdasági rendelkezéseknek hívják azokat a fegyvereket, amelyekkel a megkötött és örökéletűnek deklarált békeszerződés alapján a béke nevében tüzelnek a volt ellenségre mindaddig, amíg ő azt túrni kénytelen.

Hogy ez mindennek nevezhető, csak békének nem, az nyilvánvaló.

Az a békeszerződés, amely ilyen rendelkezéseket tartalmaz, sem nem szerződés, még kevésbé békeszerződés. Nem szerződés, mert hiányzik belőle a legyőzött fél szabad alkanat-elhatározása. Ezért hiába keressük abban a szerződő felek megegyezését is, ami elengedhetetlen kelléke minden szerződésnek. De békeszerződés sem lehet az ilyen szerződés. Nem tekinthető az annak még akkor sem, ha a legyőzött fél az elfogadhatatlan feltételeket szorultságában tényleg elfogadta volna is. Nem békeszerződés az ilyen szerződés, mert nem a békét szabályozza, hanem a háborút készíti elő. Mi is az ilyen békeszerződés célja? Elfogadhatatlan, feltételek rákényszerítése a lefegyverzett legyőzöttre, védelmi tehetetlenségének felhasználása alapján s a lefegyverzeittgég fenntartásának intézményes biztosítása útján: az egyik oldalon s a győztes fél fegyveres erőinek fenntartása s esetleg fokozása a szerződés rendelkezéseinek szankciója érdekében: a másik oldalon.

Akik azt hiszik, hogy az ilyen szerződést csak szigorú békeszerződésnek lehet minősíteni, de még nem egy oly eljárás produktumának, amely eljárás a nemzetközi jog szempontjából megengedhetetlen volna, azok megfeledkeznek arról, hogy ott, ahol a békekötés szüksége felmerül, ott mindig két erő áll egymással szemben. Amint láttuk, a győztes képviseli a nagyobb erőt, de azért erőt képvisel a legyőzött is. Hisz ha a háború a legyőzöttnek minden erejét megsemmisítette, abban az esetben a békekötés felesleges is. Mert ha a győztes teljesen szétverte és megsemmisítette az ellenfél hadseregét, s országát is elfoglalta, akkor tudvalevően a nemzetközi jog nem is kíván a háború után békekötést, minthogy tulajdonképpen nincs is kivel kötni békét. Ilyenkor elég az okkupált országot hozzácsatolni a győztes országához minden szerződéskötés nélkül. Ha az okkupáló hatalom tévedett, a te-

kintetben, hogy a legyőzött ellenfélben már nem maradt semmi erő, legföllebb az anektált országrész belső forrongása hozhat neki meglepetéseket a jövőben, de nemzetközi jogi szempontból az ilyen eljárás ellen tulajdonképpen észrevétel nem tehető, különösen ha az anektálást az esetleg érdekeltek más hatalmak is elismerték.

A békeszerződés megkötésénél egészen más a helyzet. Ott két erő marad egymással szemben a békekötés után is. Két nemzetközi alanynak egymáshoz való viszonyáról van ott szó, amelyet a békeszerződésben akként kell szabályozni, hogy ezentúl ne háború, hanem béke legyen e két jogalany között. Mi tehát az elemi feltétele annak, hogy egy békeszerződést békeszerződésnek nevezhessünk? — Az, hogy annak rendelkezései megfeleljenek alakilag mind a két fél akaratának, anyagilag pedig mind a két fél létérdekeinek. Hisz a békét megelőző háború oka rendszerint az, hogy valamely kérdésben a tényleges helyzet nem felelt meg az egyik fél, vagy mind a két fél érdekeinek s az ebből származott viszály békés úton megoldható nem volt. Ha tehát a háborút befejező békeszerződés a legyőzött fél létérdekei szempontjából elfogadhatatlan feltételeket tartalmaz, melyeknek ideig-óráig elfogadtatása csak a legyőzött védelmi telhetetlensége és a győztes állig felfegyverzettsége mellett lehetséges, akkor tulajdonképpen hiába, viselkedtek a felek háborút is, mert ilyenkor a háború nem a békét, hanem a háború által el nem intézett casus belli helyett sokszor az új casus belliknek egész tömegét hozta csak.

Az ilyen béke fenntartását hiába erőlteti a győztes fél akár háborús fenyegetésekkel, akár pedig a szerződési hűség magasztos hangoztatásával, vagy a pacifizmus szemforgató dicsőítésével, mert a háború magvai, melyeket az úgynevezett békeszerződésben ő maga vetett el, ki fognak kelni azzal a bizonyossággal, amely bizonyosságot a természeti törvények adnak.

Az ilyen újabb háborút csak a kellő időben jött belátás tudja, megakadályozni, mely a háborús magvakat kiirtja még kicsírázásuk előtt s a pszeudobékeszerződést egy oly szerződéssel képes helyettesíteni, melynek rendelkezései megadják az életfeltételeket a legyőzött félnek is.

Békeszerződésnek tehát csak az olyan szerződés mondható, melyet a legyőzött, mint végleges rendezést őszintén elfogadhat, melynek elfogadása nem ütközik legyőzhetetlen és maradandó nemzeti lélektani aikadályba. Az ilyen szerződést nem a fegyveres erő, hanem ennél sokkal hatalmasabb erő: két szerződő fél egyező akaratába tarozása fogja hatályában fenntartani s a szerződés épsége fölött győztes és legyőzött egyforma gondal fognak őrködni.

Ha egy megkötött békeszerződés fenntarthatóságát kell elbírálná, ezek lesznek azok a szempontok, amelyieik úgy jogbölcészeti, mint nemzetközi jogi és békepolitikai szempontból egyedül lehetnek irányadók.

A trianoni határok és a népek önrendelkezési joga.

A trianoni területátcsatolások indokolása céljából felhozták még ellenünk második ok gyanánt a népek önrendelkezési jogát is és ezt akként állították be, hogy a Magyarországon lakó egyes kisebbségi nemzetiségek határozták el az általuk lakott területeknek az utódállamokhoz való átcsatolását. Ebből állott volna a népek önrendelkezési jogának gyakorlása.

A románok ugyanis, amidőn a fegyverszüneti szerződést megszegve, Magyarország területére behatoltak, az azóta tüntetően Alba Júliának nevezett Gyulafehérváron hívtak össze egy népgyűlést, ahol az állítólag jelen volt magyarországi románság „önrendelkezési jogát” aként kívánta gyakorolni, hogy Erdélynek Romániához csatolását kimondotta. Ugyanígy hivatkoztak; a szerbeknek és a tótoknak is állítólagos hasonló döntéseire. Tehát a nevezett nemzetiségek önrendelkezési jogánál fogva csatolták volna át Magyarország területének szétdarabolt részeit és azokon három és félmillió magyar embert a kisentente országokhoz, köztük az újonnan alakított Csehszlovákiához is.

A nemzetek önrendelkezési jogára hivatkoztak akkor, amidőn a magyar nemzet összességének egyrészét képező nem

magyar nemzetiségű kisebbség, nem tudni, mily szabályon alapuló formák között, állítólag elhatározta, hogy a magyar nemzet területének egy része egy más országhoz átcsatoltasék. Hogy ez mint szerzési cím mennyiben tekinthető jogosnak, arról szintén nem eshet sok szó akkor, amidőn e sorokkal jogtudósokhoz fordulunk. Hisz elég annyit mondani, hogy ha az önrendelkezési jog nemcsak a nemzetet illetné meg, de kiterjedne az a nemzetiségekre, illetve; azoknak egy bizonyos részére is, akkor-minden ország minden kisebbségét megilletné az a jog, hogy az általa lakott területet az anyaországtól ahhoz az országhoz csatoltassa át, amelyikhez azt éppen jónak látja.

Ez volna szerintük az úgynevezett Wilsoni önrendelkezési jog.

De lássuk hát, hogyan is áll a népek önrendelkezési joga, Wilsonnak 1918. február hó 2-ik napján tett javaslata szerint, amelyre ők hivatkoznak.

Ennek a javaslatnak célja volt megakadályozni azt, hogy népek és az általuk lakott területek, államok között alku tárgyát képezhessék s azokat az egyik szuverenitásából a másikba lehessen dobálni. Ezért Wilson minden ily változásnak alapfeltételül az igazságot s a nemzetek közötti jó viszony biztosítását kötötte ki. Majd ami különösen a világháborúból folyó esetleges területi változásokat illeti, a harmadik pontban ezt javasolta: „Minden területi rendelkezést, iaimely e háborúból folyik, az érdekelt lakosság érdekében s annak javára kell megtenni s az ily rendelkezést nem lehet úgy tekinteni, mint két rivális állam között fennforgó területi vitának egyszerű rendezését, vagy mint e két állaim között létrejött megegyezést.

Ez tehát az a ponit, amelyre a kisentente ellenünk hivatkozik. De kérdjük, lehet-e ebben a trianoni területcsatolásokra a legkisebb jogalapot is találni?

Hisz Magyarország volt az az ország, amelynek a békefeltételek átnyújtása előtti nyugtalanságára épp ez a wilsoni pont hatott csillapítólag, mert hisz eszerint területátcsatolás az átcsatolandó terület lakosságának érdeke s hozzájárulása nélkül el sem lenne képzelhető. Ezért gondolta Magyarország, hogy a lakosság érdekében s kívánságának megtudása nélkül,

tehát népszavazás elrendelése nélkül magyar terület átcsatolása iránt támasztott egy követelést sem fognak elbírálni, mert bár elvileg bármily helytelen is a történelmi alap félretételével egy terület felett az egész nemzet meghallgatása helyett a lakosság egy területi részének akarata szerint dönteni, azt hittük, legalább ezért a wilsoni népszavazást el fogják rendelni, mielőtt felettünk határoznak.

Ezzel szemben a magyar békedlegáció útján a népszavazás elrendelése iránt ismételten s éppen a wilsoni pontra hivatkozással, előterjesztett kérelmükkel elutasítottak s minden területünket — az egy sopronit kivéve, melyet meg is tarthattunk — népszavazás nélkül, tehát éppen a wilsoni elvvel szembehelyezkedve, csatolták át.

Ha már most ily tényállás mellett a kisentente azzal érvelt, hogy e népszavazást az ő fegyveres kényszerük alatt megtartott holmi népgyűlésekkel, illetve azok ismeretlen eredményeire vonatkozó kétes tényállításaikkal pótolni lehet, akkor ez még a nemzetközi jog szempontjából helytelen wilsoni elvnek is oly meghamisítása, mely egy nemzetközi jogásznál mást, mint felháborodást ki nem válthat.

Hogy a népszavazásnak milyen lett volna az eredménye, azt nem tudjuk, de a kisentente országok nyilván tudták, mert különben azt nem ellenezték volna olyan viharosan, mint „feleslegest”.

A wilsoni elv ezek szerint nom a területi átcsatolások igazolására, hanem épp az átcsatolások jogtalanságára volna érvként felhozható.

Az entente hatalmak a trianoni területátcsatolások jogosulatlanságával szemben ellenünk azt szokták felhozni még, hogy őt az általuk feltételezett s szerintük kétségbevonhatatlan népakarat szerint jártaik el, mert a területi változtatásoknál a nemzetiségi elv megvalósulását iparkodtak lehetőleg keresztülvinni s csak ott nem tehették azt, ahol a geográfia tette azt lehetetlenné. Ma már úgyszólván ez az ő érvelésük lényege, ha a magyar ajkú lakosság által lakott területek átcsatolá sárnak okáról van szó.

Bár a nemzetiség szerint való csoportosítást a politikai tömprülés egyetlen jogosult elvének el nem ismerhetjük, mert ennek az elvnek ellentmondanak az államok fejlődésé-

nek történeti tapasztalatai is, mlôgis kimutathatjuk, hogy a szenvedett területátsatolások indokolására a geográfiád helyzet kényszerét szintén nem lehet felhozni. Elôször is 1,800.000 magyarjú lakosság van szinte vegyülék nélkül a mostani Magyarországgal határos, de tôle elszakított területeken. Ilyen például a Csehszlovákiához csatolt Csallóköz, melynek összes, majdnem száz község teljesen magyar. A Jugoszláviához csatolt területen is 30% a délszláv és 70% a magyar és német lakosság. Vajjon hol itt a nemzetiségi elv?

Ha pedig a kultúrpolitikai számcsoportosítást tekintjük, akkor például Erdély 2,400.000 lakója közül 1,300.000 a román s csak 1,100.000 a magyar és a német, az értelmiségnek azonban 86%-a magyar és német és csak 14%-a román. Így néz ki tehát a békeszerzôdés a nemzetiségi elv szemüvegén át nézve is.

* * *

A memorandum végül következôkép konkludál:

Mi ennek a szegény, lesújtott és igazságtalanul büntetett Magyarországnak jogászaí arra kérjük a mûvelt világ jogászaí, hogy velünk karöltve mûködjenek, nemcsak Magyarországnak, hanem az egész világ érdekében s bölcseségükkel és befolyásukkal hassanak oda, hogy minden állam: gyôzô, legyôzött és semleges állam és azoknak minden józanul gondolkozó polgára egyaránt felismerje, hogy Európa békéjének s jövô fejlôdésének nem a békeszerzôdés a biztos alapja, hanem épp ellenkezôleg, a békeszerzôdés revíziója s a kegyetlen és irracionális békeszerzôdés helyett egy igazságos és racionális szerzôdés alkotása és az egész világgal elfogadtatása adja egyedül meg a lehetôségét annak, hogy a háború borzalmái után Európa végre egyszer egy igaz béke áldásait élvezhesse.

Senki se gondolja azt, hogy amint az egész világháború kitörése egy természeti folyamat volt, épp oly természeti jelenségnek kell tekinteni azokat a békeszerzôdéseket is, amelyeket a nagykövetek tanácsa diktált a legyôzötteknek.

Eléggé bebizonyítottuk, hogy ezt a békét nem lehet a háború természetes következményeként elfogadni s azt Európa kialakult közvéleményével egyezőnek tekinteni. Nem. Ez a békeszerződés a háborús gyűlölet kódén keresztül gondolkodó egy-két embernek a diktátuma. Éppen ez a békeszerződés az a mesterséges akadály, amelyet a háborút átszenvedett győztes és legyőzött embertömegek békevágyának érvényesülése ellen a háború hatalmasai a maguk hatalmi elvakultságában meggáncsolják s azzal az igazi béke létrejöttét megakadályozták. Ezt a békét nem ta szeretet, hanem a gyűlölet alkotta meg, a gyűlölet pedig osak háborút tud szítani, mert az igazi béke csak a szeretet műve leibet.

A háborús gyűlölet azóta már kipusztult az emberiség lelkéből. A győztes államok sorsának azok a hatalmas intézői, lakik gyűlöletükben a béke galatmbtollával írtak bele halálos mérgeket a békeszerződés paragrafusaiba, már nincsenek sehol. Helyüket elfoglalták olyan emberek, akiknek lelkében a népük lelke él s szívükben a népük szíve dobog.

A teremendő igazi béke részletkérdéseire Magyarország jogász közönsége e munkában azért nem terjeszkedik ki, mert a világháború után egy racionális békyót az egész világ egyező akaratelhatározásával lehet csak létrehozni. Ez. az egyező akaratelhatározás, amelynek létrejöttén munkálkodni kell, az, ami egy békszeírződésit szrződéssé tesz, s ami a mai békéből teljesen hiányzik. Hogy mily könnyűséggel döntött a békekonferencia Magyarország sorsa felett, azt láttuk. A revízió szempontjából még csak azíti jegyezzük meg, hogy a béketárgyaláson tett indokolt eltérj észté s einkre és alaposan dolgozott nagy tanulmányainkra a békeikonfereaciától feleletet nem kapván, a revíziót érintő részletkérdésekben, mieflynék e munka keretén túlnőnek, minden érdeklődő jogászt a béketárgyalások nagy anyagára utalunk, mely anyag a magyar kormány kiadásában közkézen forog.

Ez az anyag ijesztő jeleit adja annak, bogy mily egyszerűen lehet napirendre ifeéimi egy ezeréves ország sorsa fölött. A hírhedt lettre d'envoi egyszerűen figyelmeztette Magyarországot arra,, hogy amennyiben valamelyik előterjesztésére feleletet nem kapott, a hallgatás sohasem jelenti a békekonferenciának az előterjesztésihez való hozzájárulá-

sait s azt hitték, hogy ezzel a formulával most már minden rendben lesz.

Ugyanez a lettre d'envoi a területi kérdésben elkeseredett Magyarországot azzal az ígérettel bírta rá a békeszerződés aláírására, hogy a határok megvonása körüli igazságtalanságokat egy későbbi eljárás alapján fogják majd kiigazítani. Ez az ígéret, mely tulajdonképpen nem egyéb, mint a trianoni szerződés revíziójának kilátásba helyezése, a későbbi szomorú tapasztalatok szerint Magyarország rosszhiszeműmegettésének bizonyult.

Így nézett ki a trianoni békealap! Ilyen alapra építették fel azt a békeszerződést, melyen már 10 év óta vérzenek győzők és legyőzöttek!

Hisszük és reméljük, hogy azok a nagy veszélyek, amelyeket a békeszerződés győzőkre s legyőzöttekre egyaránt zúdított, már az emberiség nagy többségének köztudatáig elértek s e veszélyeket mindenütt már nemcsak sejtik, hanem azokat fel is ismerték, s csak annak a segélykiáltásnak kell még mindenütt felhangzania, amely segélykiáltás a méltatlanul megkínzott magyarság lelkéből kitört.

Különösen a nagyhatalmak megértését várjuk, amely hatalmaknak nagyhatalmi állását a békeszerződések és az azokkal elterjesztett hamis doktrínák, mint amilyen például a Millerand-féle lettre d'envoi-nak azóta nagy karriért megfutott doktrínája, szintén ijesztő módon érinti.

A világ nem nélkülözheti még a nagyhatalmak vezető szerepét. Mi is tőlük várjuk, hogy a magyar igazságot a békeszerződés revízió jávai valósággá teszik s ezáltal nemcsak Magyarországnak, de az egész világnak boldogulását biztosítják.

Mi bízunk a mozgalom sikerében. Hisz összegezve mindent: a kérdés az, hogy a békeszerződések által teremtésit lehetetlen helyzet megoldásaim két eszköz közül (melyiket válasszuk, a háború vagy a béke eszközt? Igen! Háború, vagy béke? Ez itt a kérdés! Még pedig nem olyan kérdés, amelyet a legyőzöttek elégtelensége vet fel, de oly kérdés, mely az elhibázott békeszerződésekől kiáradva, viharként közeledik s máris hatalmas erővel rázza a világot.

A háborút válasszuk-e, melyet a világháború győztes hatalmai tartanak, amint azt a végsőig felfokozott fegyverkezésükből láthatjuk, vagy a békés megoldást; amelyre a népszövetségi paktum 19. §-a utal, a népszövetséginek megadván a módot „az alkalmazhatatlanná vált szerződéseknek és olyan nemzetközi állapotoknak újabb megvizsgálására, amelyeknek fennmaradása a világbékét veszélyeztetné?”

Magyarország jogasztársadalma az igazi világbéke utáni vágytól áthatva, emeli fel szavát a paktum 19. §-a alapján a trianoni helyzet békés megoldása érdekében.

Akik nem ezt a békés megoldást választatnák, hanem a háborút, vagy pedig mindkét megoldása mód visszautasításával szintén a háború veszélyét idéznék fel, azok ne felejtsek el, hogy az elmúlt világháború után még egy világháború a széttagolt és ezer sebből vérző Európa utolsó háborúja lenne. Hogy ki lesz a győztes ebben az új háborúban, az már nem is érdekelne senkit. A legyőzöttek a vereségbe, a győzők pedig a diadalba pusztulnának bele, mert ennek a háborúnak: már csak egy kimenetele lehet: a mai Európa halála.

* * *

Lássuk immár a revíziós kérdésnek külföldön újabban észlelhető evolúcióját.

„A békerevízió: kalandos nemzetközi konspiráció.” Íme Poincaré úrnak legújabb megállapítása.

Hála Istennek, hogy idáig eljutattunk; a konspiráció szerinte: *nemzetközi*, „mert ma nemcsak a legyőzött államokban, — de Angliában, Itáliában, sőt Franciaországban is már követelik a békeszerződések revízióját”.

Parisban és Buemiois-Airesben egyidőben kondítván meg eképen Poincaré a vészharangot, tiltakozik egyúttal az ellene francia oldalról elhangzott vádak ellen, hogy ő, mint egy idősebb korosztály reprezentánsa, nem látná át revízió szükségességét és kétségbeesetten ragaszkodnék olyan intézményekhez, melyek idejüket múlva, újabb bajoknak lehetnek esetleg okozói.

De... „a békeszerződések revíziója — íme *végső* konklúziója — nem jelent sem igazságos kezdeményezést, sem békés haladásit, nem szolgálja az a kisebb népek önállóságát,

— s a békeszerződések romjain nem sokára újabb és ijesztő hegemoniák keletkezését készíténé elő”.

Ezen kissé ködszerű megnyilatkozásnál lényegesen világosabb *Herrlot* úr beszéde, ki a francia-olasz problémáról elmélkedve, miután a szerinte ósdlí európai egyemsúlypolitikát szuverén kézlegyintéssel intézi el, hetekkel a német választások lezajlása előtt a következőket írja: „ha Németországban a választások a „reakciós” elemek felülemelkedését eredményezik, úgy az a veszély fenyeget bennünket, hogy megéllhetjük egy új koalíció létesítését a régi Hármasszövetség stílusában: Olaszország, Németország, Ausztria és Magyarország koalícióját”.

Rothermere lord elgondolása is, úgy látszik, idevág, midőn Münchenből lapjának küldött cikkében az európai erőviszonyok új alakulását jósolva, azt írja, hogy a nagyhatalmak vaksága könnyen odavezethet, hogy Középeurópa egymás mellett élő népei száz millió főt jóval meghaladó blokkba tömörülnek, azoknak az igazságtalanságoknak a nyomása alatt, melyeket elkövettek rajtuk. — *Hittler* úr, a már-már diplomatává vedlett forradalmár pediíg Anglia felé kísérli meg az „orientálódást”. Ha Európa elhatározza, hogy életfogytiglani fegyházra ítéli Németországot, — mondja — akkor az a veszély fenyegeti, hogy az európai nemzetek között egy elkeseredett, kétségbeesésében a gomosztett határáig elmenő nemzet fog élni s hogy ez a bolsevizmust jelentené, azt minden gyermek kitalálja, — „genfi humbugot” említ s revíziót követel.

Ez igen jelentős intelem német nacionalista részről, — nem a bolsevizmus rémének üres falrafestése.

Én már 1919-ben, mikor rólunk és nélkülünk készültek határozni Parisban a hivatalos béketárgyalásokat megelőző döntő tanácskozásokon, — megírtam: Az orosz bolsevikieket, kik tengernyi szenvedést árasztottak az emberiségre, s állandóan fenyegetik a nyugati civilizációt, tanácskozás végett az *Ils des princes*-re invitálta a békekongresszus, rólunk, kik évszázadokon keresztül voltunk ugyanannak a nyugati civilizációnak támaszai és vérző megvédelmezői, a békekongressz-

* *Pester Lloyd* 1930. augusztus 9-iki számában.

szus nem vesz tudomást, pedig mi nemcsak a múltért, hanem a jelenért is készek vagyunk helytállni, — Magyarországon ma is tekintélyes hadsereg volna szervezhető az orosz bolsevizmus ellen, ha ezen hadbaszállásunk ellenértéke fejében területi integritásunkat biztosíthatnák.)*

Ám, *Clemenceaut, Poincarét* s a többi francia áilambölcset, akkoriban az orosz probléma nem izgatta, sürgősebb volt a magyarokat megrabolni *azok* érdekében. Mik afféle harmadrangú garnitúra fornációjában kínálkoztak a „grand nation”-nak, jövőbeni diplomáciai portyázásaik kardcsörtető alátámaszthatására. Fájdalom, a világháború nagy katonái nélkülözték a szükséges politikai térziéket, politikusai viszont katonai allűröket fitogtattak.

Kripta szagúnak mondanók *Poincaré* úrnak revíziós nyilatkozatát, ha nem volna okunk feltenni azt, hogy a revízió hívei Franciaországban is megszapordtak, kiváltkép a revízióknak eddig még csak *Poincaré* előtt ismert, a nyilvánosság előtt még nem is szerepelt hívei, kilk szemben *Poincaré*-val a revíziótól nem a békeszerződések rombadöliését, ellenkezőleg, azok *mentését* várják. Kriptaszagúnak azért is, mert a francia köztársaság volt -elnöke úgy tesz, imlilnthia ma tíz esztendeje megakadt volna a történelem mindig mozgó kereke. *Poincaré* úr, kinek lelkén szárad az újkori történelem egyik legnagyobb gázságának emléke: a Rajna-vidléknek félig vagy egészen vad színeseikkel való megszállása, — tíz esztendeje nem lát, nem hall...

A békeszerződések megszaporitották a világot, mozgató nemzetközi problémákat, a politikákat és katonáikat csakúgy, mint a gazdasági és szociális problémáikat, megoldani nem oldottak meg egyet sem közülük. Európa hanyatlása szinte állandósult.

Nittinek nyolc esztendő előtti megállapításai ma jobban helytállóak, mint valaha:

a) „Franciaországnak megvan a saját célja és módja, amelyet Nagybritannia és Olaszország nem fog fel egyazon-

* „A revíziós gondolat a világpolitikában” című könyvemben, III. kiadás 153-ik oldal.

képen. Nyugateurópa bárom nagy állama semmiféle kérdésben sem ért egyet.”

b) „A kontinentális Európa ím népek háborújának újabb és erőszakosabb sorozatát készíti elő, „amely végpusztulással fenyegeti a civilizációt, ha nem találunk a háború folytatásának elvén felépülő jelenlegi békeszerződés felcserélésére olyan rendszert, amely győzöt, és legyőzöttet egyaránt a szabadság és egyenlőség álmásaiban részesít.”

c) „A győztes népek azokban a vétkekben kéjelegnek, amelyeket legjobban elítéltek, és kegyetlenebb és okatlanabb cselekedeteket visznek véghez, mint amilyenekkel a háború alatt a legyőzöttek szándékait vádolták. Csak egy dolog változott meg: a harácsolást, az erőszakoskodást, az örületet és minden bűnt most a győzelmes demokrácia nevében visznek véghez.”

Íme egy *abc* serdülő ifjak és azok részére, kik nem megadatott, hogy még mindig higgyenek — ha ugyan hisznek — a „Nemzetek Szövetségének” nevezett genfi hókusz-pókuszban.

A „Nemzetek Szövetsége” ugyanis alkalmas fóruma általános érdekű nemzetközi kérdések megvitatásának, de a revíziós problémát *nem oldhatja meg* mindaddig, míg az Egyességokmány 5. és 10. cikkei, melyek francia kívánságra kerültek abba, meg nem változtaitnak, hacsak előzőleg meg nem oldja a kör négyeszőgesítésének problémáját, — mert az 5. cikk szerint: „Hacsak la· jelenlegi Egyezségokmány, vagy a jelen Szerződés rendelkezései kifejezetten másképp nem intézkednek, a Közgyűlésnek vagy a Tanácsnak bármely ülésén a határozatokat az ülésen képviselt szövetségi tagok egyhangú hozzájárulásával kell hozni”, a — 10. cikk szerint pedig: A Szövetség tagjai kötelezik miajgukat arra, hogy a Szövetség valamennyi tagjának tetrületi épségét és jelenlegi politikai függetlenségét tiszteletben tartják.”

Tudja ezt *Herriot* úr is és nyilván azért lagánlotta elutasítani a francia radikálisok *Grenoblei* kongresszusán minden

* Francesco Nitti: „Nincs béke Európában” és „Európa hanyatlása” című könyveiből 1922 és 1923.

olyan revíziónak gondolatát, mely nem a Nemzetek Szövetsége „Egyességokmányá”-nak keretein belül lenne eszköz-lendő.

Ezek a cikkek fosztották meg — mondja *Nitti* — a „Nemzetek Szövetségiét” minden hitelétől, ezek a cikkek változtatták az egész intézményt a győzők elnyomó ügynökévé, — ezek a cikkek eredményezték Amerikáinak a „Nemzetek Szövetségétől” való teljes elfordulását.

Wilson nyilván nem így képzelte, mégis az ő emlékére helyeztek márványtáblát a „Nemzetek Szövetsége” palotájának falára és nem a francia *Talleyrand* emlékére, aki szerint: arra való a beszéd, hogy a gondolatot takarja.

Wilson nem így képzelte. Az orosz néphez 1917 június 7-én üzenettel fordult s abban következőket mondja:

„Mindent egy elvnek kell sugallni és ez az elv világos. Egy népet sem szabad kiszolgáltatni oly szuverenitásnak, amelyet megvet. Egy terület sem cserélhet gazdát, hacsak azért nem, hogy lakóinak nagyobb jólétet féls szabadságot biztosítson. Semmiféle hadikárpótlást nem szabad követelni, kivéven az okozott pusztítások jóvátételére vonatkozó. Semminő hatalom átalakítása ne legyen realizálható, hacsak nem olyan, amely biztosítja a világ békéjét, népek jövőjüdmő boldogulását és békéjét. Végül a felaszabadított népek szövetekezni fognak egy ligába és őszinte, gyakorlati együttműködést szerveznek, hogy megteremtsék azt a közös erőt, amely képes arra, hogy a nemzetközi viszonyokban biztosítsa a békét és igazságot. Az emberi testvériség nem maradhat többé szép, de üres frázis. Élő és erős valóság lesz belőle. A nemzeteknek tudomást kell venniök szolidaritásukról, amely egyesíti őket és hatalmasan együtt kell működniök közös nagy életérdekeik megvédelmezésében az autokrácia és despoitizmus támadáslatival szemben.”

Nitti Franciaországot érintő megállapításai nyolc esztendő előttiék. Annál lis inkább nem érdekeség nélkül való, ha a nagy ellenfelléhez, *Mussolini*hez közelálló „*Popolo d' Italia*” legújabb megállapításait iktatjuk ide. Ez a vezető olasz hírlap „*A Szerződések szent volta*” cím alatt a következőket írja vezércikkben: „A szerződések szentiségét Franciaország prédikálja, holott azok revíziójának magát szembesze-

gezni legkevesebb erkölcsi joga éppen Franciaországnak van. Noha kézenfekvő, hogy Németország tovább így nem tengődhetik, Paris mágis mereven a békeszerződésekre támaszkodik, azokat kívánja változatlanul fenntartani, nem tekintve azt, hogy azokait- tléirdet szorítva a legyőzöttek mellé szorították és erőszakolták ki. A francia thézis a szerződések szent voltáról mindenképen hazug — liolöttl mi nem tekinthetjük azokat állandóknak, — mert az igazságosság fölötté áll a holt betűknek. Ha Itália ragaszkodott volna a Hártmasszövetséghez, úgy a németekkel masírozott volna be Parisba, Akikor azonban Franciaország dicsérte a szerződések részünkről való formális megsértését. Franciaország állandóan iá vadak elvét követi: „Helyes és jó az, ha felfalom az ellenségeimet, ellenben rossz dolog, ha az ellenség engem fal fel.” Franciaországban a szerződéseket, ha nekik kedveznek, szenteknek mondják, ha nem nekik kedveznek, — úgy azok elvetendők. Maga Franciaország követte el az első szerződészegést, midőn a szövetségeikkeli megállapodás ellenére betört a Ruhrvidékre és a szeparatista mozgalmat támogatta. Mikor a szerbek egy szövetségest is — Montenegrót — elnyelték, akkor az ellentés megállapodásokat Franciaország papirrongyoknál egyébnak nem tekintette. Mikor a lengyelek Vilmát zsebrevágták, Franciaországnak szentséges szerződési lelkiismerete legkevésbbé sem mozdult meg. A francia elvnek Olaszország egy más elvet helyez szembe: Nem a szerződéseik szentek, hanem az igazság”.

Valamikép a hazugságban és szélhámoskodásban fogantatott békeszerződéseik tractu temiponis meg nem erősödhetnek, azonképen a változatlan fenntartásuk érdekében igénybe vett szélhámos eszközöknek sem fog örökkön-örökké a ma már mégis csak jobban informált világ felülni, — megúnottá lesznek s nem fognak már *Briand* úrnak fuvolaszóval kísért, elkenést célzó limonádés szeánszai, még kevésbbé *Benes* úrnak hazug egyébként azonban derűs mosolyt fakasztó, síppal-dobbal világá kürtölt kommunikéi sem, — ellenkezőleg minden jel azzal bíztat, hogy nem messze az idő, hogy nemzetközi közvéleménnyé lesz az, aimit *Apponyi* Albertnek ma már megadlított a legutóbbi genfi közgyűlésen hirdethetni: „nem -a békeszerződléksek, hanem a bekenlek fenntartása a

„Nemzetek Szövetségének feladata s *Apponyi* Albert „tilalomfákat” nem respektálva, ösamert nemzetközi súlyának egész latbavetésével hirdethette immár a Közgyűlésen a revízió ak nemzetközi érdekből való szükségességét.

Haladunk.

Divatját múlta állandóan a Penelope vásznát szövögetni a „Nemzetek Szövetsége” ködülte berkeiben, s nem kecsigeteti többé sikerrel a megoldatlan problémák — leszerelés, biztonság, garanciák, nemzeti kisebbségek, bíraskodás, szankciók, stb. — hamis vágány okon egymásba szaladásának ösmert taktikája sem, — aki komoly szándékkal, jóhiszeműen akarja reorganizálni Európát, annak Európa felforgatott politikai és gazdasági egyensúlyát kell helyreállítand, — revízióval, nem Páneurópával, gyógykezeléssel s nem kuruzslással, — a súlyos problémák gordiuszi csomójátt ketté vágni csak fegyveres kézzel *lehet szétbogozni csak revízióval.*

Itt említjük meg, hogy a genfi lukas mogyorók száma megszaporodott: a fegyverrel megtámadt, avagy fenyegetett államok financiaális segélyének kihirdetésével. A vonatkozó megállapodást eddig 28 állam írta alá, *nem írták alá: Németország, Olaszország és Magyarország.* Gyakorlati késedelem ezzel persze nem áll elő, — úgy vélik a „Nemzetek Szövetsége” berkeiben, — mert az egész kérdés, a leszerelési probléma továbbbi fejlődésével van összefüggésben.” Sapienti sat.

A „jövöbeni gazdasági politika” felöl Genfben lefolytatott eszmecserénél lényegesen reálisabb és biztatóbbnak látszik az a nyilatkozat, melyet *Hoover*, az Egyesült-Államok elnökét tett Clevelandban, az amerikai bankárszövetség évi közgyűlésén. „A gazdasági depresszió tartamját, az általános bizalom visszatérésének előmozdításával meg lehet rövidíteni. Amerikát kétségkívül súlyos veszteségek érték, de a nemzeti vagyon csorbítatlan és óriási termelési és elosztási tervzete erősebb, mint két évvel ezelött volt. A válságot a tőzsdei spekuláció túlhajtása és a túltermelés által okozott árösszeomlás idézték elő, amelyek megrendítették az idegen országok vásárlási képességét és politikai nyugtalanságokat keltettek. Amerikának nem kell szükségképen bevárnia, hogy a világ többi részei magukhoz térjenek, hanem idővel ismét, támogatná fogja a

többi ország gazdasági rekonstrukcióját. 1922-ben sokkal súlyosabb veszélyek fenyegették a világ politikáit is gazdasági egyensúlyát, mint ma ...

Páneurópai egyébként Genfben angol-olasz segédlettel temették, — nem is az I. osztály igénybevételével.

Henderson-nak előzőleg az általános leszerelés kell, *Mussolini*-nek a revízió.

Angolország — mondotta *Henderson* — a londoni konferencián komoly leszerelési akaratát tanúsította, most már az általános leszerelésnek kell következnie, mert ha a tengeri leszerelés nem általános, ha ezt nem egészíti ki a szárazföldi és légi haderők megfelelő korlátozása-, úgy ez azt jelenti, hogy a békeszerződések nem villiettek keresztül, hogy a „Nemzetek Szövetsége” Egyezségokmánya nem realizálódott, s nem jelenti azt, hogy Európa s az egész világ békéje nem nyugszik biztos alapon.

Mussolini pedig már júliusi, Páneurópáról írt cikkében következőkép elmélkedik: Lehetséges-e egy európai foederáció Oroszország nélkül! Nyugtalanság, elégedetlenség és igazságtalanság állja útját minden páneurópai konszolidációnak; — nem kellene előzőleg a fennálló szerződések komoly és elfogulatlan felülvizsgálásához és retusitrozásához (sic!) látni?

És akadtak, kik csodálkoztak azon, hogy *Grandi* oly szietve távozott az idén a genfi bölcsék köréből...

És az X-ik rövideltű *Massaryk* nyilatkozatot („London General Press”, — „Neue Freie Presse”) cáfoló és helyesbítő cseh hivatalos kommuniké „Nagy Entente”-ot említ, melynek mint olyannak hozzájárulása nélkül revízió el nem képzelhető.

Eppur si muove, — a haladás törvényei elől Genf sem zárkozhatik el, — a revízió problémája ia mi részünkről türelempróba és idegek kérdése, ám hogy haladunk s hogy némi tempó is kezd hovatovább a kérdés kezelése körül mutatkozni, — minden vérmesség híjján is megállapítható, — nem mintha megnövekedést volna ellenségeink igazságiiraniiti érzéke, hanem főleg gazdasági okokból, mert Európa is szükségképpen lerongyolódik, nem csupán mi eltiport magyarok. Dereng úgy látszik Franciaországban is, minek nem egészen jelentéktelen tanúsága a párisi „Figaro” megállapítása, — észbeikaipásnak

is mondhatnók — „a németek a legutóbbi választáson a revízió mellett s a Young-egyezség ellen szavaztak.”

Síkra lép újból a revíziós gondolat mellett annak régi híve, a francia *Romain-Rolland*, aki szerint, ha nem következnek be mielőbb a békeszerződések revíziója, új háborúval kell Európának számolnia.

Gustav Hervé pedig „Victoire”-jában azt írja, hogy a revízió elmaradása esetén az újabb bekövetkező háborúért a felelősség Franciaországra hárulna és pedig oly háborúért, amely a legutóbbi világháborúnál is szörnyűségesebb áldozatot igényelne úgy anyagi javakban, mint emberéletben. Szinte részletekbe menő revíziós programjai áll a nyilvánosság elé, hogy mint mondja, lelkiismeretén könnyítsen.

Az angol *G. A Spender* a „*News Chronicle*”-ben, Európában két szemben levő frontot lát kibontakozni: a revíziósokét, elém Németországgal és Itáliával, — iháttérben Oroszország (Tinieo Danaos) — és a revízió ellenesekét Franciaország vezetésével.

A „*Daily Telegraph*” pedig arról ír, hogy a Quai d'Orsajn számítanak azzal, hogy ezentúl minden német kormány olasz magyar és osztrák segédlettel a békeszerződések revíziójára fog törekedni. Kívánatos lenne, ha AngoJország és a Dominiumak Franciaországnak kijelentenék, hogy egy tisztán európai konfliktus esetére sem egy fillért, sem egy csepp vért áldozni nem hajlandók, — a már eddig vállalt kötelezettségek ki nem terjeszthetők.

Lloyd George új esztendei cikkében annak a vélekedésnek a kifejezést, hogy a revízió nem kell hogy éppen háborúra vezessen s úgy látja, hogy Európa már is két táborra oszlik: a revíziós táborra és a revíziót ellenzők táborára. Amabban: Itália, Németország, Ausztria, Magyarország és Bulgária, — emebben: Franeiaoirszág, Belgium, Lengyelország, Cseho-Szlovákia, Jugoszlávia és Románia.

Borah szenátor *Ottlik Györgynek* (Pester Lloyd: 1930. június 14.) következőket mondja: „Amerikának része van a békeszerződések létrejöÜtéibian, következésképp úgy vélem, morálisan felelős azok kihatásáért. Mindig az volt a véleményem, hogy a Versaillesi s a többi békeszerződések Európa bé-

kéje veszélyének tekintendők. Revíziójuk hozzájárulnia ahhoz, hogy a béke lényegesen erősebb bázison biztosítható.”

Revíziós, mindenestre igen baráti velünk szemben a francia *René Dwpuis* könyve is („*Le problème hongrois*”) melyben magyarázni igyekszik Franciaországnak *ma még* ellenző álláspontját, ám jelentős tényezőnek tekinti a kis Magyarországot Európa jövőbeni politikai fejlődését illetően, minden egyébtől eltekintve, geográfiai adottságoknál fogva is.

Briand urat is revíziósnek nézném, ha nem látnám benne az időről-időre. Genfben megtartani szokott, happy end-del alig végződő színjátékok legnagyobb hiimoristáját.

Briand, az ezidőszerinti francia külügyminiszter, 1921. januárius 7-én a francia kamarában kijelentette, hogy a trianoni béke nem tökéletes munka, mely beleütközik a realitásokba. Magyarország határainak megállapítása bizonyos érdekeket sért és azért igazításokra lesz szükség...

Napjainkban, tíz évvel később következőket mondja:

„A versaillesi szerződés tartalmaz jó és rossz rendelkezéseket. A 19. cikk például lehetővé teszi a fennálló szerződések és politikai viszonyok revízióját. Az érdekelt kormányok egyikének sem lehet megtiltani, hogy ezt a felülvizsgálatot kiejre. *Rogy vájjon a 19. cikkre való hivatkozás azután a kívánt célra vezet-e, az más kérdés? Tanácskozni fognak róla, amint már számos más vitás kérdésnél tanácskoztak, amióta az erőszak politikáját az emgesztelőds politikája váltotta föl.*”

Hogy miért beszélt *akkor* amúgy, *ma* emígy, nem tudom, úgy látszik a genfi praxis folyamán fejlődött csak ki benne a humoros véna.

Legutóbb a Marcia su Roma évfordulójának megünnpélése alkalmából *Mussolini* újból hitvallást tett a revízió mellett, szólván következőképen:

„A békeszerződés revíziója nemcsak kizárólfagiosar; olasz, hanem európai, sőt az egész világ népeinek érdeke. A békeszerződések revíziója nem fetététele vagy megvalósíthatatlan dolog, miután erre, a revízió lehetőségére rendelkezés van magában a Nemzetek Szövetsége Paktumában is. *A békeszerződések revíziója nem abszurdum, hanem abszurdum az a pretenzió amely szerint a békeszerződések megváltoztathatatla-*

nok. Ki az, aki megsérti a Nemzetek Szövetsége Paktumát? Azok, akik Genfben megalkották és örökre fenntatani kívánják az államok két kategóriáját, t. i. a fegyveres és lefegyverzett államokat. Ugyan milyen jogi és erkölcsi egyenlőség állhat fenn egy lefegyverzett és egy fegyveres közötti? Hogyan tételezhető az fel, hogy ez a komédia örökké tart, amikor ennek az elvnek főszószólói is már kezdeniék belefáradni” ...

Bethlen István pedig *Ankarában szögezte le*, hogy miként a magyar kormány, úgy Törökország kiváló külügyminisztere is egyik legutóbbi sajtónyilatkozatában éppen a béke állandósítása érdekében figyelmeztette a világ közvéleményét, hogy veszélyes a nemzetközi politikában a szeinződések kiigazításának eszméjét elnyomni és hogy senki se vegye a fejébe, hogy a békeszerződéseket véglegesnek és abszolút erejűeknek kell tekinteni.

#

Haladunk ... mert miként Apponyi Albert oly megkapón mondta Genfben múlt esztendei közgyűlési beszédében:

„A népek életében *nem* szerepel a „mindig” és sem a „soha”. Láttam Franciaországban a második császárság megszületését, virulását és összeomlását, láttam Németországban a Hohenzollern birodalom megszületését, virulását és összeomlásait, láttam hazáiban az osztrák-magyar monarchiának a dualizmus alapján való újjászervezését és összeomlásait. Ne felejtjük el, hogy mindezek az alakulatok azzal születtek meg, hogy véglegesek és megváltatlanok.”

A magyar revíziós mozgalom vezérének, *die facto* szellemi irányítójának, én mindig *Apponyi* Albertet tekintjésem. s azért helyénvalónak, de a sok lábrakapott téveszméjével szemben időszűnek is ratom ide iktatni azt, amit *Apponyi* Albert írt folyóiratunk 1929. februári számában „A revízió kérdéséhez:”

„A revízió kérdésére vonatkozó minden gyakorlati akció megkezdése előtt tisztában kell lenni annak fogalmával. Nem jelenítheti nekünk a statusquo bárminemű csekély módosítását; azzal, hogy öt halt falut visszaadnak a Csallóközben, nem érünk el számítható eredményt és

teljesen elhibázott naiv gondolkozás az, amely az efajta jelentéktelen engedményeket elfogadhatónak véli, mint azt, ami ma elérhető, jobb időkre tartván fenn magunknak további követelések érvényesítését. Az efajta fokozatosság a nemzetközi tranzakciók terén nem létezik. Megegyezéssel változtatás a statusquon csak úgy érhető el, ha kötelezettséget vállalunk, hogy ezt azután véglegesnek tekintjük, a kérdést többé nem bolygatjuk; mert azoknak, akik ilyen megegyezést előmozdítani hajlandók, nem a mi igazságunk a moitiivurn, hanem az, hogy nyugalmat teremtsenek. Okvetlen fognak tehát Magyarországtól olyan ünnepélyes nyilatkozatot követelni, melyben lemond minden igényéről az új rendezés által nem érintett területekre és ez a lemondás csakugyan a véglegesség jellegével fog bírni, mert *önként* történik, szabad elhatározásból, nem pedig úgy, mint a Trianon-i „szerződés” aláírása, *kényszer* hatása alatt. A kettő közt *jogilag* nincs különbség, mert a nemzetközi jog nem ismeri a formailag kifejezett hozzájárulással — valamely szerződés aláírásával szemben — a kényszer kifogását. De erkölcsileg és politikailag igen nagy a különbség: mert a szabad elhatározásból történt hozzájárulás *erkölcsileg* is kötelez, etnikai alapon is lehet, követelni núséges betartását: ebből folyólag pedig az ilyen hozzájáruláenlak későbbi megtagadása sehol sem fogja ébreszteni azokat a szimpátiákat, amelyek a trianoni diktátum ellen való fellázadást kísérték, hanem ellenkezőleg mindenütt a legélénkebb visszatetetszést fogják előidézni, amelybe okvetlenül bele kell fulladniok. Eszerint minden revíziós megállapodást véglegesnek kell tartani és azért csak olyanba szabad belemennünk, amelyet mint a sorsinak végleges, belátható időközön belül változlatlan elrendezését csakugyan el is fogadhatunk, azaz olyant, amely visszaadja a ma-

gyar nemzetnek az önálló, teljes, fejlődésképes nemzeti létnek külső feltételeit.”

Itt látom helyét megemlékezni arról a kritikai megjegyzéseikről is, melyeket a *Nemzetek Szövetsége működéséről* tett *Apponyi Albert* azon nagy szabású felolvasása keretében, melyet a Magyar Külügyi Szemináriumabn tartott:

„A Nemzetek Szövetsége működésének *humanisztikus* része ellen nem lehet kifogást emelni. A *politika* terén azonban egész más képet nyerünk. A minket leginkább érdeklő kisebbségi és leszerelési kérdésben a Nemzetek Szövetsége működése a *teljes felsülés* képét nyújtja, Ha politikai kérdésekről volt szó, a Szövetség nem lehetett az a részrehajthatatlan tényező, amelynek lennie kelleme, hanem igen gyakran az *entente hatalmi politikájának eszköze*. Lassan-lassan bi&onyois javulás mutatkozik. Németország belépése látható különbségiét létesített a helyzetben. Nagy fontossággal bír *Olaszország magatartása, o,mely mindinkább elszakad a többi győztes hatalom, népszövetségi politikájától, különösen a leszerelés kérdésében is nyíltan bevallott revíziós irányzatában*. A leszerelés kérdésében való állásfoglalása lesz a Nemzetek Szövetsége valódi krízise. Ha ezt a problémát nem bírja az öszesség érdekében megoldani, *önmagára mondja ki a halálos ítéletet*. A helyzieft visszatetsző momentumainak eltávolítására csiafe akkor kerülhet sor, ha a *békeszerzödések szükséges revízióját keresztülviszik*.”

*

A franciák közül újabban *Pierre Cot* képviselő nyilatkozott a revízióról: abból kiindulva, hogy örök tartania semminek sincsen és hogy a fejlődési folyamatok (törvényszerűsége megkívánja a változott viszonyokhoz való alkalmazkodást, a Paktum 19-ik cikkére is utalva eljut a békeszerzödések revíziójának szükségességéhez. Azt kívánja szerinte az általános nemzetközi politika is, a történelmi evolúció is, a béke érdeke is.

Íme ismét egy francia, a francia pionircfe közül való francia,

Régóta nem hangzott, el *angol részről* oly érdekes és jelentős revíziós nyilatkozat, mint a *Major Walter Elliott-é*, ki tagja az angol parlamentnek s egyik ezére a „*fiatal angol konzervatívoknak*”, kikkel *Rothermere* lord tart politikai rokonságot. A cbgmák halálát jósolva, ez a *jövő emberei közül való* politikus következőket mondja.*)

Nem hiszem, hogy legein csak egyetlen tárgyilagosan gondolkodó politikus is Európában, aki ne lenne meggyőződve arról, hogyha a középeurópai kérdést nem rendezik békeken, az egy középeurópai, de abból kifolyólag talán újból egy egész Európára kiterjedő konflagráció kiinduló pontjává válik. Tagadhatatlan, hogy noha az egész európai „nyugalmi állapot” osak nagyon relatív nyugalmat jelenít és semmi sem bizonyosabb, minthogy az elkövetkezendő tizenöt-húsz év az egész európai helyzetben óriási változásokat fog hozni, mégis elsősorban a középeurópai kérdés az, ahol az európai viharfellejgek legjobban összeitornyosultak és ahol ép ezért *legveszedelmesebben fenyeget a konfliktus lehetősége*.

Éppen ezért csak örömmel és megnyugvással mutathatók rá arra, hogy a legutolsó konzervatív kormány, melynek mint Skócia államtitkára, magam is tagja voltam, már évekket ezelőtt *nemcsak tisztán látta ezt a helyzetet, de levonta annak gyakorlati konzekvenciáit is*. Ez készítette Chamberlain külügyi államtitkárt, aki természetesen az egész konzervatív kormány felfogását képviselte e kérdésben, arra, hogy a leigkategorikusabb formában *visszautasítsa Anglia hozzájárulását az emlékezetes genfi jegyzőkönyv tervéhez, amely többek között a jelenlegi középeurópai határok garantálását is kívánta volna Angliától*. És noha *Voltaire* híres mondása, hogy „semmi sem állandó, csak a változás és semmi sem bizonyos csak a bizonytalanság”, seholsem érvényesül annyira, mint a külpolitikában, ahol országok politikája az érdekek változásával a legcsodálatosabb változásokon megy keresztül, azt az egyet feltétlenül, miiint az atngol külpolitikának megváltoztathatatlan alapfeltételét lehet leszögezni, hogy *soha nem akadhat olyan angol kormány, amely csak a legkisebb mértékben is hajlandó lenne garanciát vállalni*, még kevésbé pedig aktív segítséget nyújtani a jeJiemlegi középeurópai határok fentartása és megvédelmezése érdekében.

Minden olyan garancia annyira ellenkeznék nemcsak Anglia érdekeivel, de az angol nép egész gondolkozási módjával is, hogy *nem jöhetne olyan kormány, amely vállalni merné egy ilyen lépés következményeit az angol választókkal szemben.* Sajnos azonban, hogy mintha ebben a kérdésben az angol politika minden pártja teljes világossággal és határozottsággal leszögezte már magát, az európai politika bizonyos berkeiben még mindig nem akarják ezt tudomásul venni és ez kétségtelenül nagy mértékben hátráltatja annak a szellemnek az érvényesülését, amely *a kölcsönös engedékenység és megértés útján akarja rendezni e veszedelmes kérdéseket.* Pedig hogy ez a szellem érvényesüljön, az *legalább is akkora érdeke Magyarország szomszédainak, mint magának Magyarországnak.* Hisz kétségtelen, hogy *egy olyan állapot, amely kicsinyes „stratégiai” vagy — mint most már kétségtelenül kitűnt — igen rosszul értelmezett gazdasági okok kedvéért oly igazságtalanságokat teremtett, mint a trianoni béke, nem tarthatja magát sokáig.* És hogy vannak, akluk ezt az állapopot, úgy látszik, mégis mindenáron fenn akarják tantani, az kétségtelenül egyik legfontosabb ok arra, hogy a tárgyilagos politikai szemlélőnek szinte lehetetlen nem *bizonyosfokú pesszimizmussal nézni az európai politika jövőjét.* Mert ha józan ész és a megértés szellemét ezekben a kérdésekben nem lehet érvényre juttatni, úgy szinte elkerülhetetlennek látszik, hogy a jelenlegi igazságtalan és éppen ezért tarthaitatlan közép-európai viszonyok mindenáron való fentartása oly konfliktusoknak ne váljon okozójává., amelyeknieik következményeitől joggal tart az európai béke minden barátja.

Hiába ragaszkodik Európa egy nesze a csak alig egy évtizede kialakult jelenlegi európai „*status quo*” mindenáron való fentartásához, hiába igyekszik ennek megvédelmzését az egész világra — és pedig egy olyan világra, amely *szíve mélyén meg van győződve d status quo helytelenségéről és tarthatatlanságáról* — rákényszeríteni, *a történelmet nem lehet és nem fog sikerülni megállítani.* Erkölcsileg, gazdaságilag, történelmileg, sőt katonailag is sokkal jobban megalapo-

* Lásd: Kiss Ferenc Londonból keltezett cikkét a „Pesti Napló” 1931. januárius 24-iki számában,

zott status quok is összedőltek már, mint amilyen a mostani középeurópai. Hiszen éppen az a trianoni béke legnagyobb hibája, hogy *sokkal nagyobb igazságtalanságokat teremtett, mint amilyenek, mondjuk, az azelőtti helyzetben is némely tekintetben talán csakugyan fennállottak.* A monarchia romjain alakult utódállamok pedig semmikép sem akarják észrevenni, hogy *ők még sokkal nagyobb mértékben estek bele ugyanabba a hibába, amit a monarchia ellen annyira kihasználtak.*

Ép ez a meggondolás az, amely úgy az angol konzervatív kormányt és Chamberlain külügyminisztert, de a jelenlegi és jövőbeli angol kormányokat is vezette, vizezeti és vezetni fogja abban, hogy nem hajlandók a legcsekélyebb kötelezettséget sem vállalni azért, hogy az új győztesek a maguk elfogultságában és türelmetlenségében a legmerevebben elzárkóznak azelől, hogy *legalább is bizonyos elfogadható és jogosult mértékben teljesítsék azokat a kívánásokat, amelyeket a jelenlegi helyzettel valóban halálra] sebzett Magyarország bizonyára soha nem fog megszűnni követelni.*

Ismétlem, a történelmet *eddig sem sikerült és bizonyára a jövőben sem fog sikerülni pont annál a pillanatnál megállítani, amelynek örökké való lerögzítése talán megfelelné bizonyos érdekeknek.* Az 1871-es békét Franciaország ugyan aláírta, de a francia nemzet sohasem fogadta el és én úgy látom. a helyzetet, hogy *a történelemnek ez a példája ismétlődik majd meg Magyarország esetében is, hacsak, mire talán még mindig nem veszeitit el minden remié ny, maguk azok, akik ma talán még valóban azt hiszik, hogy merevségükkel a maguk érdekeit és biztonságát szolgálják, rá nem fognak jönni arra, hogy ahelyett, hogy szolgálnák, a legnagyobb mértékben veszélyeztetik és gyengítik azt.*

Major Elliott felfogásának, amelynél határozottabb és a trianoni béke igazságtalanságlajift jobban megvédező még keviés hanzoitit el a világpolitikában, ismételjük, különös fontosságot és jelentőséget ad az, hogy eltekintve attól a domináló szereptől, ami az angol konzervatív párt ez egyik legnagyobb képességű és jövőjü emberének tartott politikusa egy esetleges konzervatív kormányzatban várna, éppen az ő minden párt részéről egyformán értékelt tárgyilagossága és ebből származó rendkívüli egyéni súlya őt még a magyar pro-

paganda szempontjából is egyik legalkalmasabb emberré teszi arra, *hogymintegy közvetítőként szerepeljen a különböző pártok között a trianoni béke revíziója általában véve minden angol politikai párt által kívánt és szükségesnek tartott, egyes pártok és politikusok által azonban tagadhatatlanul más szempontok által is befolyásolt kérdésében.*

Legutóbb Genfben járt új külügyminiszterünk *Károlyi Gyula* gróf, utalva *Briand* szavára, hogy a nemzetközi közszellemet megbékíteni óhajtanák, — igen helyesen konkrétizálva állapítja meg aizt, *bogy a közszellemet revízió nélkül megbékíteni nem lehet.*

*

Genf! A gyakorlattá fejlődött briandi elmésség újból bevált a genfi rendező pályaudvaron, — a tolatási üzem kifogástalan, — mellékvágányon: a kisebbségi kérdés, az általános leszerelés, a Young-egyezmény kérdése, — a fővágányon: az exhumált Páneurópából lett Európa-konferencia, Európa gazdasági megszervezésének programjával, mert hát Európa beteg némikép, — hozzá, úgy mondják, valamikép bizmatlanná is lett.

Konkrétumokat az Európai-konferencia nem termelt, ha csak az „*európai kiáltványt*” nem tekintjük annak, amelyből következőket idézzük:

„Tisztán látjuk, hogy a gazdasági újjáépítés művének a legfőbb akadálya a jövőbe vetett bizodalom hiánya és a politikai helyzet miatt érzett nyugtalanság. Ezt a nyugtalanságot felelőtlen körökből származó híresztelések is fokozzák, amelyek nemzetközi háború lehetőségéről beszélnek. Elismerjük, bolgy valóban vannak Európában politikai nehézségek, amelyikeit gazdasági nyomor is fokoz. A legjobb, amit tehetünk, az, hogy javítani igyekszünk a gazdasági helyzeten és nem engedjük, hogy újabb megrázkódtatások veszélyeztessék Európa békéjét. Mint az európai államak külügyminiszterei és felelős megbízottjai kijelentjük: sokkal inkább el vagyunk tökélve, mint valaha, arra, hogy a Nemzetek Szövetsége szerveinek igénybevételével az erőszak minden évnvényesülését megakadályozzuk”...

Világgazdasági krízisről s nem csupán szorososan európai-ról lévén szó, elhatározták — titkos és nem titkos megbeszélés-

seken — a jövőbeni üléseken való részvétellel okaiból meghívni mint nem tag államokat Törökországot, Oroszországot, no meg kérem *Izlandot*, Amerikát ellenben nem, miután Pán-európai *Pánuniverzum* dagasztaná, — későbbi tanácskozások bölcs határozathozatalánlalk lesz tárgya.

Olcso idő hasztalan sokának mondják mindezt mifelénk, — de csak a Nemzetek Szövetsége iszemonitijából tekintve, a mi szempontunkból: *a revízió érlelése, eljövételének siettetése*.

* * *

A revíziós mozgalom múltjából, annak jövőjére óhajtanék most következtetni, — menten minden jóslástól, a fcények lehető objektív mérlegelésével.

A revízió első harcos pionír jánlaik én *Francesco Nitti-t*, tekintem — a probléma irodalmi és érlelési *előkészítő* szakában nála többet és nagyobbat senkiseiin produkált.

A probléma körüli sűrítés *konkretizálás* és *terjesztés* érdeme kétségkívül *Rothmere* lordé, kinek világokat átfogó publicisztikai tevékenysége és hatalmas apparátusa tette lehetővé azt, hogy a revíziós gondolat a világpolitikáiMik lett immár egyik épen nem jelentéktelen tényezője.

A *valóság stádiumába* a revízió csak a külföld *hivatalos* köreinek kedvező és *kezdeményező* állásfoglalásával léphet.

** *

Kilencedik éve, hogy *Nitti** következőket írta meg: „Én azt hiszem, hogy Európát nem annyira a háború, mint inkább a békeszerződések sodorták a dekadencia komoly veszedelmébe. Napról-napra hanyatlak és egyre szaporodnak az elégedetlenség okai. Európa várja a békét, amely nem jön. Mert ahhoz, hogy „komoly és hasznos munka valósuljon meg, szükséges, hogy a közvélemény ráeszméljen arra, milyen veszedelmes úton jár a győztes nagy államok politikája. Európa újjáépítésének munkája Franciaországának is érdeke. Filanciaország sokkal többet gyűlölt, semhogy ez a gyűlölet elülhetne; a békeszerződések pedig bosszúvágyból ered-

*) Lásd: „Nincs béke Európában” — Pallas 1922.

tekés erőszakkal alkalmazták őket. Az európai népek története nem egyéb, mint a győzelmek és vereségek folytonos váltakozása. A civilizáció voltaképpen az, hogy meghatározzuk, milyen feltételekkel tehetjük a győzelmet kevésbé brutálissá és a nehézséget inkább elviselhetőbbé. A legújabb szerződések, amelyek ia népek egymáshoz való viszonyát szabályozzák, ijesztő visszaesést jelentenek, megtagadják azokat az elveket, amelyek jogilag érvényesek voltak. Amikor *Wilson* elnök a Nemzetek Szövetségére gondolt, leginkább ajbiban működött közre, hogy a nemzetek között korlátok emelkedjenek. Kolumbusz Kristóf elindult Európából, hogy megtalálja az Indiába vezető utat és felfedezte Amerikát. *Wilson* elnök útrakelt Amerikából abban a hiszemben, — szándékai becsületesek voltak — hogy békét hoz Európába, ehelyett elhozta a zűrzavart és a háborút. Szívvel-lélekkal és egész hitünkkel meg kell oldani ezt a feladatot, hogy megtaláljuk a béke útját, kimondjuk az elnyomott népek érdekében a nagy szót és újjáépítjük Európát, amely most azon laiz úton van, hogy a XIV. századbeli Olaszországgá váljék, die a művészet ragyogása nélkül: harminc állam él kölcsönös bizalmatlanságban tengernyi programma és balká,ni ideák közepette” ...

* * *

Emlékezetes, hogy *Rothermere* lordnak világraszóló szenzációként ható első revíziós cikke megjelenésekor, nálunk mindenki azon töprengett, hogy akciója vajjon a „Downing Street” állásfoglalásával, vagy legalább is előzetes helyesléssel indult-e, vagy sem. Hát nem azzal indult, ami egyáltalán nem csökkentette a nemes lord akciójának jelentőségét. Mint igen érdekes idevágó momentumot idézem itt egy magasrangú katonáinak hozzám intézett magánleveléből a következőket: „*Mussolininek* küldött, a revíziót érintő beadványomból folyólag annak idején *Grandival* tárgyaltam, ki nekem azt mondta, hogy a súlyos problémát nem lehet hivatalosan megfogni. Tudom, feléltem, de lehet másképpen előkészíteni. Láttam, hogy megértett és öt hétre reá megjelent *Mussolini* régi barátjának, *Rothermere* lordnak első cikke. Akkor senki sem sejtette, s nekem nem is akarták elhinni,

hogy a lord akciója mögött *a hivatalos Olaszország áll*”... *Rothermere* lord tudtommal ma sem az angol kormány által serkentetik munkásságában, noha a revízió külföldi hívednek nyilatkozatai közül alig van olyan jelentős, súlyos és lesújtó nyilatkozat, mint a mai angol kormány három tagjái: *Mac Donald-é, Henderson-é és Snowden-é. Mac Donald**) a munkáspárt liverpooli értekezletén (1925. szeptember havában) kijelentette, hogyha a munkáspárt ismét kormányra kerül... módosítania kell a versaillesi szerződést. Ez a szerződés borzalmas szabályozást tartalmaz. Olyan béke ez, amely kihatásában csaknem olyan rossz, minit aminő a háború volt. *Henderson**) 1924. február 25-iki bestédében a következőket mondja: „A szölvetsiéges államférfiaknak, kik országaikat Parisban képviselték, nem sikerült egy igazságos és tartós békét létesíteni, a vtersaálíleai szerződés határozmányai valóssággal megcsúfolásai a történelemnek. A kormánynak az a feladata, hogy a valódi békét létesítse”... *Snowden**) pedig, 1925. június halvában a Béke-Társaság ülésn a következőket mondja: „A világ megint ott tart, ahol 1914-ben tartott, helyesebben: a helyzet ma még veszedelmesebb és fenyegetőbb, mint akkoriban. Ha Európa népei a béke és a biztosság garanciáját jegyzőkönyvekben és paktumokban keresik, homokra építenek. Nem lehet az európai békét biztossítani, amíg ezek a paktumok és jegyzőkönyvek csupán az igazságtalan békeszerződések fentartását célozzák.”

Ezen idézetek nem jelentenek tetemrehívást, de még szemrehányást sem, csak bizonyítékai szerintem annak, hogy az angol birodalom érdekefeli szempontjából a „*Sacro egoismo*” nem javasolja még ezidőszerint az angol politikának hivatalos revíziós állás foglialóát csakúgy, minit az olasz, ma már nyilvánvalóvá lett hivatalos állásfoglalás a revízió mellett, viszont „*Sacro egoismo*”-t jelent Itália részéről.

* * *

Ha elfogadjuk azt a tézist, hogy a valósul és stádiumba a revízió csak a külföld hivatalos köreinek kedvező és

*) Lásl: szerző könyvét: „A revíziós gondolat, a világpolitikában” 111. kiadás 90-92. oldal

kezdeményező állásfoglalásával léphet, — úgy előtérbe kerül az a kérdés, mit tehetünk ezen állásfoglalások s illetve a revízió nemzetközi ható erői szükséges megszervezésének siettetése érdekében?

És itt egy eszmét óhajtok felvetni, melyet lehető konkretizálás okából *Légrády Ottó* dr.-nak ajánlok szíves figyelmébe. *Légrády Ottó* dr.-nak, kinek hatalmas revíziós akciójáról fentebb emlékeztem meg.

Szükségét látom annak, hogy a világon nemzetenként szétszórtan élő *nem magyar* revizionisták egyelőre, egy eszmei kapcsolat keretében tömöríttessenek, utalással anrai és alapul vévé azt, hogy a revízió nem csupán magyar kívánság, hanem a világ jövőbeni tartós békéjének egyik igen lényeges biztosítója, — megalakítandónak vélem a

Revizionisták Nemzetközi Szövetséget.

Ezen szövetség lennie hivatva ajra, hogy a külföld közvéleményében a revíziós eszmének érlelését hathatósan elősegítse és siettesse, — s így bár csak közvetve, mégis hovatovább bizonyos hatással lehetnie a külső államok hivatalos köreinek állásfoglalására.

* * *

Mindenképen megállapítani óhajtjuk azonban azt, ami jó reménységünket alátámasztja, — folyamatban immár az *írás* szavával élve — *a lelkek megújulása*, sokasodnak azok, akik új embert öltenek magukra.

Választójog

„Igazi demokráciához és szabadsághoz
minden tisztességes emberek joga van.”
Csernoch János,

I.

A modern állam rendszere, mely parlamenti alapon épült, csak akkor és csak annyiban irányítható üdvösen a fejlődés irányában, ha individualizálunk. Különös tekintettel kell tehát lennünk a történelmi háttérre, sosem tévesztve szem előtt azt, hogy a magyar alkotmány nem oktroyált, hanem történelmi alkotmány. Magyarország nemzetiségi, gazdasági, kulturális, felekezeti s politikai viszonyai, a jogfejlődés, mindenek előtt s mindenek felett pedig *Trianon*, egyaránt óva int bennünket minden kísérletezéstől. A választói jog haszonnal a magyar államiság jövőbeni fejlődhetésére csak akkor és csak úgy oldható meg, ha az államiságunk struktúrájának konkrét ismeretén s nem elvont doktrínák ingatag alapján épül. A magyarság kérdésében sem okunk, sem jogunk nincs liberalizálni, mert miként minden szabad nemzet, úgy a magyar nemzet is kell, hogy kidomborítsa s fejlessze nemzeti jellegét. Viszont a szociális fejlődés és fejlesztés csakolyan az állam létét és fennmaradhatóságát biztosító szükségesség, mint a nemzeti érzés konzerválása és öregbítése; — erőszakos a kettőnek szembehelyezése és *rosszakarat munkája*.

Mielőtt a választójog kérdésének a revízió kérdésével való összefüggésére mutatnék ra, — a választójog historikumával kívánok foglalkozni.

* * *

A hajlam a választójognak szinte az általánosság határát érintő kiterjesztésére megvolt nálunk már 1848. óta, hogy a rendiség megszűnt s azt a népképviselő elvére épült alkotmá-

nyosság váltotta fel. Az országgyűlési választásokat az 1848: V. t.-c. (Horvátországra is kiterjedőleg) és az erdélyi 1848:11. t.-e. szabályozták. Ezen törvények 1874-ig maradtak hatályban, olyképp azonban, hogy a Horvátországgal való kiegyezésünk idején, az ezt tárgyzó 1868: XXX. t.-c. megalkotásával annyiban történt változás, hogy ezen törvény értelmében Horvát-, Szlavon-, Dalmátországok a magyar birodalmi országgyűlésbe, autonóm választási törvényük szerint alakuló autonóm országgyűlésük kebeléből küldik a képviselőket (számszerint 40-et), hogy eszerint az 1848:V. t.-c. hatálya a magyar anyaországra lett korlátozva s mi ebből természetesen folyik, hogy az 1868. utáni választójogi törvényhozás csak Magyarországra s nem egyúttal a társországra is bírt hatályossággal. Ezen törvények, bár a rendiséghez képest már nagy haladást jeleznek, a választói jogosultságot mindazonáltal még meglehetősen szűk körre szorítják. A jogosultságnak különösen jellegzetes ismérvei: régi (nemesi) jogosultság, cenzus, (anyagi vagy szellemi) s valamely bevett vallásfelekezethez való tartozandóság.

Nem érdekesség nélkül való az, hogy már a 48-iki törvények tárgyalása alkalmával is akadt képviselő (*Kubinyi Ferenc, Madarász László*) ki az általános választói jog mellett foglalt állást. Az 1874:XXXIII. t.-c. megalkotását megelőlegző tárgyalások alkalmával pedig, 1872. és 1874-ben, *Irányi Dániel* határozati javaslattal követeli az általános választói jogot s a titkosságot. *Schwarz Gyula*, a nagyhirű tudós, az adócenzus eltörlését és helyette az értelmi cenzus: írni, olvasni tudás behozatalát javasolja. Mindketten pedzik az incompatibilitás kérdését is. A nőknek is; akad szószólója, *Kállai Ödön képviselő* személyében, ki utalással a 48. előtti nemesi alkotmányra, (az özvegyek szavazati joga) még a suffrage universellen is tüntet.

Az 1874-iki-törvény a vagyoni és értelmi cenzus fenntartása mellett az 1848-iki törvényhez képest, némi demokratikus haladást mutat. *Beöthy Ákossal* szemben, aki a nemesség választói jogát mint rendi kiváltságot óhajtotta fenntartani, a törvény precizarozza a «régi jogosultság»-ot. Annak alapján sajját személyükre nézve, azoknak van választói jogosultsága, kik az 1848:V. t.-c. és erdélyi 1848:11. t.-c. értelmében 1848-tól 1872-ig bezárólag készített országgyűlési választók névjegy-

zekének valamelyikében benne vannak. A felekezeti szempont is kiküszöböltetett a zsidóknak 1867-ben történt egyenjogusítottása folytán, az 1867:X VII. t.-c.-ket.

1874-től napjainkig a választói jog kérdése, különösen a munkásság nagyobb mérvű szervezkedésével összefüggésben, kisebb-nagyobb időközökben fel-felbukkant a parlamentben s azonkívül is, *mindig a jog kiterjesztésének jegyében* legpregnansabban a függetlenségi párt 1901-es hivatalos programjában, mely az általános és titkos választói jog mellett foglal állást. Konkrét alakban a választójog fejlődését két törvény befolyásolta: az *incompatibilitási törvény s a képviselő választások feletti bíráskodásról szóló törvény*. Az előbbi ha tán nem is vált be oly mérvben, miként azt várták és óhajtották, a népképviselő erkölcsi színvonalát s függetlenségét szándékozta fokozni, az utóbbi pedig — a processuális és alkotmánybiztosítéki jelentőségét itt nem érintjük, — azon rendelkezése alapján, hogy az adóhátralékost is az urnához bocsátja, — hozzájárult ahhoz, hogy a választók száma megszorodjék. *Széll Kálmán* joggal hivatkozhatott arra, hogy törvényalkotása (1899:XV. t.-c.) s a kormányzati intézkedései a választók számának tetemes, (1901. január 16-án tartott beszéde) 117.000 emberrel való szaporulatát eredményezte. Fontos kormányzati intézkedése Széll Kálmánnak különösen az 1899:XV. t.-c. 143. §-ának végrehajtása érdekében 1899. évi október hó 24-én kibocsátott 111.000/99. B. M. számú rendelete a földadó minimum megállapítása és állandósításáról. Ezen rendeletben Széll Kálmán utalt arra, hogy „Hazánkban — hol a választó közönségnek körülbelül kétharmadrésze földbirtok címen bír választói joggal — a választói jogosultság egyik alapfeltételét az ú. n. földadó minimum, a választói jog biztonságának pedig egyik főalkat elemét a földadóminimum törvényes megállapítása képezi.

Minden politikai agitációtól eltekintve azonban, kétségtelen az, hogy a választói reform kérdését az idők folyamán megérlelte az 1874-iki törvénynek a későbbi társadalmi és gazdasági viszonyokhoz mérten megállapítható elmaradottsága és avult volta, különösen a vagyoni cenzus alapját képező rendelkezéseket tekintve.

Nem is szólva arról, hogy volt olyan választókerület, melynek 200 vagy ennél is kevesebb számú választópolgára

csakúgy választott országos képviselőt, mint oly választókerület, melyben a választók száma 4000, vagy annál is több a hogy épen a nemzetiségek lakta vidékeken voltak található ezen csekély választó számú kerületek, — különösen szembe-
szökő a vagyoni cenzus aránytalansága. Erre s hogy az aránytalanság s a magas cenzus különösen a magyarság lakta vidékeket sújtja, már báró *Bánffy Dezső* rámutatott miniszterelnök korában egyik *1896. június 17-én mondott beszédében** Szerinte Erdélyben, tehát jórészt románok közt a cenzus általában 6 frt 99 kr. adó, Abauj-Tornában 1 frt 20 kr., Liptóban már csak 35kr., Máramarosban 17 kr., Szilágymegyében már 11 kr. adó fizetése választói jogot ad. Ezzel szemben a magyar vidékeken következő cenzusok található: Csongrádon 16 frt, Komárom-, Somogy- és Vas megyében 19 frt, Baranyában, Borsodban 22 frt, Csanádban 24 frt, Fehérmegyében 25 frt, Győrben 28 frt, Pestmegyében, Veszprémben 29 frt, Esztergomban 31 frt, Bács-Bodrog-megyében 32 forint.

Kristóffy József 1905. évi törvényjavaslat-tervezetének indokolásában pedig következő idevágó adatok olvashatók: „A földadóminimum két szélső határa: 68 fillér és 87 korona 17 fillér. Ha az egyes vármegyéket nézzük, azt látjuk pl., hogy a földadóminimum Arad vármegyében 1 K 42 f. és 35 K 30 f., Bács-Bodrog vármegyében 12 K 46 f. és 76 K 06 f., Bihar vármegyében 94 fillér és 34 K 52 f. között váltakozik. *Még visszább az aránytalanság, ha a vármegyénél még kisebb, tehát még homogénebb területrészt, egy-egy választókerületet teszünk vizsgálódásunk tárgyává.* Azt látjuk pl., hogy a garbóc-bogdányi választókerület (Abauj-Torna vármegye) egyik községében 2 K 52 f., másik községében pedig 20 K 40 f., a bonyhádi választókerület (Tolna vármegye) egyik községében 9 K 02 f., másik községében pedig 39 K 84 f., a zsámbokréti választókerület (Nyitra vármegye) egyik községében 2 K 94 f., másik községében pedig 45 K 40 f. a földminimum.

Hogy a kerületek beosztása mennyire kedvezőtlen volt a magyarságra nézve s hogy a választókerületeknek országrészenként való megoszlása minő anomáliákra vezet, azt érdekesen illusztrálja *Ajtay József* a „Választási reform” című tanulmányában (1908.) „Magyar többségű kerület 229 (55%) van szemben 184 kerülettel, ahol a nem magyarok választók vannak többségben. E 184-ből 129-ben a nem magyarok választók

tók arányszáma meghaladja a 75 százalékot és így ezek igen erős nemzetiségi kerületek; az oláhok 57, a tótok 43 kerületben vannak többségben, tehát képviseltetésük sokkal intenzívebb, semmint őket számuknál, kulturális és gazdasági erejüknel fogva megilletné.”

„Túl a Királyhágón lakik 2.4 millió ember, aki 74 képviselőt küld a parlamentbe, holott a Dunántúl lakó 3 millió emberre csak 72, a Duna-Tisza közén lakó 3.3 millió emberre meg éppen csak 63 képviselő esik. A Duna balpartjának 2,050.000 lakosát 56 és a Tisza jobbpartjának 1,674.000 lakosát 50 követ képviseli, holott ugyanakkor a Tisza balpartjának 2,340.000 lakosa kénytelen beérni 55-tel. Összefoglalva: a Felvidék és Erdély 6.2 millió lakosa 180 képviselőt küld, holott a Dunántúl és a Tisza-Duna köze 6.3 millió lakosa csupán 135-öt. Az egyes törvényhatóságokat tekintve pedig, például a nemzetiségi Szeben-megye 162.000 lakosa ugyanannyi (6) képviselőt küld, mint a magyar Szabolcs 287.000 lakosa; a nemzetiségi Temes-megye 400.000 lakosa ugyanannyit (9), mint a magyar Budapest 725.000 lakosa, a nemzetiségi Nyitramegye 427.000 lak a 11 képviselőt küld, holott a magyar Pestmegye 825.000 lakosa csak 15-öt. Tehát a mai állapot szerint minél népesebb, gazdaságilag és kulturailag minél fejlettebb és főképpen *minél magyarabb* valamely terület, annál gyöngébben van képviselve és fordítva.”

A mai nemzedék előtt ezek az adatok: örületes anomáliák képét tárják fel, — de azért mi magyarok voltunk és vagyunk mindmáig: *az elnyomók*.

A választójog általánosságának mérve és gyakorlásának mikéntje tekintetében lehető és plauzibilis volt a nézetek eltérése, de viszont nem volt hovatovább nézeteltérés a reform szükségessége tekintetében. Pártok és kiváló politikusok, de sőt kormányférfiak is ismételten nyilatkoztak e kérdésben az 1874-iki választó törvényt követő évtizedek lefolyása alatt, — mindmegannyian, ha nem is a feltétlen általánosság, de mindenesetre a kiterjesztés jegyében; a választási alaki jog teréni jelentőségét és alkotmánybiztosítéki jellegét tekintve pedig az 1899: XV. t.-c. oly törvény, mellyel egyébként jóval fejlettebb választói jogrendszerrel bíró államok jogalkotását előztük meg.

Ezen törvény historikuma eléggé ismert. Már az 1874:

XXXIII. t.-c. 89. §-a kimondja, hogy „a kérvénnyel megtámadott választások érvénye felett a kir. Curia ítélt. Az anyagi- és alaki szabályokat, melyek szerint a Curia ezen hatáskörében eljár, külön törvény fogja meghatározni. Ezen törvény megalkotásáig a választások érvénye felett a képviselőház dönt.” Ezen elvi deklarációt követőleg 25_éven keresztül a végrehajtás felé is történt egyik-másik lépés. 1877-ben *Peresed Béla* igazságügyminiszter nyújtotta be az első idevágó javaslatot. *Horváth Gyula* volt az előadó, aki a javaslatot nem ajánlotta elfogadásra; el is bukott a plénumban. 1881-ben *Szilágyi Dezső* nyújtja be idevágó javaslatát. Ezen javaslatot már éberebb közvélemény s mi jelentősebb, lényegesen változott parlamenti hangulat előzte meg. A pártok szenvedélyes választási küzdelmei, a kormányoknak „szelíd nyomás” alakjában jelentkező hatalmi túltengése, az óriási mérveket öltött választási költségek, a Ház bíráló bizottságainak egynémely egyenest országos recenzust keltő ítélete (p. o. 1884-ben a *Krausz Lajos*, szentendrei, 1887-ben gróf *Széchenyi Pál* földművelésügyi miniszter kaposvári mandátumának verifikálása) mindmegannyi tényező, mely megérlelte a kuriális bíráskodás kérdését. A Szilágyi-féle javaslat alapelvei, melyek nyomát a törvényben megtaláljuk: 1. A bíráskodás 8_évre a Curiára bízatik; 2. a köztisztviselők választásom beavatkozása a törvényes körre szoríttatik; 3. a választást vezető közegek felelőssége és az eljárás szabatossága fokoztatik; 4. a választási költségek szabályozásának megkísérlése (fuvarpénz és ellátás hatósági megállapítása); 5. az evidensen corruptnak mutatkozott választási kerületek követküldési jogának felfüggesztése. Miután a Ház közben feloszlott, Szilágyi a javaslatot 1892-ben újból benyújtotta. Három esztendeig a nagy egyházpolitikai evolúció és törvényalkotás idején a kérdés szünetelt, 1895-ben voltak a bizottsági tárgyalások (előadó: *Rohonyi Gyula*), 1896. január havában *Apponyi Albert* gróf sürgeti meg számos, utóbb részben el is fogadott módosítás kapcsán a javaslatot. A Ház plénuma elé a javaslat 1896. május havában került, letárgyaltatott s június 20-án harmadszori olvasásban el is fogadtatott. A törvény a főrendiházban, hol a Kanzelparagrafusok (kegyszerekkel való visszaélés) szavaztattak le, megbukott s visszakerült a Házba. 1896-ben október 5-én a Ház feloszlott. Az új 1896-1901-iki ország-

gyűlésen minden a régiben maradt. A kérdés a Bánffy Dezső elleni obstrukció rendjén érlelődött, de tető alá a törvény csak mint a Széll Kálmán-féle paktum egyik programpontja jutott. 1899-ben ugyanis *Plósz Sándor* igazságügyminiszter a javaslatot az 1896-iki szövegezésben újból benyújtotta; az. megjárva az igazságügyi bizottsági retortát, a Ház által *Szivák Imre* előadásával elfogadtatott, felkerült a főrendiházba s újbóli támadtatás után post tot discrimina rerum, végül is 1899. június hó 7-én nyert szentesítést mint 1899: XV. t.-c. Hatálya 1908-ban lett újabb 12 esztendőre meghosszabbítva.

Ha bővebben foglalkoztunk az 1899. évi XV. t.-c. genezisével, tettük ezt azért, mert arra akartunk rámutatni, hogy nemcsak az alkotmány sáncain kívül állók, hanem a magyar politikai világ is, már évtizedekre visszamenőleg ismerte a választói jogrendszerünk fogyatékoságát s ha nem is nyúlt nagyobbfokú radikalizmussal az anyagi joghoz, *legalább az alaki jog kiépítésével akarta, a ma már mind többek által szűknek felismert keretekben megnyilvánuló népakarat érvényesülését biztosítani.* Még *Tisza István* grófnak 1904-ben megindult statisztikai adatgyűjtő akciója is a kiterjesztés eszméjét szolgálta. Az sem tagadható, hogy a nemzeti küzdelem rendjén a leghatalmasabb agitacionális fegyverek egyike az általános és titkos választói jog kérdése volt, ott szerepelvén az kevés kivétellel majd minden jelölt és képviselő programbeszédében, legtöbbször utalással a függetlenségi párt 1901-iki hivatalos pártprogramjára. Sőt a nemzeti küzdelem és *a koalicionális mozgalom meddőségének éppen azon körülmény volt egyik súlyos oka, hogy az általános választói jog kérdését agyontaktikázták* és a koalíció ellenségévé tették a szocialistákat, akik nélkül erőteljes politikai mozgalom már akkor is alig volt képzelhető, a fővárosban pedig szinte lehetetlen. A nemzeti küzdelem három kérdés körül indult, illetve három kérdésben kulminált: a hadsereg magyarságának, gazdasági berendezkedésünk önállóságának és az általános választói jognak kérdésében. Egyaránt hangoztatták mindhárom követelést hivatalos pártprogramokban, röpiratokban, népgyűléseken s majd minden programbeszédben és mégis, midőn a szocialisták már akkor is hatalmas táborra megmozdult s támogatását az egész vonalon felajánlotta a ve-

zérő-bizottságnak, csupán azt kérve, hogy a koalíció viszont minden kertelés nélkül álljon melléjük az általános választói jog kérdésében, — a vezérő-bizottságban addig mesterkedtek és köntörfalaztak, míg nem sikerült majorizálniok *Kossuth Ferencet* és *Apponyi Albertet*, kik akkor állották a választói jog kérdésében elfoglalt álláspontjukat; *Kossuth* kezében a függetlenségi pártnak 1901-es hivatalos programjával, melyet az ad oculos demonstrálás végett *Tóth Jánossal* behozott, — *Apponyi pedig azon kijelentéssel, hogy a függetlenségi pártra annak teljes tudatában lépett be, hogy belépésével, a választói jog kérdésében egyidejűleg az általános és titkos választói jog bázisára lépett.* A vezérő-bizottság még sem foglalt nyíltan állást az általános választói jog mellett, noha arra a politikai tisztesség és a mult kötelezte, hanem engedett ezen alapvető fontosságú kérdésben azok nyomásának, kik elükön *Andrássy Gyulával* és *Hadik Jánossal* leghevesebben keltek ki az általános és titkos választói jog ellen.

Lehetetlen ehelyütt meg nem emlékezmem *Bánffy Dezső* báróról, aki *akkor szemben a vezérőbizottság konzervatív elemeivel* már az általános választójog hívének vallotta magát. Nem máról-holnapra s nem is mint egyik-másik helyről megvádolták: hatalmi célzattal, — hanem hosszas tanulmány és alapos megfontolás után lett a reform híve. Magyarországban őt soha senki meg nem gyanúsította, a magyar faj szupremáciáját nála senki jobban nem féltette, nála senki sovínisztabb nem volt — mégis utóbb, mint a Választói Liga — ilyen liga is volt már — elnöke, a legradikálisabb irányzatnak: az általános, egyenlő, titkos és községenként gyakorlandó választójognak lett híve. Ugyanaz a *Bánffy Dezső* báró, ki 1904-iki programjában a választójogra vonatkozó részt, még a kuriális rendszerre való utalással a következőkép szövegeztette: „A választói jognak tetemes kiterjesztése, a városokra való különös tekintettel. A választókerületeknek a változott viszonyokhoz mért kikerekítése. A cenzusnak a leszállított alapon való arányosítása és az értelmiségi cenzusnak kiterjesztése és a cenzussal nembírók szavazatjogának külön rendezése”

Engem *Bánffy Dezső* későbbi radikális választójogi állásfoglalása, szemben az idézett 1904. évi szövegezéssel, éppen nem lepott meg, — jól emlékszem arra, hogy „csinálódott” — *Bánffy Dezső* szava — az „*Új párt*” programja.

A programm alapjául *Eötvös Károly* elaborátuma szolgált. *Bánffy* báró azt kézirat gyanánt küldötte meg közelebbi híveinek oly kéréssel, hogy juttatnák hozzá vonatkozó észrevételeiket; vagy húszan vettük kézhez *Eötvös Károly* munkáját, így: *Apáthy István, Busbach Péter, Dániel László, Degenfeld József gróf, Fáy Béla, Hock János, Kőrössy Kálmán dr., Légrády Imre dr., Laszkáry Gyula, Óváry Ferenc, Szemere Attila, Vay Ádám gróf, Wesselényi Miklós báró.*

A beérkezett észrevételeket *Bánffy* nékem adta ki, mint a programmât szövegező bizottság referensének; az volt a feladatam, hogy a programmunk szempontjából használható materiát gyűrjam bele *Eötvös Károly* operátumába. Nem volt könnyű dolog. Két-három napig fűrtam, faragtam az anyagot. Nemcsak azért volt nehéz a feladat, mert gondos mérlegelés után sokat kellett elhagynom, sokat hozzátennem, hanem azért is, mert az összehívott értekezleten, ahogy az már szokott lenni, kímélnem kellett referádámban egyesek érzékenységét.

A munka zöme, a történeti és magyarázó rész *Eötvös* tolálából való. A tételes rész, bevezetés és befejező rész az én munkám. A választójogra vonatkozó rész az kiveendő, az nem az én szövegezésem. Én a magyar nemzeti érdek szempontjából kautálékkal körülbástyázott, általános, titkos, községenkénti egyenlő választójog mellett foglaltam állást, holott ami tényleg programmba került, az értekezleten jelenvoltak *compromissumának* terméke. *Nem Bánffy bárón múlt*, hogy az én szövegezésemet elejtették, de mindenesetre nem érdekesség nélkül való, hogy éppen a választói jog kérdése adott még abban a különben eléggé összehangolt társaságban is alkalmat a legtöbb nézeteltérésre s a jelenvoltak minden szabadelvűsége mellett is, bizonyos konzervatív hajlamok dokumentálására.

Tanulás, okulás és megnyuvás meríthető az elhunyt államférfiú eziránybani *fejlődési folyamatából* sokak részére. „Tanulhat és okulhat a *Bánffy Dezső* radikalizmusából — mely szintiszta magyar liberalizmusnál nem volt egyéb — a politikai opportunistikus csakúgy, mint a cselekvési bátortalanság, melynek nem mindig a magyarság jövőjéért való hazafias aggodás a kizárólagos indoka.

Utóbb, hogy a választói jog kérdése, *nem* miként azt hirdették, *felülről* dobatott a köztudatba, haneni *aluról* vitetett a korona elé mint kibontakozási eszköz *s a hatalomra jutásnak-leit feltétele*. — *Andrássy Gyula* került a belügyminisztérium élére azzal a megbízatással, hogy most már csinálja meg azt az általános és titkos választói jogot, mely ellen egyéni súlyának teljes latbavetésével küzdött a vezérlőbizottságban.

Andrássy választójogi javaslata 1908. év november havában került a Ház elé, mint annak 926. számú irománya. Pluralitással és ösválasztókkal terheltén került ugyan a Ház elé, de a választók nem kisebb számával, „*legalább oly széles alapon*”, mint aminő számot és alapot a *Kristóffy-féle* javaslat terve vett. *Andrássy* megtartotta szavát felfelé is, lefelé is, mivel-hogy mindenképen úr, aki úr, no meg azért is, mert az indokolás szerint: „*a reform a kormány programnak kötelező alkatrésze*”.

A javaslat „iromány” maradt köztudomás szerint, dacára annak, hogy Kossuth csoportonkint tanította ki a követ urakat, dacára a szerző minden kapacitálási kísérletének, sőt annak is dacára, hogy *Tisza István* gróf is, kiben a konzervatív hajlandóságok legyőzték a személyes ellenszenvet, a koalíció védelmére sietett. A választójogi reform juttatta a koalíciót kormányra, viszont megbuktatni is az buktatta meg, — azóta is sok politikai válságnak lett. tengelye a választójogi probier Ina és napjainkig az maradt.

Frázisnak és jelszónak kürtölték az általános választói” jogot s hogy azt elnyomják s hogy róla a figyelmet eltereljék., soha nem tapasztalt jelszó-gyártáshoz fogtak a nemzet nagyjai. Megszaporodtak a: *bölcsek* s sok lett a: *Kehida*. Alkotmánybiztosítékot *Tiszadob* gyártott, *Dános* készpénzzel fizetett, önálló bankot állított *Tornya*. A magyar értelmiséget *Geszt* főzte, sózta és konzerválta, *Solton* különleges cikk híjján általánosságban boldogították az „édes hazát”.

Mind ezt, míg nem híre érkezett annak, hogy *Ferenc Ferdinánd* trónörökös közel órás kihallgatáson fogadta *Kristóffy Józsefet*, a volt darabont-minisztert, az „*általános és titkos*”-nak exponált apostolát, — új erőre kapott a választójogi mozgalom.

Minekutána *Lukács László* 1909 nyarán mint *Homo ré-gim* az ellenzék által „*kirúgatott*” — akkor még az ellenzék

rúgott — utóbb pedig ugyanaz év végén, *deznált miniszterelnöki minőségében Tisza István* által a nemzeti társaskörből „kitesékeltetett” — akkor *Tisza* még csak tessékelt — miniszterelnökké lett 1910. január havában: *Khuen Héderváry Károly gróf*.

* * *

Khuen gróf beköszöntő beszédében az *általánosság elvén épült* választójogot ígerte; „közelebbi jelzők” használatától tartózkodott, — a pluralitást azonban kimondottan elejtette.

Ha programjához oly Házat alakít, melynek struktúrája biztosítja politikája eredményességét, korszakossá lett volna kormányzata.

Jóval a választások előtt, sőt azok kiírását megelőzőleg még február havában értesült ugyanis általam — ki akkor megbízásból közvetíttem ellenzék, nemzetiségi csoportok és kormány között — arról, hogy a Justh-párt kész a maga egészében a kormányt minden előterjesztésében az országgyűlés még hátralékos tartamára támogatni; különösen kész az általános, egyenlő, titkos és községenkénti választójognak a kormánnyal karöltve való megvalósítására, nemkülönben a szigorított és végleges házszabályoknak megalkotására. Amennyiben ezen munkálatok a Ház munkarendjét szeptember hó 1-ig kötnék le, készek egy 1916 január 1-ig terjedő bankprovizóriumba is belemenni. Értesült arról is, hogy: oszlatás esetére a párt 70 mandátumnak biztosítása mellett késznek nyilatkozott arra, hogy a választási campagne során karöltve agitál a kormánnyal az általános és egyenlő választójog jelében, a többi kerületre nézve szabad keze tartatván fenn úgy a kormánynak, mint a Justh-pártnak.

Hallotta a miniszterelnök azt is, hogy a nemzetiségek is késznek nyilatkoztak a kormánnyal egy választójogi többség létesítése érdekében kooperálni, amennyiben az oláhoknak 15-20, a tótoknak pedig 5-10 mandátum biztosíthatnák.

A választójog jelében indult választási agitációt természetesen támogatják volna a szocialisták, Kristóffyék, Szapáryék és mindazok, akik múltjuk és összeköttetéseiknél fogva ezen agitációra való részvételre kötelezve érezték magukat.

Az összes előfeltételek tehát megvoltak arra, hogy a miniszterelnök a rendelkezésére álló hatalmi és anyagi eszközök

akár csak részleges felhasználásával is, egy olyan kormányzati többség felett rendelkezék, mely kész az általános és egyenlő választójognak törvénybe iktatására.

A miniszterelnök azonban nem ezen irányban való cselekvésre határozta el magát, hanem utóbb *Tisza István* gróffal — ki a főrendiházban nyomban *Khuen* gróf bemutatkozó beszéde után s arra reflektálva, támadt az általános választói jognak — karöltve indult a „munka” jelszavával, *Kossuthékat, s nem Justhékat favorizálva* a választási küzdelembe a nemzeti munkapárt élén, mely a választójog kérdésében kezdetől fogva inkább hajlott *Tisza István* konzervatív, mintsem *Khuen* gróf radikálisabb felfogása felé, holott ha a *magáéhoz hasonló gondolkodásúak* at s nem *Tisza* minden emberét jelöli, kevesebb hatalmi és anyagi eszköz is elegendő lett volna a miniszterelnök kezében arra, hogy tető alá segítse egy kompakt többség révén a reformot. A választójog hívei kevés kivétellel a parlamenten kívüli agitációra lettek utalva; *Tiszával szemben* pedig kezessé tenni pártját a választójogi reform érdekében nem sikerült *Khuen* grófnak, — éppen a párt megalakítása körül fentebb felhozott nagy hibák és vastag mulasztások okából. Mert azzal ugyan tisztában kell lennünk, liogy noha *Khuen* gróf közvetlenül s kifelé felismerhetőleg a katonai kérdésben bukott meg, bukásának, habár csak közvetett, de tulajdonképeni oka mégis csak az volt, hogy kezdetben nem akart, utóbb már nem tudott a választójogi reform megalkotásához fogni, mire egyébként frappánsan mutatott rá *utódja, Lukács László*, szólván ekkép főrendiházi beköszöntő beszédében: „Méltóztatnak tudni, hogy a parlament munkaképességének megszűnése arra vezethető vissza, hogy *az országgyűlés képviselőházának egyik pártja bizalmatlansággal viseltetett az előző kormány iránt a tekintetben, mintha az előző kormány nem lett volna hajlandó a választójogi kérdés tekintetében elvállalt kötelezettségét teljesíteni*”

* * *

„*Mi meg akarjuk szüntetni a bizalmatlanság okát*” — jelentette ki *Lukács László* beköszöntőjében —, „*tényekkel akarjuk dokumentálni, hogy mi igenis szintén vállaljuk az előző kormány obíigóját*!; továbbá: „*szabadelvű és demokratikus irányban akarjuk ennek az államnak minden intézmé-*

nyét megalkotni és reformálni... kell, hogy új vérmennyiségek bocsáttassanak a parlamentáris szervezetbe”.

Lukács László állotta szavát; alig háromnegyedéves kormányzata után beterjesztette választójogi javaslatát, hangsúlyozván a javaslat indokolásában azt, hogy a „jelenlegi kormány — közvetlen elődjéhez hasonlóan — abban a szerencsés helyzetben van, hogy a parlamenti reform előkészítése körül cselekvési szabadságát nem korlátozza semmiféle paktum, semmiféle megkötöttség és hogy a kormány elhatározását kizárólag a nemzet egyetemes érdeke irányítja”. (52. oldal 8. bekezdés.)

Míg az előző javaslatok és kormánynyilatkozatok „*általános választójogról*” szóltak és beszéltek, lényegileg a Krisztoffy-féle törvényjavaslat-tervezet kivételével azonban nem voltak azok, a Lukács-féle törvényjavaslat nem is akar egyébként látszani „*jogkiterjesztésnél*”, mely az indokolás szerint előbb-utóbb elvezethet az általánossághoz. Az indokolás idevágó része szószerint a következő: „Ez a rendszer olyan *tekintélyes jogkiterjesztést* jelent, amely a műveltség és vagyonosodás bizton remélhető terjedésével párhuzamosan haladva, természetes fokozatossággal és minden nagyobb rázkódás veszélyének kizárásával automatikusan vezet az *általános választói jog felé*.” (72. oldal 4-ik bekezdés.) A javaslat tehát az általános választójog elvét tekintélyes jogkiterjesztéssé fejleszti vissza, mihez képest a miniszterelnöki beköszöntőben „*obligókép*” vállalt feladat, a javaslat indokolásában (51. oldal 5-ik bekezdés) már „*terhes örökség*”-gé minősül.

Lukács László választójogi javaslata *nem a szélsőségek kompromisszuma, hanem politikai alku lett Lukács László és Tisza István között* s mint ilyen nem mutatkozott alkalmas eszköznek arra, hogy a választójogi evolúciót nyugvópontra terelje, sőt még részleges megnyugvás keltésére sem volt alkalmas, mert a javaslat sokaknak kevés, másoknak sok volt, — megelégedést azonban nem keltett senkiben.

Nem firtatva és nem kutatva azt, hogy a két politikus felfogása mily arányban érvényesült magában a javaslatban, elég utalnunk arra, hogy *Tisza István* grófnak hónapokkal annakelőtte a „Magyar Figyelőben” megjelent cikkében már ott szerepelt a 30 éves korhatár és a hat elemi osztály-végzettség és pedig nem annyira mint *kvalifikatív* kelléke az aktív

választói jogosultságnak, hanem inkább mint *korrektívum*, szemben az általánosító irányzattal. Utalunk arra, hogy míg *Lukács László* szerint „igen lényeges változtatások” eszközölhetők a javaslaton s itt természetesen csak tágitásra gondolhattunk, — addig *Tisza István* szerint, ki a választójogi kérdést a „nemzeti társadalom nagy rétegei” felett lebegő „*Damokles-kard*”-nak tekintette, nagyobb lépés történt, mintsem ő óhajtotta, sőt szerinte a lépés oly nagy, hogy messze elhagyván az általa óhajtott határt, elmegy a végső határig.

A mindenkori választójogi reformok egyik legjobban vitatott problémája a *titkosság kérdése*. A titkosan szavazás mikéntjéről a javaslat 117-122. §-ai intézkednek; az indoklás *annak megemlítésével és megállapításával, hogy a szavazás Európa majdnem valamennyi államában titkos*, szakít az eddigi gyakorlattal, s nem halmoz érvet évrre a nyílt szavazás mellett, s ha nem is messzemenőleg, a titkosságnak is teret enged. Meggyőzőknek és nyomatékosoknak mondja ugyan *Andrássy Gyulának* az 1908-iki javaslat indoklásában felhozott erkölcsi érveit, de azért *enged a nyílt szavazás elvéből* a függő exisztenciák vélemény szabadságának védelme érdekében, s tekintettel a választások tisztaságára, nem hivatkozik különleges „magyar becsület”-re, hanem egyszerűen abbeli, a nemzetiségekre való tekintettel talán nem egészen indokolatlan aggályának ad kifejezést, hogy „kisvárosokban, falun, pusztán s uradalmakban — tehát a vidéki kerületekben — az a veszély fenyeget, hogy a hazafias és mérsékelt irányú pártok kilátásait rontaná a titkos szavazás”, s ezért azt *egyelőre és első kísérletkép* a fővárosra, a törvényhatósági joggal felruházott városokra — „a nagyobb városok alaptípusára” — korlátozza. Ha fennáll és igazolt is az az aggály, hogy tényleges 80%-os szaporulata mellett a választók számának, a vidéki kerületekben nyílt szavazás foganatba vételével a választási visszaélések és vesztegetések még nagyobb arányt fognak ölthetni — hogy ezen kerületekben eszerint ismét csak a demokratikus irányzat hátrányára a plutokrácia és mágnásság fogna nagyobb szerephez juthatni — mégis csak *haladást jelez a javaslat a titkosság kérdésében*, mert elsőként viszi be a doktrínát a gyakorlatba, az elvet az életbe.

Lukács László választójogi javaslata — a Ház 727. számú irománya — a liberális és demokratikus haladás szem-

pontjából nem kellőképpen ütötte meg a mértéket, *nem volt alkalmas a politikai életünknek szükséges regenerálására*, itt-ott nekilendül, egészében azonban bátortalan, politikai alku s taktikai eszköz volt inkább, mintsem erőteljes, mélyenszántó reformmunka.

Ami *Khuen-Héderváry Károlynak* nem sikerült: magát emancipálni *Tisza Istvántól* — neki még kevésbé sikerült-Tisza Istvánnal szemben alul maradt, — elbukott.

Javaslatá megmaradt irománynak, a belügyminisztérium s képviselőház irománytárát szaporította 727. számú jelzéssel a fejfán, — hasonlóképen az előző javaslatokhoz. A választójog kérdése megoldatlan problémaként nehezedett *damnosa her edit as-ként Tisza István* háborús kormányzatára, majd az *Eszterházy-kormány*nak „a választójogi törvényjavaslat előkészítésével megbízott igazságügyminiszterére”: *Vázsonyi Vilmosra*.

* * *

Írása, mellyel *Vázsonyi Vilmos* feladatát vállalta, *ércebe kívánkozik*.

„Minden katona és minden termelő munkás érzi, hogy az állam létének fenntartásához ő is hozzájárul és az állam életének részese ő is. A fronton küzdők napról-napra önálló kezdeményezést látnak vagy végeznek. A katonai szolgálat maga is fegyvelmező és nevelő hatású. Azok pedig, akik itthon vannak, átveszik és áttekintik mások munkakörét és valamenynyien eddig nem ismert feladatoknak és gondoknak nyomása alatt komolyodnak meg. A háborús gazdaság nehézségei szükségessé tették az állam tevékenységének sok tekintetben újabb intézményekkel való kiegészítését és ez a szervező munka, mely az államnak eddig ismeretlen életműködését tárja fel, mindenkinek szemeláltára és mindenki közreműködésével történik. A modern állam élete ilyen feltártan még sohasem volt az emberek előtt: az állam belép mindenkinek az életébe és mindenki közvetlenül látja és érzi védő, rendező, vezető hatalmát. A falusi nép eddig nem ismert mértékben és tömegben mozdult ki helyéből, az emberek soha helyüket annyira nem változtatták, ennyi világot be nem jártak, annyi újat nem tapasztaltak. Ez az állampolgári öntudattal bíró, felelősebb, az államot ismerő, nagyobb látóköri népesség képes arra, hogy

mint választó, végre szóhoz jusson az ország politikai életében ...”

„A feladatok bősége, melyeket a háború halmozott az államra, ma inkább, mint valaha, sürgeti, hogy megoldásukhoz a magyar népből minden erő hozzájárulhasson. De a háború után következő korszak komoly pénzügyi áldozatokat is fog követelni. Egy szűkkörű választójog alapján összeülő képviselőháznak nem lenne sem kezdeményező ereje az alkotások megindításához, sem pedig erkölcsi jogosultsága a súlyos pénzügyi terhek megszavazására. Az a nép, amely fegyveresen és munkájával megvédte és fenntartotta a hazát és alkotmányát, joggal megkövetelheti, hogy az alkotmányos jogok részesévé legyen és szavát meghallgassák akkor, midőn a háború befejeztével a béke és az újjászervezés munkájának nagy problémáit kell megoldani. A parlamentarizmus eredete és története is igazat ad annak a felfogásnak, hogy a terhek szaporodását nyomon kell kísérnie a jogok növekedésének. Az pedig erkölcsi lehetetlenség, hogy midőn a magyar nép újra megválasztja majd képviselőit, a választók sorából hiányozzanak azok, akik nem hiányoztak a harctereken. Ez a kirekesztés megbontaná a jogok és köteleességek harmóniáját, az államirendelnék ezt az etikai alapját”...

„Az a választójogi reform, amely nem hozna általános választójogot, nem terjesztené ki a választójogot a nemzet legszélesebb rétegeire, teljesen céltalan volna, mert nem eredményezne megnyugvást. Pedig éppen az a célunk, hogy a háború után következő békés korszakot, amelynek egyúttal az újjászervezés és az alkotások korszakának is kell lennie, megkíméljük a választójogi harcok zavaró hatásától. Mikor még az alkotmány belső berendezésének kérdései is vitások, ez csak a közélet primitív korszaka lehet. Az igazi, tartalmas és értékes politika ott kezdődik, ahol ezeken a primitív alapkérdéseken a nemzeti társadalmak már régen túlhaladtak”...

Hogy törvényjavaslatát tető alá hozza, nem adatott meg neki, — nem adatott meg — nekünk.

„A jogok szakadatlan gyakorlása és az alkotmány demokratikus intézményeinek nemzedéken át való megszokása, átöröklése, a vallásosság erejével ható alkotmányos érzést nevel a polgárságban.”

(*Vázsonyi Vilmos.*)

II.

A háborút követő korszak mértéktelenül megnövelte az állampolgári terheket, de nem eredményezte a jogok kiterjesztését, — a jogok és kötelességek államrezon szempontjából is szükséges kiegyensúlyozottságának semmi nyoma, — ami annyival szembeötlőbb, mert kívülünk és körülünk az állapot nem éppen azonos s ez ránk nézve sem hasznos, sem előnyös összehasonlításokra ad alkalmat. Az e téren általunk elkövetett mulasztások pótlása és helyrehozatala nem tűr halasztást g itt eszembe jut, a mindig szellemes *Hegedűs Lorántnak* még 1910-ben, egy felolvasás keretében esett szava: „Miután annyira elmaradtunk a választói jog fejlesztésében, ezért, tisztelt uraim, Magyarországnak most végig kell csinálnia azt, amit a többi országok csináltak. De amíg azok végigcsinálták öntudatlanul és lassúbb időközökben, nekünk végig kell élnünk azt gyorsan és kiszabott időben. Ha szabad egy hasonlatot használnom Darwinból, Darwin egyik legfőbb bizonyítéka az ember mikénti származása mellett az, hogy az ember, mint embrió, végigéli az összes állatfajok alakzatait. Épen így a magyar választói jognak is végig kell élni mindazokat az időket röviden és gyorsan, amelyeket más, előrehaladottabb országok végigéltek. Másképp a dolgot elképzelni nem lehet.”

Hegedűs Lóránt és mások intő szava ellenére sok nem igen elég semmiesetre sem történt nálunk azóta a választójog téren, — annál több kívülről és körülöttünk még a háború folyamán a háborús tapasztalatok felhasználásával, — mindennütt és mindenképen a progresszió irányában. Erről írt *Vázsonyi Vilmos* igazságügyminiszter 1918 januárius havában, *Gyomai Zsigmond dr.* fájdalom korán elhunyt barátomnak „*Jogállam*” c. folyóiratában, — „a választójog gyökeres reformjának szükségessége érdekében.”

Szolgálatára vélek lenni a választójog ügyének, midőn alatt ezen cikket majdnem teljes egészében közlöm, okulásul, de tanulságul is elsősorban annak, mennyire lemaradtunk mi még ma is tizenkét esztendővel a háború után választójogi téren.

„A külföldi államokban, barátságos, ellenséges és neutrális országokban egyaránt a háború veti fel a választójog kiterjesztésének gondolatát.”

Szovetseges Németbirodalom képviselője tiszta általános választójogon épült fel. E választójog mögött messze elmaradt Poroszország három-osztályrendszere és kétfokú szavazáson alapuló általános választójoga. Ezt a három-osztályrendszert az 1849. évi alkotmánykonfliktus teremtette meg, amely eltörölte az 1848. évi alkotmány egyenlő általános választójogát és az addig gyakorlatban volt titkos szavazást. Azóta a három-osztályrendszer, melynek torz eredményei egyre élesebben mutatkoztak, átment ugyan kisebb toldozó módosításokon, de magához a rendszerhez a konzervatív irány szilárdan ragaszkodott és abban a porosz rend és fegyelem szükséges védelmét látta. És Poroszország most a háború alatt arra készül, hogy rombdöntse a három-osztályrendszerét. 1917. évi április hó 7-én a német császár és porosz király Bethmann-Holweg birodalmi kancellárhoz és az államminiszterium elnökéhez leiratot intézett, amelyben kijelenti: „Az egész népnek ebben a rettenetes háborúban kifejtett hatalmas teljesítményei után, meggyőződésem szerint, Poroszországban az osztály-választójognak nincs már helye... A törvényjavaslatnak, továbbá a közvetlen és titkos szavazásról is kell intézkednie.” Ezt a leiratot kiegészítette az 1917. évi július hó 17-ről keltezett leirat: „Meghagyom, hogy a törvényjavaslat az egyenlő választójog alapján szerkesztésük meg. A javaslat mindenesetre olyan időben terjesztessék

elő hogy a legközelebbi választások már az új választójog szerint legyenek megtarthatók.”

1917. évi november hó 24-én a porosz kormány tényleg benyújtotta a választójog reformjára vonatkozó (november 22-én kelt) javaslatot. A javaslat eltörli a háromosztály rendszerét, amely 1849. óta a konzervatív irány bevehetetlen várának látszott. Eltörli a nyílt szavazást, amely egész Európa és a Németbirodalom többi nagyobb államának egyhangú ítélete ellenére az 1849 évi alkotmánykonfliktus óta szilárdan megállott. A választójog a javaslat szerint általános és egyenlő, a szavazás titkos. Minden porosz, aki legalább három esztendő óta állampolgár, életének 25. évét betöltötte és egy esztendő óta lakik vagy tartózkodik valamely községben, választó.

A javaslat indokolása a világháború tanulságaira és eredményeire hivatkozik. „Nem arról van itt szó — úgymond — hogy megjutalmazzuk a népet áldozataiért és államhű magatartásáért. Ez inkább a bizalom megnyilatkozása a nép iránt, amely a háború súlyos, sorsdöntő korszakában bebizonyította a maga érettségét.” Az indokolás reámutat arra, hogy a nagy reform az uralkodó kezdeményezéséből származik. „A porosz korona levonta a világháború belpolitikai következeit.” Az indokolás szerint; a háború után a porosz államnak minden eddiginél súlyosabb nagy feladatokat kell majd megoldani. Szüksége lesz az egész nép áldozatkészségére, szervező erejére, szociális érzésére és munkakedvére. „A világháborúban, amely minden állampolgártól minden különbség nélkül egyformán súlyos áldozatokat és egyenlő munkakifejtést követel a haza megmaradásáért és jövődjéért, a nép megfeszítette minden erejét és kinőtt a három-osztály választójogából. Erre a megérett népre aggodalom nélkül rábízhatjuk, hogy az egyenlő jog-alapján közreműködjék az állami feladatok nagy tömegének elvégzésében”. Ezután az indokolás a három-osztály-rendszer visszasságaival foglalkozik és megállapítja, hogy a „választójogi reform szükségessége már jóideje nem vitás, csupán tartalma és terjedelme.” „A háború tapasztalatai és tanulságai halomra döntöttek minden érvet, amit a béke korszakában az államkormány és a nagy pártok az egyenlő választójog ellen felsorakoztattak.” Nem szabad félni a kevésbé vagyonos néposztályok növekedő befolyásától. „A háború erkölcsileg lehetetlenné teszi, hogy az állampolgárok teljesítményei között

mennyiség és minőség szempontjából különbséget tegyünk.” Az indokolás e szavakkal végződik: „A porosz férfiak, akik vérüket ontották a becsület mezején, bizonyoságot tettek arról, hogy minden polgárnak az államért hozott áldozata egyenlő értékű: tehát az állami nyilvános pénzszolgáltatások különbségeire ezentúl politikai jogok fokozatait nem alapíthatjuk. A régi jó porosz elv: hogy az államért teljesített munka az államban gyakorolt jogok mértéke, ma az egyenlő választójogot követeli.”

Bulgár szövetségünk a háború alatt nem szorult választójogi reformra, mert Bulgáriának a 21 éves korhatárhoz kötött tiszta általános választójoga van.

Másik szövetségünknek, a Török Birodalomnak sem kellett a háború alatt a jogkiterjesztéshez folyamodnia mert Törökországban minden 25 éves állampolgár választó, aki bármilyen csekély összegű adóval van megróva.

Az ellenünk szövetkezett ellenséges államok közül Franciaországban 1848 óta a tiszta általános választójog rendszere uralkodik, — Olaszországnak pedig a háború alatt már nem kellett gondoskodnia újabb jogkiterjesztésről és a katonák választójogáról, mert 1912-ben, a tripoliszi háború hatása alatt, már nagy mértékben kiterjesztette választójogát, amidőn 30 éves korhatárral általános választójogot adott minden polgárnak, 24 és 29 év között pedig — eltekintve a már ismertetett egyéb választói kategóriáktól — minden katonának, aki eleget tett szolgálati kötelezettségének.

Anglia azonban, bár korszakonként ismétlődő reformjaival régen megközelítette az általános választójogot, a háború ideje alatt fokozott figyelemmel kezdett foglalkozni a választójog problémájával. Úgyszólván minden angol párt az egész közvélemény egyetértett abban, hogy a háború tapasztalatai szerint át kell alakulnia a választójognak és az egybeülő új parlamentnek már új választójogból kell származnia. Asquith felszólítására a képviselőház elnökének vezetése alatt még 1916. októberében mindkét ház tagjaiból bizottság alakult, hogy megvitassa reform pontozatait és az elnök szavai szerint „olyan szolgálatot igyekezzék tenni az államnak, amely számára a legnagyobb értékű, mert a nemzetet igazán képviselő alsóházat teremtet.” A bizottság 37 határozatot hozott, még pedig három

pontozattól eltekintve, egyhangúan. Angliában alig akad néhány olyan politikus, aki a háborús helyzetet érvként szegezte volna szembe a választójog kiterjesztésének tervével. Világos egyszerűséggel fejezik ki a közhangulatot Asquith szavai: „Közülünk senkisé is kívánja a figyelmet vagy az energiákat a háborútól elvonni és tisztán a belügyekre terelni. Ámde olyan kérdéstről van szó, melyet a háború alatt valamilyen módon meg kell oldani. Kell, hogy választóközönségünk legyen, amelyhez fordulhassunk, még pedig olyan, amely nem puszta látszat vagy káprázat, hanem a nemzet egészének véleményét és akaratát kifejező választóközönség.” A bizottság határozatainak alapján készült el a kormány javaslata és azt az alsóház 1917. márciusában már Lloyd George miniszterelnöksége alatt vette tárgyalás alá. A javaslat a férfiak választójogát még jobban kiterjeszti, a történelmi fejlődés során keletkezett bonyolult jogcímekeket egyszerűsíti, a választójog előfeltételéül megkívánt lakás vagy birlalás időtartamát 12 hónapról 6 hónapra szállítja le, sőt kimondja, hogy katonánál egy hónapi időtartam is elegendő. „Kisepertjük az eddigi bonyolult és titokzatos minősítéseket és helyükbe két egyszerű minősítést (lakás vagy üzlet) tettünk”, mindotta a javaslatot benyújtva, Long. A javaslat a férfi választók számát, amely az 1915. évi hivatalos kimutatás szerint 8.357.000 volt, 2.000.000-val szaporítja. (Cave beszéde. Times, 1917. május 23.) Választójogot kíván adni a nőknek is, még pedig olyan kiterjedt mértékben, hogy a 10 milliót felülhaladó férfi választók mellett körülbelül hat millió volna a nőválasztók száma. A javaslat még számos más kérdéssel is foglalkozik: egyszerűsíti a helyi önkormányzati választójogot, újra rendezi az egyetemes választójogot, a választók összeírását, a választási eljárást, korlátozza a távollévők szavazását és lehetőségét, ezenkívül azzal a céllal, hogy az aránytalanul kis területeket megszüntesse, elrendeli a választókerületek új beosztását és bizonyos mértékben az arányos képviselést.

A javaslatot az alsóház második olvasásában 1917 májusában 329 szavazattal 40 ellenében elfogadta, júniusban pedig megkezdte a bizottsági tárgyalást. Az angol alsóház vitájából kiderül, hogy két ok készítette a kormányt és a háznak többsé-

get a választójog reformjára. Az egyik az a szempont, hogy biztosítani akarták a harctéren küzdő katonák választójogát és meg akarták akadályozni, hogy távollétük miatt a választók névjegyzékéből kimaradjanak. A másik, hogy a választójog minden lebegő kérdését, ideértve a nők választójogát is, már a háború alatt el akarták intézni, mert azt óhajtották, hogy a békekötés után következő óriási munkát ilyen kérdések megne zavarhassák. Lloyd George beszédében, mely e reform elengedhetetlen szükségét bizonyította, ezek a szempontok domborodnak ki. Kifejti, hogy a békekötés után összeülő parlament olyan kérdések fölött hivatott határozni, „melyek nemcsak Nagybritanniának, hanem az egész brit birodalomnak és a jövő nemzedékek egész sorának sorsát döntik el. Ezt a munkát szerinte a régi választójog és a régi névjegyzékek alapján keletkezett parlament nem végezheti el, mert „ezzel kizárnók azokat, akik lehetővé tették az új Britanniát, azokat a férfiakat és nőket, akik előkészítették az új Angolország alapjait.” A javaslatot benyújtó Long is megállapítja, hogy „a ház is, az ország is, már eldöntötte, hogy nem lehet többé olyan választás, melyben harcosaink, tengerészek és szárazföldi katonák választójoggal ne volnának felruházva.” Cave pedig ezzel végezte a javaslatot ismertető és védő beszédét: „E kérdések a háború alatt kerültek igazi megvilágításba. Mélységes felháborodással látnám, ha a háború után kellene a választójogi minősítések megvitatásába és küzdelmeibe bocsátkozni. Mindezt most kell elintézni, hogy a háború után osztatlanul olyan nagy kérdésekre fordíthassuk figyelmünket, mint a birodalom egysége, a nemzeti védelem, a birodalom erőforrásainak megőrzése^ kereskedelem-, munka-, lakás-, egészség- és nevelésügy szabályozása.” Bonar Law pénzügyminiszter is reámutatott arra, hogy a háború korszakos változásokat okozott a nézetekben: „Ki merte volna megjósolni három évvel ezelőtt, hogy egy nagyobb részben unionistapárti tagokból álló kormány olyan törvényjavaslatot nyújt be, mely a férfiak választójogát majdnem általánossá teszi és a nőkne kis választójogot ad! De a háború mérhetetlen változásokat idézett elő nézeteinkben.” Az a gondolat, amelyet Lloyd George így fejezett be: „Aki harcolt, annak joga van beleszólni abba, hogy mi történik az ő önkockáztatásának gyümölcseivel” — a részletes vita során a javaslatot is túlszárnyaló erővel bontakozott ki. Bár a javaslat több pont-

ban kedvezményt ad a háborúban résztvett katonáknak és ki-
mondja, hogy reájuk nézve a háború alatt és még a háború
után is tizenkét hónapig az a jogállapot döntő, mely bevonu-
lásuk előtt állott fenn, a ház egyes tagjai ennél továbbmenő in-
tézkedést, valóságos külön harcos-választójogot követeltek. Az
angol választójog kornatára alacsony: 21 esztendő. Mégis e
képviselők választójogot követeltek a háborúban ténylegesen
szolgáló minden legalább 19 éves katonának is. A kormány
nem zárkozhatott el a közhangulat elől és megígérte, hogy a
kérdést a bizottsági tárgyalások befejezése után újra a ház elé
viszi. Ez a javaslat harmadik olvasásánál, az alsóház 1917. évi
november 20-iki ülésén meg is történt. A fiatal katonák nem
nyertek ugyan katonai szolgálatuk alapján külön választójog-
ot, de a kormány beleegyezésével a ház elfogadta azt az in-
dítványt, hogy a háborúban résztvett katonák, ha egyébként
rendelkeznek a választójogra nézve a javaslatban megkívánt
kellékekkel, már 19. életévük elértével választók lehetnek, ha
19. életévüket hadi szolgálati idejük alatt betöltötték.

Anglia tehát a háború alatt, 1916. októbere óta behatóan
foglalkozik a választójog kiterjesztésével s a társadalom átala-
kulásának megfelelő fokozatos reformmal készül a jövő felada-
taira. Vezetőférfiai a nagy választójogi reformban a belső béke-
és az alkotó munka biztosítékát látják. Nézeteiket mintegy öszr
szefoglalják Cave szavai: „Az új rétegek bevonulása a vá-
lasztójogba: megnyugvás és egyensúly. Az államot megmenti
a polgári társadalom belső viszályaitól és a trón erejét növeli”.
A háború átalakító ereje a semleges államokra sem ma-
radt hatás nélkül. Az idők komolysága ezeknek az államoknak
társadalmát is új feladatok elé állította, érettségüket fokozta s
a társadalmi munka megoszlásában náluk is változó elhelyez-
kedésre adott alkalmat.

Dánia, amelynek választójoga már a háború előtt is a
tisza általános választójog alapján épült fel, a háború hatása
alatt ősi intézményekkel szakított. Elejtette a 30 éves kor-
határt és fokozatos megvalósítás mellett 25 évre szállította le.
Eltörölte azt, a dán hagyományokban mélyen-gyokerező kizáró
okot, hogy a házi alkalmazott (cseléd), ha nincs külön háztar-
tása, nem lehet a választójog részese. Eltörölte az ősi nyilt
szavazást és helyébe szigorú biztosítékokkal körülvett titkos

szavazást léptetett. Ezenfelül és mindezek betetőzésére megtette még azt a bátor lépést, hogy a férfiak választójogával teljesen azonos feltételek mellett általános választójogot adott a nőknek is.

Norvégiában is már a világháború korszakába esik az 1915. évi kongusztus hó 18-án kelt új választójogi törvény megalkotása. Norvégiának már 1898. óta megvolt tiszta általános választójoga. Ezt 1907-ben kibővítette a nők választójogával, de nekik nem adott általános választójogot, hanem tőlük városokban 400, kisebb községekben 300 korona megadóztatott jövedelem cenzusát követelte meg. Az 1915. augusztus 18-án kelt törvény ezt a cenzust eltörli, és az általános választójogot kiterjeszti a nőkre is. Ez a törvény épúgy, mint az angol javaslat, a távollevő választók szavazásának kérdését is szabályozza.

Hollandiában a háború alatt győzött a tiszta általános választójog. A holland választójog fejlődése sokban hasonlít az angolhoz. Ez a választójog is főleg az önállóság cenzusát kutatta, és itt is, miként Angliában, korszakonként ismétlődött a jogkiterjesztés munkája. Az 1848. évi választójogot előbb 1887-ben reformálták, a választók számát 135.000-ről 350.000-re emelve fel, majd 1896-ban, amikor újra megkétszerezték az addigi választók számát. Az 1917. május 18-ról kelt alkotmánymódosító alaptörvény és az ugyanazon a napon kelt választójogi törvény eltörli a sok mindenféle különleges kellék igazolásához kötött választójogot, és általános választójogot ad minden 25 éves németalföldi férfinak. Az alkotmánymódosító alaptörvény szerint külön törvény választójogot adhat a nőknek is, tőlük külön kellékeket is követelhet, de nem vagyoni jogok alapján. Ilyen külön törvény eddig nem keletkezett. Ellenben az új választójogi törvény már megadta a nőknek a passzív választójogot, mert kifejezetten eltörölte azt a szakaszt, amely a választhatósághoz férfinemet kíván meg. A holland alkotmány szerint minden alkotmánymódosító törvényt az országgyűlésnek másodízben kell szavaznia. A választójogi törvényt az új országgyűlés második kamarája már másodízben is elfogadta.

Ha már most e felsorolás után teljesen kibontakozik előttünk annak képe, miként vitte előbbre a háború mindenütt a

választójogot nem fogjuk meglepőnek vagy csodálatosnak találni, hogy nálunk is a háború érlelte meg a választójog gyökeres reformját. Midőn tehát *Rakovszky* István 1915. április 29-én választójogot követelt minden 20 éves férfinak, aki a harctéren katonai szolgálatot teljesített, tulajdonképen az emberi lélek ama egyetemes parancsoló törvényének engedelmessékedett, amely — mint láttuk — a velünk szövetséges Német-birodalomban, az ellenünk küzdő Angliában és a neutrális Hollandiában, Dániában és Norvégiában egyformán megnyilatkozott. *Rakovszky* indítványa még csak közbenső, részleges reformot akart, de kezdeményezésének rideg visszautasítása megduzzasztotta a kérdést és a harcosok választójogából az általános választójog követelése támadt. Ma az az ellenvetés, melyet kezdetben a harcosok választójogának, majd az általános választójognak szembe szegeztek, hogy t. i. a háború nem alkalmas választójogi reformok elintézésére, már halott érv. *Az 1917. április 28-án kelt, gróf Tisza István* akkori miniszterelnök által ellenjegyzett *legfelsőbb királyi kézirat* pártközi igazsággá emeli a tételt, hogy a háború alatt és a háború miatt kell kiterjeszteni a választójogot, amidőn az akkori kormányhoz a következő felszólítást intézi: „megfelelő javaslatokat terjesszen elém, amelyek a nemzetnek a jelen végmérkőzés sorsdöntő napjaiban tanúsított bámulatraméltó erő kifejtése és hazafias magatartása felett érzett hálás elismerésemet a népjóléti intézkedések sorozatában és a választójognak oly kiterjesztésében juttatják kifejezésre, amely a magyar állam létérdekeinek tekintetbe vételével, a jelen nagy időknek és a nép által hozott áldozatoknak megfelel.”

Mindezeket, miként már emlitem, *Vázsonyi Vilmos*, a választójog gyökeres reformjának szükségessége érdekében írta, — a *minden ízében magyar államférfi* — hányszor nem gyanúsították nemzeti érzésében — alanti német soraiban szólal meg (az „Entwurf des neuen ungarischen AVahlrechtsgezetzes” bevezetéséből 1918.), multat érintve *jövőt mutatva* klasszikus formában:

„Als die Volksvertretungsreform im Jahr 1848 ins Leben gerufen wurde, war rings um uns ganz Europa in Gärung. Die Führer unserer Nation beeilten sich, *durch die verschmelzende Kraft des gleichen Rechtes* die innere Einheit herzustellen,

damit die Nation gegenüber jedem äussern Angriff stark und wieder Stands fähig werde. Sie wahrten die ungarischen Überlieferungen, gliederten sich aber der europäischen Demokratie an. Ihre Schöpfung ist ein ewiger Kuhm des ungarischen Geistes. Der Spuren dieser grossen Vorfahren trachteten wir bei dem Verfassen des Reformentwurfes zu folgen. Überall haben wir nach der ungarischen Vorgeschichte geforscht, nach Tunlichkeit die rein ungarischen Einrichtungen gewahrt, aber zugleich auch *Verbindung mit der Demokratie gesucht*, die Europa jetzt zum Schauplatz die Kraft des Jahres 1848. überragenden epochalen Umgestaltungen gemacht hat. Den achtundvierziger Gesetzesschöpfungen entsprang das bürgerliche Ungarn. Die Ständeversammlung stürzte zusammen, aber Ungarn ging nicht in Tümmern, sondern begann von neuem aufzublühen. Meine feste Überzeugung ist, dass auch infolge der neuen grossen Reehausdehnung nichts anderes sztigrunde gehen wird, al Vorurteile und Privilegien; Ungarn aber wird, wie es nach 1848 der Fall war, nur stärker, mächtiger und glücklicher sein: indem es seine nationalen Überlieferungen wahr, legt es den Grundstein zu seiner künftigen politischen Entwicklung, stärkt es seine Freiheitseinrichtungen, erhöht es seine Kultur, seinen wirtschaftlichen Wohlstand und seinem socialen Fortschritt. Und das ist die ungarische Überlieferung, der ungarische Ruhm, — denn das Ungarntum kann vor den Völkern der Welt nie anderes bedeuten, als nur die verfassungsmässige Freiheit.”

Íme a magyar demokraták: *Cser noch János, Banff y Dezső báró, Vázsonyi Vilmos*, kik immár csendes rög alatt nyugszanak mindhárman; emléküket a történelem örzi, — a mai kor „kegyelete” a székesfőváros egy szerény uccájának elismerését tagadta meg eddig a *polgár Vázsonyi Vilmostól*, csakúgy mint a *mágnás Bánffy Dezsőtől*, ki Magyarország miniszterelnöke vala, az ország fennállásának ezredik esztendejében ...

Hiába, ma is feltétlen igazság az, mit *Nagy Emil* t. barátom ír a „*Pesti Hírlap*”-ban: (1931. III. 6.) „A mi országunkban uralkodó tarka-barka eszmezavarok nagy sokaságában nehéz úgy beszélni a Demokrácia eszméjéről, hogy a törté-

neti és nemzeti alapon érzők és gondolkodók nagyrésze azonnal ne érezzen a lelkében valaminő kesernyés mellékízt, ami azután alaposan meghamisítja a lényegét. A „Demokrácia” szavát hallva, a legtöbben tüstént hajlandók arra nálunk, hogy ezt az eszmét valaminő társadalmi radikalizmussal, sőt egyoldalú felekezeti szempontokkal hozzák belső összefüggésbe. Ennek a nálunk dívó ferde értelmezésnek a folyamánya azután az, hogy fontos kérdésekben a nagy világ »ajtója és politikusai és a mi kis magyar világunk között állandó félreértés honol, ami igen sokszor nemzeti érdekeink rovására megy.”

Ennek a gondolatnak és aggodalomnak ad kifejezést nagy angol barátunk *Rothermere* lord is emlékezetes nyilatkozatában, mely „Az *Est*” 1929 július 3-iki számában látott napvilágot, — szólván ekképen:

„Mindenki, aki figyelemmel kísérte a magyar revízió érdekében folytatott harc eseményeit, kénytelen tudomásul venni és számolni azzal a körülménnyel, hogy mindazok a számottevő külföldi politikusok, akik felemelték szavukat Magyarország érdekében, egyben kivétel nélkül figyelmeztettek arra is, hogy a trianoni szerződés revíziójának elengedhetetlen feltétele, hogy Magyarország is tegye magáévá a nyugati demokratikus népkormányzat eszméit és a maga alattvalóinak is adja meg legalább azokat a köz- és egyéni szabadságjogokat, amit már Európa minden államának lakói élveznek. És látva azokat az erős támadásokat, amiknek Magyarország az Európában valóban teljesen egyedülálló nyirtszavazásos választási rendszer miatt állandóan ki van téve, valóban gondolkozni kell ennek a merev elzárkózásnak okain és célszerű voltán. Nem titkolhatom el meggyőződésemet, hogy a revíziós politika szempontjából rendkívül kedvezőtlen taktikai helyzetet teremt az, hogy ugyanakkor, amikor ezen politikának egyik legtöbbit hangoztatott és kétségtelenül leghatásosabb érve éppen az, hogy a békeszerződések legnagyobb hibája, hogy azok által eg yezerevés államalkotó múltú történelmi nép, amely évszázadokon keresztül volt az európai műveltség védelmezője, most szétdarabolva, nálánál sokkal műveletlenebb népek uralma alá került, ugyanakkor állandóan szembeszegezik velünk a magyar politika álláspontját, amely az Angliában már közel 100 éve és Európa tofehi államaiban is már évtizedek

óta elfogadott titkos szavazás ellen azzal az indokolással száll szembe, hogy az a magyar nép, amely ezeréves államfentartó joga alapján kívánja ősi területeinek visszaadását, „még nem elég érett”, az a Magyarország, amely ezer év kulturmunkájával bizonyította be, hogy átérezte és teljesítette világtörténelmi hivatását, „még nem elég intelligens” a titkos szavazás igazán elemi jogának gyakorlására. Én határozottan nagyon károsnak tartom, hogy emiatt a rendkívül furcsa indokolás *miatt* kénytelenek vagyunk azt az ilyen kihasználható taktikai előnyt nyújtani ellenségeinknek, hogy míg ők soha egyetlen alkalmat sem mulasztanak el arra, hogy a kevésbé jól informált és csak felületes impressziók után igazodó külföld előtt a maguk demokratikus voltának igazolására rámutassanak a titkos szavazás révén a cseh és román parlamentben helyetfoglaló magyar képviselőkre és ugyanakkor a magyarországi helyzetet olyannak tüntessék fel, mint ahol a viszonyok annyira rendezetlenek, hogy ott még ezt az elemi jogot sem lehet megadni anélkül, hogy az a felforgatás veszélyét ne idézné fel.”

* * *

Az összeomlás után kevés történt választójogi téren, — a „kurzus” virágzásának korszaka nem az ország regeneratív munkájának érdekeit szolgálta.

Kiáltó szó maradt a pusztában Gsernoch János hercegprímás szava: „A kereszténység nem jelent felekezeti gyűlölséget, hanem szeretetet, igazságosságot, becsületességet, kötelességteljesítést, tekintélytiszteletet, szabadságot és a közösség iránt tartozó áldozatkészséget.”

A választójogi kérdés fejlődésének histórikumára tartozik még az, amit néhány nappal szerencsétlen királyunk, IV. Károly halála előtt (1922. márc. 26-án) Apponyi Albert írt folyóiratomban:

„Öfelsége mélységes meggyőződéssel vall demokratikus meggyőződéseket. Uralkodásának azt a leginkább kifogásolt tényét, Tisza Istvántól, mint miniszterelnöktől való megváltását, — Tisza 1917. május hó 24-én mondott le — tisztán az okozta, hogy a király a választójogi reformnak annyira hatá-

rozottan demokratikus irányban való keresztülvitelét tartotta szükségesnek, amennyire Tisza István saját meggyőződésénél fogva elmenni nem tudott. Nem vitatom, politikai hiba volt-e, vagy nem, hogy a fiatal uralkodó ebben a kérdésben nem rendelte alá saját meggyőződését hatalmas minisztere meggyőződésének; csupán a tényt állapítom meg, hogy ez a meggyőződés nála nagyon szilárd és megingathatatlan volt. Ezt pedig nem az egyszerű tényekből következtethetem, melynek utóvégre lehetne más magyarázata is, de magának őfelségének bizalmas közléseiből, aki velem szemben nem egyszer visszatért erre a tárgyra, miközben részletesen elmondta Tisza Istvánnal folytatott vitatkozásait és azt a hitét, hogy a társadalmi, valamint az állami rend biztossága feltétlenül megkívánja a politikai jogok szélső kiterjesztését, valamint egyáltalán a szociális reform gondolatának erőteljes felkarolását. A király ezekről a tárgyalásokról hévvel beszélt, még pedig négy szemközt, mikor a hatásra számítás teljesen ki volt zárva, milyent csak igen erős benső meggyőződést sugallhat...”

Apponyi fenti soraiban azt említi, hogy a király választójogi mentalitását annak bizalmas közléseiből ismeri, — ám a maga ismert, bocsánat, túlzott szerénységében, arról viszonni nem beszél, hogy IV. Károly úgy a katonai, mint a választójogi kérdés tekintetében az ő s csakis az ő hatalmas szuggeszciójának hatása alatt állott, mi épen nem kisebbíti egyébként korán elhunyt, szerencsétlen királyunk megértő jó szándékát. Tudok róla s ma már alig vagyok indiszkrécióval vádolható, ha emlékeztetek arra, hogy Apponyinak volt alkalmja a fiatal felség előtt rámutatni arra: „hogy a növekvő demokratikus mozgalmak magában a háborúban gyökereznek, lévén az egész természetes, hogy a tömegek, melyekre terhek az önfeláldozásig nehezedtek, nem lesznek hajlandók az eddigi politikai jogtalansággal beérni, annál kevésbbé, mert nem egész indokolatlanul úgy vélik, hogy a háborús nyomorúság túl nyomó terhe épen politikai jogtalanságuk miatt hárul rájuk, — itt nem cselekedni, s nem elébe vágni kirobbanásoknak annyit tesz, mint közvetlen veszedelmeket felidézni, — a külföld példája is int, — pepecselni, holmi középutakkal, avagy fél rendszabályokkal a kérdés lényegét megkerülni nem lehet, nem szabad, — az általános választójog a nép köztudatában

mint demokratikus reform él, — nem halasztható, — *nem szabad azt az elv kárával kényszerítés látszatával megvalósítani, — holott történelmi szükségesség az, ami küszöbünkön kopogtat*”...

Csak természetes tehát, hogy *Apponyi Alb&rt* utóbb szorgosan konkretizálva politikai programját, *Jászberény* városának választóközönségéhez intézett nyílt levelében (1922 május) képviselőválasztási törvény megalkotását követeli: „Az általános, egyenlő, titkos, nőkre is kiterjedő szavazati jogot, arányos (kisebbségi képviselettel.” (b. pont.)

* * *

Újjászületésre van szükségünk szociális téren, mert bármennyire utópia legyen az életsorsok teljes egyenlősége, a tátongó úr, mely a esekélyszámú gazdagot a nagyszámú nélkülözőtől elválasztja, áthidalást kíván, a munka nagyobb részt követel az általa termelt javak élvezetéből, a tömegek a kultúra gyümölcseinek élvezetében nagyobb mértékben kívánnak részesülni.

(Apponyi Albert 1922.)

III.

A választójog hisztorikuma kapcsán, itt egy talán nem érdekesség nélkül való emlékezésre térek ki:

„Die Anforderungen der Gegenwart finden ihre Begründung in der Geschehnissen der Vergangenheit. Ohne Kenntnis der Vergangenheit ist daher eine relativ sichere Einschätzung der Wehrvorlagen könnte ein Abschnwenken gegen die De-wirrung gegen die oppositionellen Parteien verspricht keinen dauernden Erfolg. Den Preis einer glatten Verabschiedung der Wehrvorlagen könnte ein Abschnwenken gegen, die Demokratie, die garantierte Wahlreform bilden, auf Grund der Allgemeinheit und Gleichheit mit geheimer Abstimmung. Zur Durchführung eines derartigen Kompromisses, wäre derzeit der Finanzminister Herr von Lukács der geeigneteste Mann..

Ezekkel a sorokkal vezetem be azt a memorandumot, melyet Ferenc Ferdinánd trónörökös úrnak volt szerencsém megküldhetni 1912 jamiárius havában. Kísérő levelemben arra kértem a fenséges urat: véssse jól emlékezetébe felséges nagybátyja, Ferenc József császárnak és királynak tapasztalatleszürte szavait: „Könnyű volna a dolog, ha a pártok úgy

alakulnának, hogy az ember tudja, mit akarnak; az eset azonban más, s ami a legrosszabb: vagy hallgatnak, vagy egyébert harcolnak, amit zászlójukra írtak”.

Lukács László miniszterelnöksége a trónörökösnek akkor már megnövekedett politikai befolyására volt visszavezethető, — egy okkal több, hogy választó jogos kabinetjét, mely az ellenzékkel való megegyezés lehetőségén épült, munkapárti oldalról annak idején megbuktassák.

Az ostromot *Tisza István* vezette, kinek ideológiája szerint az általános választójog hatása mindenképen és mindenütt romboló, *noha megállapítja, hogy a modern társadalom, mely változtatott gazdasági és szellemi életviszonyain, kétségkívül a demokrácia felé vezet.*

Íme néhány szemelvény írásaiból:

„Az angol követ vesztett belső tartalomból, alászállott a vezetők államférfiúi színvonala, nőtt a demagóg eszközök és jelszavak hatalma s a nagy nemzeti érdekek előrelátó, következetes gondolkozására irányuló felelősségérzetet mindjobban a tömegek kegyének keresése foglalja el...”

„Amerikában az ámítással és korrupcióval dolgozó kalandor alakja mindjobban előtérbe lép, s a társadalom színéjára elkedvetlenül fordít hátat a közéletnek. A politikus szó jóformán becsületsértés számba megy ...”

„Franciaországban a műveltebb, tartalmasabb és szabadságszeretőbb elem mindjobban háttérbe szorul. A francia társadalom elit-je, a szabadelvű francia középosztály kitűnőségei előtt a politikai érvényesülés útja teljesen elzáratik. A legszélsőbb demagógia legdurvább eszközeivel dolgozó csoportok egymásközi intrikálása és marakodása irányítja a francia nemzet sorsát és juttatja a kormányt kevés kivétellel igen alacsony színvonalon álló politikusok kezébe...”

„Németország példája is azt bizonyítja, hogy még a német társadalom kedvező viszonyai között is az általános szavazati jog megsemmisíti az intelligencia politikai hatalmát, a szélsőségek tömegébe fojtja a renddel párosult valódi szabadságot és felvilágosodást szolgáló szabadelvű irányt s olyan

parlamentet hoz létre, amelyik elvi és személyi tekintetben merőben képtelen arra, hogy átvegye és sikeresen intézze egy nagy nemzet kormányzását...”

Tisza István nyilván a magyarság hegemoniáját és a dualizmust féltette az általános választójogtól. Ludwig Emil vagy két esztendeje megjelent könyvében („Tizennégy július”) következőket írja: „Tisza István grófon igen vegyes érzelmek vettek erőt, amikor a táviró drótja a magyarfaló Ferenc Ferdinánd halála hírére közölte vele. Most hát nem fenyeget már az általános egyenlő választójog, amelynek segítségével a trónörökös Magyarországon a magyaroknak a németek, románok, horvátok és szlovákok fölött való főuraimát akarta megtörni, most hát füstbe ment a „trializmus” is, meg az önálló Délslávia is: s mindezt egyetlenegy lövés tette. Vajjon nagyon szerencsétlennek érezhette-e magát Tisza gróf az első negyedórában!”

Tisza Istvánnak, a háborús miniszterelnöknek egyébként az általános választójog IV. Károly kezéből sem kellett, kitől sem a magyar hegemoniát, sem a dualizmust nem volt oka félteni.

Ismételten rámutattam az előzőkben *Tisza István* mindenkorih vehemens választójogellenes állásfoglalására, — annál érdekesebb *Apponyi Albert* szava: „*Tartozom a történeti igazságnak azzal, hogy amikor a katasztrófa közeledni látszott, Tisza is elismerte a szerinte túlhajtott demokratikus átalakulás kikerülhetetlen voltát és végképen lemondott az ellenakcióról. Akik tehát antidemokratikus állásfoglalásukat Tisza István nevével fedik, ezt nem egészem jogosultan tesszik, mert nem követik őt ebbeli meggyőződési evolúciójának végpontjaira.*”

Ám hol vagyunk mindezekről ma, hogy a világháború, az októberi forradalom s azzal kapcsolatban Tisza István mártírhalála, a proletárdiktatúra, az oláhnegyszállás, a kurzus s végül Trianon viharzott és viharzik a fejünk felett!?

Első miniszterelnöki programbeszédében Bethlen István azt mondta, hogy nem lehet a politikát ott folytatni, ahol Tisza István abbahagyta, — lehetetlen, hogy ne érezné ma annyi esztendő után fokozott mértékben azt, hogy az intelligencia vezető szerepe — ezt az 1848. évi dicső példa bizonyítja

— csak akkor van biztosítva, ha a fejlődés követelményeinek felismerésében és megvilágításában előre jár, nem pedig akkor, ha lemarad, és düledező korlátok fedezéke mögött igyekszik ideig-óráig vezető szerepét mesterségesen konzerválni, — lehetetlen, hogy ő, ki súlyos körülmények közepette rendet és konszolidált viszonyokat teremtett az országban, nem látná és nem érezné azt, hogy a választójogi konzervatizmus idehaza társadalmi és politikai forrongásoknak lehet előbb-utóbb okozója, és indítója, kifelé pedig, hazánk, mint kultúr-nemzet tekintélyének nem éppen lesz növelője, s nem lesz növelője annak az attraktív erőnek sem, melyet a tőlünk elkapcsolt országrészekre gyakorolni, a jövőt tekintve vitális érdekünk. Lehetetlen, hogy nem látná az ország rettenetes gazdasági leromlását, hiszen nem is oly régen ő maga jelentette ki a felsőházban: „Ki fogjuk, mert ki kell vezetni a nemzetet a bajokból, ha azt akarjuk, hogy élni tudjunk.”

Az általános választójog is azon intézmények egyike, mely ha nem is rövidesen és közvetlenül, de közvetve mindenestre jobb gazdasági viszonyok teremtésére alkalmas, — mert ha a kis fogyasztók, a kis emberek nagyobb számban kerülnek be a parlamentbe, ha abban nem a nagytermelők érdeke lesz a domináló, — feltehető az első sorbani életszükséglet cikkeknek, mint a kenyér, hús, de meg a lakásnak és közlekedésnek olcsóbbodása, — egy a mainál demokratikusabb képviselőházban, merem állítani nem következett volna be a lakások és boltberek korai és abnormális valorizációja, — nem éreznők ma ezen intézkedések romboló hatását.

Bethlen Istvánnak választásai, úgy a választók számát, mint a titkosságot tekintve, a jogkiterjesztés jegyében folytak le, mégsem okoztak a megválasztottak kivételével senkinek sem lelki gyönyörűséget.

Itt áll azonban viszont az, mit Rothermere lord karácsonyi üzenetével kapcsolatban volt alkalmam megírni: A nemes lord azon megállapításához, hogy a magyar választási rendszer már-már az összeomlott Bratianu-rendszerhez hasonlítható, kommentárt fűzni nem óhajtok, azt sem kívánom kutatni, ki vagy mi impresszionálta ily irányban nagy angol barátunkat, legyen szabad azonban ideiktatnom azt a meggyőződésemet, melyet mások is osztanak, kik a háború utáni általános képviselőválasztások körül egyénileg érdekelve nem-

voltak, hogy azokon megnyilvánult guvernementális erőszak nem csekély részben a forradalom s bolsevista uralom által megbolygatott belső jogrend szükségképpen helyreállítását s a még csak zökögve megindult belső konszolidáció folyamatát volt hivatva biztosítani.

Ma ezeken is túlvagyunk, — nem állhatunk meg, a fejlődésnek útját nem állhatjuk, haladnunk kell.

Az a hitem, hogy ha Bethlen István, ki imponáló módon nőtt meg külföldön az ország hasznára, összecsapja a maga hatalmát Apponyi Albert programjával, úgy nem tesz egyebet, mint a maga programját revideálja, az ország mai viszonyai és mai szükségleteinek megfelelőleg, ami a politikai, különösképen pedig a kormányzati tudásnak elősmerten alfája és ómegája.

Ma *Apponyi Albert* a nemes veretű, régi, tiszta magyar demokráciának önzetlenségében senki által nem támadható letéteményese, őrzője, — harcosa.

Afelett nem lehet napirendre térni, mit múlt esztendő május hó 23-án a képviselőházban mondott:

— Engem a felszólalásra — mondta — a belügyminiszter úrnak a választójogi törvényre vonatkozó kijelentése készlet, amely szerint hivatkozva a miniszterelnök úr szavaira, kijelentette, hogy nem kívánja a legközelebbi időben a választójogi reformmal a törvényhozás idejét igénybe venni. Egyúttal hangsúlyozza a belügyminiszter, hogy a titkos szavazás kétségtelenül bent van az egységspárt programjában. Ezt a hangoztatást nagyon könnyen nélkülöztem volna, mert végre oda jutunk, hogy a t. egységspárt programjának kétféle pontjai vannak: olyanok, amelyek azért vannak a programban, hogy megvalósíttassanak és olyanok, amelyek azért vannak ott, hogy meg ne valósuljanak.

Őszintén szólva a lelkiismeretem parancsolja, hogy a leg-sürgősebben felszólaljak ebben a kérdésben, ámbár azt huza-mosabb idő óta nem tettem, nem mintha meggyőződésem megingott volna, hanem azért, mert azt tapasztaltam — ami engem igen kellemetlenül érintett —, hogy az ország ellenségei az én nyilatkozataimat felhasználták a magyarországi állapotoknak befeketítésére. De most végre ez a szempont sem gátolhat meg engem abban, hogy föl ne emeljem szavamat és ne mutassak rá

a kormány ebbeli sine die halogató taktikájának és eljárásának közveszélyes voltára. (Zajos helyeslés.) Közveszélyes ez éppen azoknak a konzervatív érdekeknek a szempontjából, amelyeket a kormány szerintem nem helyesen képvisel, de amelyeknek megóvása kétségtelenül szándéka. Nem méltóztatnak talán az urak tudni, vagy nem akarják tudomásul venni, hogy milyen mélyreható elkeseredettség uralkodik az országnak széles rétegeiben? Ez az elkeseredés természetesen, amikor minden bajt a kormánynak akarnak tulajdonítani, túlzásba megy. Ez a dolog természetéből folyik és mindig így szokott lenni. De engedelmet kérek, nincs veszedelmesebb dolog, mint az ilyen elkeseredett, kihegyezett hangulatoktól elvenni a legális megnyilvánulás lehetőségét. (Ügy van! Ügy van!) Az a hangulat, meggyőződés, elkeseredés, kritika, amely nem tud legális módon megnyilvánulni, felgyülemlik, elmérgesedik s valamikor egy erőszakos kitörés veszélyével fenyeget. Erre a történelemben számtalan példa van. Minden forradalom története az előzményeket tekintve: elkésés a szükségessé reformokkal.

Erkölcsei lehetetlenségnek tartom, hogy még egyszer válasszunk az eddigi választási módszerrel. (Nagy taps a baloldalon.) Ennek a mai választási eljárásnak három szarvas hibája van: az egyik a nyílt szavazás fenntartása az ország legnagyobb részében, amit akárhogy organizálnak, mégis csak az a célja, hogy a választó ne úgy szavazzon, ahogy ő akar, hanem úgy, ahogyan más valaki akarja. Ennél sokkal jobbnak tartom a szavazati jognak megtagadását. Ebben legalább őszinteség van, de az megmérgezi a hangulatot, mert azt a tudatot viszi be a közönség lelkébe, hogy a törvény, az alkotmány nem őszinte. A második az ajánlási rendszer, amely a nem hivatalos jelöltre nézve úgyszólván lehetetlenné teszi a helyzetet, vagy legalább is megkétszerezi a nehézségét annak, hogy egyáltalában a küzdelembe beléphessen. Két szavazáson kell keresztülmennie a jelöltnek s aki tudja, hogy a nem hivatalos, különösen az ellenzéki jelöltnek minden akadályt útjába gördítenek, hogy meg ne szerezhesse az aláírásokat, az méltányolni fogja, hogy ez föllépését is olyan mértékben megnehezíti, amely a fair küzdelemnek minden látszatát is megszünteti. (Ügy van!) A harmadik pedig az agitatórrus szabadság-

nak olyan korlátozása, amelyre egész hosszú ellenzéki pályám alatt nem emlékszem. Nekünk ellenzékieknek a szabadelvű párti időben is igen sok panaszunk volt a választási szabadság szempontjából, abban azonban sohasem voltunk gátolva, hogy a közönség előtt kifejtessük álláspontunkat. Ebben a tekintetben teljes szabadságot élveztünk. Most ez is annyi korlát közé szorítottatik, hogy ez is olyan egyenlőtlenséget és olyan méltánytalanságot idéz elő a küzdelemben, amely lehetetlenné teszi, hogy az ilyen választás eredményében mindenki bona fide megnyugodjék s azt perdöntőnek elfogadjá.

— Ismétlem, közveszélyesnek tartom ennek a rendszernek fönntartását, mert eredményében is mi állhat elő! Az az erő, mely esetleg keresztülvágja magát mindenféle akadályokon, ez csak az extrém-tanításoknak demagógiája lehet. Akik tudnak olyan tüzes lávát önteni a lelkekbe az extrém-tanításokkal, azok esetleg nekimennek a pressziónak, hogy félreteszik a félelmet és éppen az az elem záratik ki, melynek megszaporodása pedig hazánk érdekében állana, hogy t. i. guvernementális, mérsékelt gondolkodású elemek jöhessenek kellő számban az ellenzéki oldalra is. Ez magának a kormánynak is nagyon érdekében állana, mert tapasztalatból tudom, hogy milyen veszedelmes egy olyan kormányzatnak helyzete, amellyel szemben nem áll erőteljes ellenzék.

— Lelkiismereti kötelességemnek tartottam, hogy felszólaljak és a kormányt arra kérjem, hogy — nem is mondom, módosítsa szándékait, — hanem vegye tekintetbe, hogy mikor a miniszterelnök azt mondotta, hogy a legközelebbi időben nem szándékozik ezzel a kérdéssel foglalkozni, azóta egy év már eltelt. Vegyék tekintetbe az egész országban elterjedt azt a meggyőződést, amely föl van háborodva azon a gondolaton, hogy a választás-még egyszer változatlanul a jelenlegi rendszer alapján történhessék. (P. H.)

Hatalmas parlamenti beszédének kiegészítő része *Jászberényi* szózatában található:

„Ismeretes az én álláspontom, amely *magasabb nemzeti létfenntartási érdekből sürgeti* a demokratikus fejlődés fonálának újból való felvételét, választási rendszerünk azon szinte hihetetlen hiányosságainak kiküszöbölését, melyek a nemzeti

akarat őszinte és szabad megnyilvánulását enyhén szólva: mód felett megnehezítik. A mozdulatlanság, mely ezen a téren mutatkozik, csökkenti a műveit nemzetek irántunk való szimpátiáját, *kifelé megnehezíti jogos aspirációink térfoglalását, befelé pedig ideig-óraig várható kellemetlenségek elkerülésének feláldozza a jövő nyugodt fejlődésének biztosságát...*”

Csak felesleges szót szaporítanék, ha a választójog historikumának kapcsán elmondottak után, újból tárgyalnám a választójog kérdésének — még mindig kérdésének — a revíziós törekvéseinkkel való szinte elválaszthatatlan kapcsolatát, — *az általános, egyenlő titkos és községenkinti választójogot mielőbb, de mindenestre a megejtendő általános választások előtt kell kodifikálni*, az új választások kell, hogy már az új törvény alapján ejtessenek meg, — szinte elképzelhetetlen, a máig érvényben lévő választási rendszer fenntartása.

A választójogi minden kívánalmak felett messze magaslik ki jelentőség tekintetében a titkosság kérdése *és pedig a titkosság kérdése az egész vonalon*, hogy miért, arra egyik legkiválóbb, fájdalom már elhunyt, de sokunk által még nem feledett politikai írónk, — *Kalmár Antal dr.* szavával felelek, ahogy ő szokott zamatosságával csoportosította, mondhatnám csokorba szedte a titkosság melletti érveket:*)

„Nagy baj ám az, ha a miniszter, a főispán, az alispán, a polgármester, a főszolgabíró, a rendőrkapitány, a pénzügyigazgató nem tudhatja meg azt, hogy hová és kire szavaz az állami és közigazgatási tisztviselő! Az is nagy baj, ha a községi jegyző nem tudhatja meg azt, hogy hová szavaz az ő falubeli parasztja? De az is nagy baj, ha a munkaadó gyáros, vagy a munkaadó kincstár nem ellenőrizheti azt, hogy munkásai hova szavaznak, — vagy ha a takarékpénztári igazgató nem figyelheti meg azt, hogy a takarékpénztári adósok közül ki hova adja le voksát? Végül az is nagy baj, ha a vesztegető nem tudhatja meg azt, hogy a megvásárolt ember megfelelt-e zsvány-kötelezettségének vagy pedig megcsalta őt — a vesztegetőt?

*) „*A választójog napfényes megvilágításban*” c. „A nép számára írt” brosúrájában. (Légrády Testvérek könyvnyomdája 1911.)

Az az idegen nyomás, hogy a választópolgár ne a saját lelkiismerete és politikai meggyőződése szerint szavazzon: ezer és egyféle. Már most lehet-e azt kívánni, hogy leginkább a mindenkori kormányoktól, de ezenkívül is az élet annyi egyéb basájától függő választópolgárok százezrei félistenek legyenek, tehát lehet-e azt kívánni tőlük, hogy saját egyéni és családi boldogulásukat feláldozzák politikai meggyőződésükért! Az az állítás hogy a titkos szavazás módja nem egyeztethető össze a magyar ember természetének a nyíltságával: ez az állítás üres frázis marad mindaddig, amíg lesznek emberek, akik másoktól hivatali függőségi viszonyban vannak, vagy akik másoktól gazdaságilag függenek. így kitekert eszű ember is ám az, aki azt meri állítani, hogy a mai nyílt szavazás mellett a magyar parlament a magyar nemzet igazi közvéleményét fejezi ki, vagy fejezheti ki.

Az angol gazdag, de gazdag a francia is, nemkülönben az amerikai — mi magyarok pedig mellettük valósággal koldusok vagyunk, s mégis megbomlott észjárású emberek azt kívánják tőlünk, hogy mi, a koldusszegények, a hatalom igazságtalanságaival és durvaságaival szemben önérzetesek, ellenállók és megbámulni való jellemek legyünk akkor, amikor ezt az ellenállóságot még a gazdag nemzeteknél is egyedül — *és csak egyedül* — a titkos szavazás módja adhatja csak meg.”

Idő sem kell sok a törvény megalkotásához, — kevés kérdés van nálunk annyira kodifikálásra előkészítve, mint a választójog kérdése, — egy teremre való literatura meg néhány szekéralja statisztikai adat áll azok rendelkezésére, akiket illet, — itt nem szakkérdések tisztázandók, hanem politikai ellentétek várnak áthidalásra, — kiegyenlítésre.

Nem emlékszem, melyik politikusunk írásaiban olvastam azt a feltétlenül nagy igazságot, hogy a testvéries együttműködésnek érvényre kell jutni a pártok harcában akkor is, midőn nem a gyümölcsök leszedéséről, hanem azoknak keserves fáradsággal való megérleléséről van szó, — *a nemzet regenerálására hivatott választójog kielégítő megalkotása érdekében az összes politikai pártoknak össze kell fogni, minden politikai pártnak közreműködését kell biztosítani.*

Fogadjuk meg hívek és ellenzők egyaránt *Csemoch János*-nak leszűrődött bölcsességből eredő 1920-iki intelmét:

„Ami hibát elkövettünk, azt lássuk be és vonjuk le a konzekvenciát. Igazi demokráciához és szabadsághoz minden tisztességes embernek joga van. A társadalmi osztályharc úgy vezethető le, ha a hívatott intelligencia bemutatja tisztességét és valódi szociális érzését a szenvedők iratai.”

Királykérdés

A legzordabb emberi sorstragédiák egyike zárult boldog-
emlékü királyunk IV. Károlynak Madeira szigetén 1922. áp-
rilis hó 1-én bekövetkezett gyászos elhalálozásával.

Szenvedés, gyűlölség, ámitás, megtevesztés, kegyetlenke-
dés és végzetszerűség szövevénye nyert beteljesülést, akkor
messzi idegenben, a magyar sorsharagnak egyik hajtásaként.

A királykérdés *azóta* nehezedik a nemzetre. A súlyos ma-
gyar problémák számát voltaképpen *azóta* szaporítja a király-
kérdés.

Nincs más céloom ezúttal, mint rövidben való vázolása a
*király és nemzet közötti viszony*nak 1918. esztendő november
hó 13-tól kezdődőleg 1921. évi november hó 6-ig, mikor is az
„*Országos örvény tár*”-ban kihirdetést nyert az ominózus,
ügynevezett trónfosztó XLVII. törvénycikk: „*IV. Károly Ő
Felsége uralkodói jogainak és a Habsburg Ház trónörökösödé-
sének megszűnéséről*” — nincs más céloom, mert a királykérdés
ma nem aktuális, — *ma is* politikai, kiváltképpen külpolitikai
rezon indokolja annak, ösmert szóval élve: „kikapcsolását”.

A viszony a király és a nemzetet hivatalosan képviselő
tényezők között, a felségnek 1918 november havában
Schweizba történt kényszerű kiutazása és ott családotul való
megtelepedésétől, második visszatérési kísérletéig ugyanis
soha meg nem akadt, soha meg nem szűnt.

Schweizba való kiutazása előtt állította ki a felség alanti
nyilatkozatot:

„Trónralépésem óta mindig arra törekedtem, hogy népei-
met minél előbb a háború borzalmaitól megszabadítsam, amely
háború keletkezésében semmi részem nem volt.

Nem akarom, hogy személyem akadályul szolgáljon a magyar nemzet szabad fejlődésének, mely iránt változatlan szeretettel vagyok áthatva.

Ennélfogva minden részvételtől az államügyek vitelében lemondok és már eleve elismerem azt a döntést, mely Magyarország jövőendő államformáját megállapítja.

Kelt Eckartsau, ezerkilencszáztizennyolc, november hó tizenharmadikán.” Károly s. k.

Ennek a nyilatkozatnak lett folyománya az 1920. évi február hó 28-án megalkotott 1.1. c. „*az alkotmányosság helyreállításáról és az állami főhatalom gyakorlásának ideiglenes rendezéséről*”

Ezen törvénycikkben megállapítja a nemzetgyűlés, hogy a királyi hatalom gyakorlása 1918 évi november hó 13. napján megszűnt, egyben rendelkezik az államfői teendők ideiglenes ellátására, kormányzó választása iránt. (12. §.)

A királynak 1921-ben húsvétkor való *első* visszatértét előző időszakot fantasztikus „tippelés”-ek, pletykák, felelőtlen akciók és ellenakciók töltik be, melyekre kitérni nem óhajtok, — csupán egy személyes epizódról legyen szabad megemlékezni.

Amerikából jövet 1921 február hó 5-én Génúában kötöttem ki, s onnan egyenest Genfbe utaztam, hogy az akkoriban Pranginsban tartózkodó felségnél kihallgatásra jelentkezzem, mely szándékomról tudott a boldogult (hercegeprímás Csernoch János és Apponyi Albert gróf.

Jelentkezésemre vettem az alanti *express* levelet:

Villa Prangins, am 12. Februar 1921.

Sehr geehrter Herr Doktor!

In Beantwortung Ihres Ansuchens um eine Audienz bei Sr. Majestät dem Kaiser und König beehre ich mich zu meinem grössten Bedauern bekanntgeben zu müssen, dass Seine Majestät mit Rücksicht auf die gastfreundliche Schweiz vom Empfange von Publizisten prinzipiell absehen und ich bitte versichert zu sein, dass es dem Allernädigsten Herrn sehr leidtuty auch Euer Hoehwohlgeboren aus diesem Grund nicht «sprechen zu können.

Leider war es mir nicht möglich, Euer Hoehwohlgeboren gleich nach Erhalt Ihres geschätzten Briefes zu schreiben, ich

erhielt denselben aber, da ich zwei Tage abwesend war verspätet und hatte ausserdem gestern dringend in Genf zu tun, so dass diese Verspätung entstanden ist. Seiner Majestät konnte ich erst heute von Ihrem Ansuchen alleruntertänigste Meldung erstatten.

Mit der Versicherung meiner vorzüglichen Hochachtung verbleibe ich, sehr geehrter Herr Doktor,

Ihr ergebenster

W. Ledóchowski

Másnap *Ledochowski Wladimir gróf ezredes*, a felség szárnysegédje, telefonon hívott fel lakásomon a Beau Rivage szállóban és aziránt érdeklődött, hogy mikor fogadhatnám őt és *Bornemissza Gyula bárót*, (időközben elhunyt stockholmi követünket) ők a felség tudtával keresnének fel, miután a fenti levélben jelzett okoknál fogva én a felség előtt meg nem jelenhetek.

Teljes tudatában az ért kitüntetésnek, én az urakat délután 3 órakor láttam magamnál vendégül s beszámoltam amerikai tapasztalataimról és az *otthoni*, a királykérdéssel összefüggő helyzetről. Egyórás beszélgetésünk részleteinek jelentősége idejét múlta, ma már nem is érdekesek, — előterjesztésemnek végső szavait azonban legyen szabad egykorú feljegyzéseim alapján ideiktatnom:

„Jelentsék meg az urak a felséges úrnak, hogy az idő érte dolgozik, érte dolgoznak a felséges úr előtt kellőképen ismert magyar barátai, minden korai megmozdulás Prangins részéről csak megakaszthatná a királykérdés természetes fejlődésének rendjét.”

Ezeket annyival is inkább mondhattam nyugodt lelkiismerettel, mert tudtam arról, hogy a király türelmetlenül vágyik haza, mert tudtam arról, hogy miként fentebb említettem, az összeköttetés a felség és a magyar hivatalos tényezők között pillanatig nem szünetelt, és alaposan ösmertem a felség *önzetlen* magyar barátainak felfogását.

Hogy a király mennyire vágyott haza, annak tanúságául szolgáljon a következő 1920 május havát követő, a kormányzó úrhoz intézett levél, melyet *Werkmann Károly* bárónak, a császár és király utolsó titkárának 1923-ban Münchenben

német nyelven megjelent könyvéből: „*Der Tote auf Madeira* idézek:

„Lieber Horthy!

Mit aufrichtigem Danke habe Ich Ihre letzte Nachricht bekommen und mit warmer Erkenntlichkeit verfolge Ich Ihre für Mich so günstige Aktion. Die bis jetzt erreichten Resultate erhöhen noch das Vertrauen, das Ich in Sie seit jeher gesetzt habe. Ungarn wird in den nächsten Tagen genötigt sein, den Friedensvertrag zu unterschreiben. Ich hoffe mit aller Inbrust, dass darnach alle eine bessere Zukunft verbürgenden Kräfte zusammengefasst werden. Ich, der gekrönte und gesalbte König, bin Mir, da Ich auf keines Meiner Rechte verzichtet habe, auch vollkommen Meiner damit verbundenen Pflichten bewusst und will daher an der Sammlung und Wiederaufrichtung des Lebens im Lande teilnehmen. Ich gewärtige, wenn Ich wieder Anteil an den Regierungsgeschäften nehme, keine Einsprache von Seiten der Entente, da Mir solches aus dem Munde leitender Persönlichkeiten Frankreichs zur Kenntnis gekommen ist.

Im Interesse der Bewahrung und Konsolidierung des ungarischen Besitzstandes will Ich noch im Laufe dieses Jahres wieder die Regierungsgewalt an Mich nehmen; Ich ersuche daher Euer Durchlaucht, Mir aus Ihren klaren Erkenntnis der Lage, den für Meine Rückkehr auf den Thron geeigneten Zeitpunkt bekanntzugeben, in dem Ich auch die Nation um Mich scharen will, die Mir die Stephanskrone aufs Haupt gesetzt hat.

Ich ersuche Euer Durchlaucht, mit gleicher Hingebung und Treue wie bisher und gestützt auf Meine lieben Getreuen, die Ihr Vorbild in ihrer Treue nie wankend werden Hess, Meine Rückkehr vorzubereiten.

Euer Durchlaucht jederzeit bewiesene Energie und Weitblick bieten mir die Gewähr, dass es Ihnen und allen Meinen unter Ihrer Ägide stehenden Mitarbeitern gelingen wird, Ihr Werk unter Gottes gnädigem Beistand zum glücklichen Ende zu führen.

Mit unwandelbarer Königlicher Gewogenheit

Karl.”

Érdekes, hogy a király már ebben a levelében hivatkozik vezető francia államférfiak jóakarató állásfoglalására vissza-

térte esetére, — *erre* lesz egyébként alkalmam alantabb visszatérni.

Tudott dolog, hogy a király *első* visszatérési kísérlete nem járt súlyosabb következményekkel, a Schweiz diplomáciai közbenjárásra engedélyezte a király beutazását, aki most már Pranginst elhagyva, *Hertensteinben* telepedett meg.

De a Végzet megindult... Nem akasztotta meg útját az a levél sem, melyet a *Kormányzó* írt a felségnek, s amelyet *dr. Gratz Gusztáv* nyújtott át a felségnek 1921 szeptember hó 4-én. *Ez az a levél*, amelyről a m. kir. ministerium tesz említést az általa kiadott úgynevezett *fehérJcönyv-ben* (IV. Károly visszatérési kísérletei I. füzet), mondván: „1921 augusztus 29-én *Horthy Miklós* kormányzó levelet írt *IV. Károly* királynak, feltárva előtte az ország . helyzetét.” Ezen levelet német fordításban közlöm ugyancsak Werkmann báró németnyelvű könyvéből, — a magyar szöveg felett nem rendelkezem.

„Euere Majestät!

Das Interesse Euerer Majestät und des Vaterlandes erfordert, dass ich die dermalige aussen — und innen politische Lage Euerer Majestät ehrerbietigst schildere. — Die aussenpolitischen Verhältnisse haben sich seit dem Osterbesuch Euerer Majestät entschieden verschlimmert. Die kleine Entente, welche anfangs dieses Jahres bloss den Wunsch einiger uns feindlich gesinnter Staatsmänner darstellte, hat sich seitdem zu einem festgefügtten, ganz bestimmte Ziele verfolgenden agressiven Bündnis gegen Ungarn herausgebildet — gegen jenes Ungarn, welches sie vermöge seiner Lebensfähigkeit und dank der militärischen Tugenden seiner Bevölkerung als eine konstante Gefahr ihres Besitzstandes, mindestens aber als einen ihre stete Waffenbereitschaft herausfordernden unbequemen Nachbarn betrachten. — Die königl. italienische Eegierung hat sich dem Konzern der kleinen Entente im Vertrage von Rapallo angeschlossen, dessen Verfügungen sich unmittelbar gegen die Eestaurierung *der* Dynastie sichten und sich in diesem Belange mit den ausdrücklichen Vereinbarungen der kleinen Entente decken. Der einzige unserer Nachbarn, der dieser Frage vielleicht indifferent gegenübersteht, ist Österreich obwohl auch dieser

Staat, durch seine wirtschaftliche Abhängigkeit von Tchechoslowakien und der grossdeutschen Propaganda stark beeinflusst wird. — Diese Tatsachen zwingen mich, die ausserpolitischen Schwierigkeiten, die sich einer Rückkehr Eurer Majestät entgegenstellen würden, noch bedeutend höher einzuschätzen, als sie anlässlich des letzten Aufenthaltes Eurer Majestät in Ungarn waren. — Ich muss daher pflichtgetreu und mit vollster Offenheit meiner Überzeugung Ausdruck verleihen, dass eine Restaurierung — mit Rücksicht auf den eben geschilderten Zusammenschluss der Nachbarstaaten — momentan unmöglich erscheint und ein eventueller Entschluss Eurer Majestät den Ruin und die Vernichtung des Landes und somit auch das Ende jedweder Restaurationsmöglichkeit herbeiführen würde. Es wird Eurer Majestät wahrscheinlich bekannt sein, dass Take Jonsescu in den Staaten der kleinen Entente und sogar in Polen mit dem Plane hervorgetreten ist, Ungarn unter den Nachbarn gänzlich aufzuteilen, um dadurch die endgültige Abrüstung für diese Staaten möglich zu machen. Die Staaten der kleinen Entente suchen ständig nach einem Vorwand, diesen Plan zu verwirklichen. Eurer Majestät Erscheinen in Ungarn würde ihnen diesen Vorwand liefern, um so mehr, als ja die Grossmächte, namentlich England und Italien, in diesem Falle wohl auf ihrer Seite stehen würde. Die Frage der legitimen Restauration des ungarischen Königtums ist zu einer schwerwiegenden internationalen Frage geworden, die daher nur mit internationalen Mitteln gelöst werden kann, welche eine Vorbereitung und vorsichtige Fühlungnahme bei den leitenden Grossmächten erfordert. — Die raschen Veränderungen, welche in der ausserpolitischen Welt vor sich gehen, bieten die Möglichkeit, in nicht unabsehbarer Zeit Gelegenheiten auszunützen, welche durch die Absurdität des Friedenswerkes in immer grösserer Zahl auftreten. — Da ich die reale Basis meiner Betrachtungen nicht verlassen will, ist es mir unmöglich, ein Prognostiken der nächsten politischen Gestaltungen oder bezüglich des Zeitpunktes dieser Ereignisse aufzustellen. Fragelos werden jedoch diese Ereignisse es möglich machen, der gewünschten Lösung näherzutreten. Ich bitte auch bei dieser Gelegenheit Euer Majestät, die Versicherung entgegennehmen zu wol-

len, dass mir nichts fernersteht, als mich an meine derzeit innehabende Stellung zu klammern oder sie in irgendwelcher Weise zu erweitern. Im Gegenteil ersehne ich mit Ungeduld den Augenblick, der mich von diesem Sorgenstuhle erlöst. Ich habe nur das einzige pflichtgemässe Beitreten, dieses Land, an dessen Spitze mich die Ereignisse und das Vertrauen gegen meinen Wunsch und Willen gestellt haben, aus den unendlichen Schwierigkeiten der heutigen Lage herauszuführen, um es dann unter Wahrung des legitimen und staatsrechtlich richtigen Prinzips den berufenen Händen anzuvertrauen. Die innerpolitischen Schwierigkeiten, die sich einer dermaligen Bückkehr Eurer Majestät und der oben geschilderten Lösung entgegenstellen, habe ich mit Absicht nicht näher geschildert. Solche bestehen wohl und würden, wenn ausser Acht gelassen, die von unseren Nachbarstaaten schon drohende Lage nur noch verzweifelter gestalten. Nur zielbewusste und ungestörte Arbeit kann mir und der Regierung möglich machen, die gesetzmässig legitime Lösung vorzubereiten, um so mehr, als eine offenkundige Propaganda zugunsten Eurer Majestät sowohl bei den Nachbarstaaten als auch im Lande selbst eine gegenteilige Agitation auslösen und die heute so notwendige Einheit der Nation vernichten würde.

Ich habe dieses Schreiben nach gepflogener Rücksprache mit dem Ministerpräsidenten Grafen Bethlen verfasst und mit dessen Inhalt Eurer Majestät wirkliche Geheime Räte Graf Julius Andrássy und Herrn von Gratz bekannt gemacht. Den Minister der auswärtigen Angelegenheiten habe ich angewiesen, die diesbezüglichen außenpolitischen Berichte Eurer Majestät zu unterbreiten. Ich bitte Euer Majestät, diesen meinen Bericht gnädigst entgegenzunehmen und meine alieruntertänigsten Unterbreitungen so auffassen zu wollen, dass sie die gewissenhaften, wahrheitsgetreuen Worte eines Mannes sind, dem König, Vaterland und seine persönliche Ehre gleich teuer sind.

Eurer Majestät, alleruntertänigster

Horthy.”

Dübörögve haladt a végzet a maga útján.. A király és a királyné 1921 október hó 20-án déli 12 óra és 14 perckor

indultak a dübendorfi repülőtérről végzetes útjukra és délután 4 óra 10 perckor szálltak le magyar földön.

Másnap délelőtt a miniszterelnökségen jártam, ahol Szúdy *Elemér* azzal fogadott: „*a király Szombathelyen*”. Rohantam *Apponyi Albert* lakására, kivel véletlen folytán már a Szentháromság-téren találkoztam. Nem tudott még a nagy eseményről. Megdöbbenve hallgatta jelentésemet, megemlítve azt is, hogy legutóbb szeptember hó 30-án Hertensteinben járva nyomatékosan türelemre kérte a felséget, akinek akut visszatérési szándékáról nem tudott, ebben a pillanatban értesül általam a bekövetkezett tényről. A Szenhái-Omság szobor alatt csatlakozik hozzánk boldogemlékű Prohászka Ottokár, — elgondolkozva jegyzi meg a püspök úr: „nagy bajok lesznek ebből”.

A bekövetkezett eseményeket tekintve, szinte a sors iróniájának mondható, hogy ugyanabban az időben (október hó 21-én) *Bethlen István* mond beszédet *Pécsett* a királykérdésről:

— Nem elégséges az, hogy a pártok egy közös munka-programul alapján hajtsák végre az egyesülést. Ehhez szükséges, hogy kiküszöböljék maguk közül a mondvacsinált kontroverz kérdéseket is. *Értem itt elsősorban a királykérdést.*

Ma két szélső álláspont áll szemben egymással. Az ultralegitimistáknak és azoknak a szabad királyválasztóknak álláspontja, akik detronizálni akarnak azonnal. Az egyik párt azt mondja, hogy tekintet nélkül az új helyzetre, a nemzet deferrálni köteles. A másik párt, tekintet nélkül alkotmányunk rendelkezéseire, azt mondja, hogy az adott helyzetben a detronizáció iránt kell intézkedni. A szélső legitimisták csak az uralkodó jogait nézik, de nem azokat a jogokat, amelyekkel a nemzet bír a bekövetkezett világesemények következtében. A szabad királyválasztók a jogfolytonosságot és alkotmányunk törvényes intézkedéseit borítják fel.

— Meggyőződésem szerint *a legitimitás a trón betöltésének csak jogi feltétele.* De az uralkodói jogok gyakorolhatóságának *nemcsak jogi feltételei vannak,* hanem épp úgy kívánhatja a feltételeket, amelyeket a nemzet kitűzött akkor, amikor függetlenségét proklamálta és a trianoni szerződést alá-

írta. Ebből a helyzetből csak egy kivezető út van: *a nemzetnek, illetve a nemzet megbízásából a kormánynak kell a nemzet felfogása alapján tisztázni a helyzetet a királlyal. A kormánynak a kötelessége, hogy anélkül, hogy ezáltal azt az álláspontunkat feladnánk, mely szerint a királykérdés elintézése Magyarország belügye, a signatarius nagyhatalmakkal a diplomáciai érintkezést felvegye abból a célból, hogy velük a magyar nemzet álláspontját e kérdésben megismertesse.* A helyzet tisztázása alkotmányos kötelessége a nemzetnek, mely detronizálás forradalmi cselekmény lenne, amelynek következménye a nemzetre beláthatatlan konzekvenciákkal járna. *Sem puccs, sem detronizáció.*

Ezeket a tárgyalásokat a kormánynak kötelessége alkalmas időpontban lefolytatni a nemzet megbízásából. Addig, amíg ezek valamely eredményre nem vezettek, a királykérdést sem egyik, sem másik irányban eldönteni nem lehet és nem is szabad. Addig minden törekvés, mely a parlamentben és parlamenten kívül harci riadó formájában nyilvánul meg, alkotmányellenes és forradalmi jelenség, amelyet a kormány teljes erővel elnyomni kötelességének kell, hogy tartson. *Mi sem puccsot, sem detronizációt semmi körülmények között el nem fogadunk, mi tárgyalni akarunk és csak azután dönthetünk.* Türelemmel és becsületes törekvéssel kell a kérdést megoldanunk, *minden más kísérlet polgárháborúra vezetne.* Ne jöjjenek tehát az egységes kormányzópárt falai közé sem azok, akik királypuccsot lehetőnek tartanak, sem azok, akik detronizáción törik a fejüket. Nem dolgozhatunk velük együtt. (Részlet a fehérekönyv 51. mellékletéből).

A Végzet csak halad... *Sopron, — Budaörs, — Tata, — Tihany.* Emlékezetes, hogy a *hercegprímás* és *Apponyi Albert* gróf a kormány engedelmeivel vígasztalási szándékkal Tihanyba mentek a felségektől búcsúzni.

Hazatérte utáni napon *Apponyi Albert* következőket mondotta nekem: „őfelségéik Isten rendelkezésébe való csudás hittel és megnyugvással, igazi keresztény megadással bátran viselik nehéz sorsukat. Vígasztalni mentünk és mi távoztunk Tihanyból a felségek által megvígasztalva.”

A felségek a szövetséges főhatalmakkal való megállá-

podás után a Glowworm angol monitor fedélzetén *hagyták* el Madeira felé való utaziukban Magyarországot 1921 november hó 1-én, a reggeli órákban.

Mielőtt a király és nemzetre szakadt szerencsétlenség-belső formális liquidálásának bekövetkezett intézési módjára térnék, — még csak röviden arra akarok rámutatni, hogy tekintve azt, hogy *mik* és *kik* vitték közvetlenül vagy közvetve a királyt szerencsétlenségbe, ma is még több a sejtés, mintsem a tudás. Mindenesetre azonban a király fentebb közölt levelében foglalt francia allúziókat tekintve nem érdekesség nélkül való az immár többször hivatkozott fehérkönyvben foglalt jelentés: (14. melléklet.)

Praznovszky párisi magyar ügyvivő távirata Gratz Gusztáv külügyminiszterhez.

Paris, 1921 március 31-én.

A francia külügyminisztériumban Perettinél tett látogatás alkalmával szóba került az újsághír, mely szerint Károly király francia támogatásra hivatkozott. Tudattam Perettivel, hogy ennek alapja is van, mert tudom, hogy Franciaország közéletének nyomós tényezői bátorították fel Károly királyt lépésének megtevésére. Közöltem, hogy biztos értesülés szerint Károly király budapesti utazását megelőzően több francia politikus részt vett Sixtus herceggel egy értekezleten, ahol pro és kontra viták folytak Károly király visszatérése tárgyában. *Peretti meglepetésének adott kifejezést, bár nem tagadta ennek lehetőségét.* Utaltam arra, hogy ilyen körülmények között Károly király milyen könnyen félrevezethető volt és hogy lépésének minden esetre mentségül szolgál ez a bátorítás, a magyar kormány helyzetét azonban megnehezíti, mert velünk hivatalosan mindig az elenkezőt közölték és mi kénytelenek vagyunk ezt Őfelségének tudomására hozni, sőt ahhoz is tartjuk magunkat. Legnyomatékosabban hangsúlyozta Peretti, hogy kormánya álláspontja nem változott é.; nem is változhatik. *Sajnálataira kénytelen elismerni, hogy vannak fegyelmezetlen tényezők, akik ilyen gondolatokkal kacérkodnak, de ennek legkisebb jelentősége sincs, amint azt Briand tegnap este politikusok és újságírók közt leghatározottabb formában ki is jelentette.*

Praznovszky s. k.

És beszéltek, s ma is beszélnek egy ezidőszerint is vezetőszerepet betöltő francia államférfiú állítólagos leveléről is, melyben a királyt azzal bízta, hogy egy bekövetkezett restauráció esetén, vagyis *fait accompli-val szemben nincs mit ártania Franciaország részéről*. Lehet, hogy egy ilyen levél létezik, lehet, hogy nem, — én magam nem láttam.

Az 1921: XLVII. törvénycikk meghozatalát előző eseményeket a Pesti Hírlap 1921 november 4-i és 5-i számai nyomán szószerint közlöm az alábbiakban:

A közjogi bizottság ülése.

Elfogadták a trónfosztó javaslatot.

A közjogi bizottság a Ház mai szünete alatt tárgyalta a trónfosztó javaslatot *ár. Kósza István* elnöklete alatt. A javaslat előadójaul *Rubinek Istvánt*, választották meg. A javaslat tárgyalása előtt

Gróf Apponyi Albert illetékességi kifogást tett az ellen, hogy a közjogi bizottság foglalkozzék ezzel a törvényjavaslattal. Szerinte ez a javaslat a külügyi bizottsághoz tartozik és kérte, hogy ide tegyék át.

Gróf Bethlen István miniszterelnök felvilágosító szavai és *Dömötör Mihály* ellenindítványa után a közjogi bizottság megállapította a maga illetékességét.

Gróf Apponyi Albert erre elhagyta az üléstermet.

A közjogi bizottság jelentése megállapítja, hogy *a törvényjavaslat benyújtását és tárgyalását ama körülmény tette időszerűvé, mely szerint a nemzetgyűlés által magának fenntartott következmények megállapítását egyes tényezők egyoldalúan a nemzetgyűlés megkérdezése nélkül akarták eszközölni, aminek következménye gyanánt fellépett súlyos kill- és belpolitikai bonyodalmak szükségessé tették ennek a függő kérdésnek sür-gős törvényes megoldását.*

A trónfosztó javaslat megokolása.

A sokat szenvedett magyar nemzetre újabb megpróbáltatások ideje következett el.

A közelmúlt eseményeivel kapcsolatban a magyar állammal szemben azt a követelést támasztották, hogy koronás királyát trónjától és uralkodóházát trónörökösödési jogától fossza meg.

A magyar állam még sohasem állott oly nehéz elhatározás előtt, mint ezekben a sorsdöntő napokban. Idegen hatalmak a békeszerződésben is biztosított függetlensége ellenére beleavatkoznak belső ügyeibe. Olyan intézkedést követelnek tőle, amelyre magát sohasem kötelezte, amelynek teljesítését a trianoni békeszerződés sem rótta reá és amely alkotmányának alapelveivel sem egyeztethető össze. E követelés elutasítása esetére pedig az országot fegyveres támadással fenyegetik.

A kormány nem vállalhatja a felelősséget azért, hogy a világháború és a forradalmak pusztításai után meggyengült nemzetet újabb, a haza fennmaradását is veszélyeztető háború elé állítsa, mert az ország megerősödését és felvirágzását csak békés viszonyok között kifejtendő munkás élettől reméli. Ennélfogva az ország válságos helyzetében, miután a békét és ezáltal a nemzet létét is fenyegető veszély elhárítására és az elhatározás szabadságának biztosítására az adott viszonyok között lehetséges minden egyéb békés eszközt sikertelenül megkísérelt, arra határozta el magát, hogy a külállamok követelésének eleget téve, a nemzetgyűlés elé a jelen törvényjavaslatot terjeszti be.

A törvényjavaslat oly módon tesz eleget a külhatalmak említett követelésének, hogy egyrészt 1. §-ában kifejezetten kimondja, hogy IV. Károly király uralkodói jogai megszűntek; másrészt 2. §-ában hatályon kívül helyezi az 1723. évi I. és II. törvénycikkben foglalt *pragmatica sanctio*t és minden egyéb jogszabályt, amelyen alapult a Habsburg-ház trónörökösödési joga a magyar trónon. Ezeknek következményeképpen egyúttal kimondja azt is, hogy a királyválasztás előjoga a nemzetre visszaszállt. De szükségesnek mutatkozott arról is gondoskodni, hogy az uralkodóház trónörökösödési jogának megszűnéséhez messzebbmenő következtetéseket ne lehessen fűzni Magyarország államformája tekintetében. Ezért a törvényjavaslat azt is megállapítja, hogy a nemzet a királyság ősi államformáját változatlanul fenntartja. Ezzel egyúttal a nemzetgyűlés, amely az 1920. évi I. törvénycikk 2. §-a értelmében, mint a magyar állami szuverenitás törvényes képviselője az államhatalom gyakorlásának további módját is jogosult rendezni, az államforma kérdését a jövőre nézve is végérvényesen eldönti, amidőn híven a magyar nemzet

érzelmeihez és hagyományaihoz továbbra is a királyság ősi intézménye mellett foglal állást.

Budapest, 1921. évi november hó 3-ik napján.

Gróf Bethlen István s. k.
m. kir. miniszterelnök.

*

A miniszterelnök nyilatkozata.

Gróf Bethlen István miniszterelnök: Ez a javaslat nem a normális alkotmányos életünk fejlődésének a következménye, hanem elkerülhetetlenné tették a két utolsó hét eseményei. Amikor két héttel ezelőtt a pécsi választóközönség előtt a kormány programját kifejtettem, a király kérdésről úgy nyilatkoztam, hogy a kormány ellene fog szegülni minden egyoldalú, erőszakos restaurációnak, de nem nyugszik bele egy trónfosztásba, nem járulhat hozzá a detronizáció kimondásához. És most egy javaslat fekszik a nemzetgyűlés előtt, amely tollvonással eltörli négyszáz év tradícióit. Két körülmény volt az, amely ily rövid idő alatt megérlelte a helyzetet: egyfelől az a könnyelmű kísérlet (Úgy van! minden oldalon), amelynek áldozatává lett maga a király és a dinasztia... (Élénk felkiáltások a kereszténypárton: Éljen a király! Zajos felkiáltások a kisgazdáknál: Éljen a nemzet!)

Nyéki József: Gyászmagyarok! (Nagy zaj a kereszténypárton.)

Kállay András: Nemcsak kisgazda van, van más is!

Somogyi István: Cseh szolgák! (Zaj. Egy hang a bal-középen: Idegenek kezébe adták a koronát!)

Gróf Bethlen: ... valamint a nemzet nyugalma is, másfelől az a mohó törekvés, amely ezen kísérlet nyomán szomszédainknál jelentkezett, hogy belső ügyeinkbe beavatkoznak és hogy fegyveres eszközökkel is rákényszerítenek bennünket azon követelések teljesítésére, amelyeket velünk szemben felállítottak. Még egészen közeli az az események, amelyek az utolsó két hétben lezajlottak, hogy akár magamat, akár bárkit, aki ezen eseményekben résztvett, illetékes bírónak odaállítani merném objektív ítéletet hozni.

Szilágyi Lajos: Helyes!

Gróf Bethlen: Azonban ezen események felett ítéletet fog mondani a történelem és azt az ítéletet a magáin személyére nézve nyugodt lelkiismerettel várom. (Helyeslés.) Tiszta lelkiismeretem és meggyőződéseim szerint csak hazám iránti kötelességem teljesítettem. De ugyanakkor, amikor ezt mondom, *erről a helyről a magyar kormány és a magyar nemzet nevében ünnepélyes óvást kell emelnem minden külföldi beavatkozás ellen...* (Általános élénk helyeslés és taps.)

Somogyi: Megkergült nációk!

Gróf Bethlen: ...mert hiszen a magyar kormány azt, amit tett, önszántából tette; mert az egyoldalú restaurációval szemben a magyar kormány szegült ellen és hajtotta végre annak a lehetetlennételét: tehát a beavatkozás úgyszólván nem okul, hanem ürügyül használtatott fel. (Úgy van!)

Somogyi: Még mindig éhesek!

Tasster Béla: Lengyelország sorsára akarnak juttatni!

Gróf Bethlen: És ünnepélyes óvást kell emelnem azért, mert ezen ürügynél is messzebbmenő és vele csak laza összefüggésben álló követelések állítottak fel és mert nemcsak belügyeinkbe avatkoztak be, hanem még a trianoni szerződést megszegő követelésekkel is léptek fel. Azt hiszem felesleges, hogy én ebben a percben részletesen ismertessem azt a diplomáciai jegyzékváltást, amellyel a felmerült eseményeket elintézni óhajtottuk. Csak jelzem, hogy melyik kérdésről volt szó: Magyarország lefegyverzéséről. Ha ez annyit jelent, hogy a trianoni szerződésben foglalt lefegyverzés hajjassék végre, az elén kifogást nem emelek. Ez azonban mint külön követelés állítottatott fel, mert valószínűleg messzebbmenő mérvben és más módzatok mellett kívánták volna ezt végrehajtani. (Igaz! Úgy van! a Ház minden oldalán.) Valóban csak mosolyognom lehet afelett, hogy még a mozgósítási költségeket is reánk akarták róni... (Zaj és derűtség.)

Somogyi: Kedves fiúk! Mindenáron keresni akartak!

Gróf Bethlen: ... holott mi a magunk részéről mindent elkövettünk, hogy az a cselekvés, amely az ország belső nyugalma megbontotta, lehetetlenné tétessék.

Somogyi: Azóta van cipőjük, amióta tőlünk loptak!

Gróf Bethlen: És hogy a békeszerződés területi követel-

ményeinek végrehajtása is szóba kerülhetett, az nézetem szerint legfeljebb csak a velencei megegyezésre vonatkozhatott volna, amely éppen a trianoni szerződés egyik pontjának végrehajtása érdekében kötött meg köztünk és az érdekelt fél között egy nagyhatalom égisze alatt és most már a többi nagyhatalmak jóváhagyása mellett is. Én mit szóljak ahhoz a követeléshez, amelynek folyománya ez a javaslat, amelyet a nemzetgyűlés elé terjesztettem. Én azt hiszem, hogy éppen azon képviselőtársaimnak, akiknek meggyőződésével ez a javaslat nemcsak nem ellenkezik, hanem azt fedi, elsősorban érdekük, hogy ezen a címen tiltakozzanak, mert hiszen a beavatkozás nem abból a célból történt, hogy azok, akiknek meggyőződésük ez a javaslat, mellette szavazhassanak, hanem azért, hogy ennek a nemzetnek szabad elhatározása befolyásoltassék. *A magyar nemzetnek azonban ezen beavatkozás ellenére is a békés utat kell választania és kell, hogy továbbra is azt válassza.* Mikor a magyar nemzet ezt teszi, akkor remélem, hogy *végre le fog esni Európa szeméről az a hályog, amely eddig vakággal sújtotta,* mert eddig minket úgy állítottak a világ elé, mint békebontókat, akik fegyverkezünk, más államok ügyeibe törekszünk beavatkozni, agresszív célokat és szándékokat követtünk, s most végre láthatja Európa, hogy Középeurópa békéjét mi mentettük meg. (Helyeslés a Ház minden oldalán.) *Most láthatják, hogy nein a mi agresszivitásunk, hanem mások agresszivitása volt az, amely Középeurópa békéjét fenyegette,* most láthatja Európa, hogy mi a helyzet. Bár a mi cselekvésünk semmiben sem járult hozzá a béke megbontásához; ha a béke mégis veszélyben forgott, úgy ennek magyarázata az, hogy *Magyarország ma sem szűnt meg a Kárpátok medencéjén belül gyakorolni azt az erőt, amely szinte észrevétlenül húzza vissza az elszakított részekben lakó népeket Szent István koronájához, amely vonzerőt az utódállamok sohasem voltak képesek gyakorolni.* (Hosszan tartó élénk éljenzés és taps a Ház minden oldalán.) S ha a Habsburg kérdés ilyen formában felvetett velünk szemben, — (Somogyi: Ettől félnek a legjobban!) — úgy ennek magyarázata talán szintén az, — meit hiszen nemzetközi szempontból világos, hogy ez Magyarország belügye, — hogy a Habsburg-kérdés csak akkor válhatott külüggé, ha igaz az,

hogy még azok az elhalványuló szálak és tradíciók is, amelyek a körülöttünk lakó népeket a dinasztiahoz fűzik, elég erősek ahhoz, hogy ezeknek az újonnan alakult országoknak egységét megbontsák. (Hosszantartó élénk éljenaés és taps. Felkiáltások: A kisgazdák miért nem tapsolnak! Miért hallgatnak a királyválasztók? A baloldalon és a középben ülő képviselők helyeikről felállva tapsolnak és éljeneznek. Zaj a jobboldalon. Elnök csönget.) Előttünk eddig érthetetlen volt, hogy miért volt szükség defenzív szempontból egy olyan államszövetségre, amely negyvenkétmillió alattvalót egyesít egy államszövetségben egy hét és félmillió lakossal bíró állammal szemben. Én azt hiszem, a mostani események után egész Európa előtt világossá lesz, hogy miért volt erre szükség. Mert vagy van szükség erre a szövetségre, de akkor ez nyílt bevallása annak a belső gyengeségnek, amelyben ezen államok leledzenek, vagy nincs szükség rá, s ha defenzív szempontból nincs rá szükség, akkor csakis agresszív szempontból lehet szükséges. (Taps.)

Somogyi: Fogunk mi még másképen is beszélni!

Gróf Bethlen: Középeurópa helyzete valóban nagyon beteg. A lezajlott események villámfényénél az orvosok megállapíthatják ezt a diagnózist. De nem azért beteg, mintha mi beteges ambíciókat táplálnánk, hanem azért, mert még ennek a gyenge Magyarországnak szomszédságát sem akarják megtűrni. (Zaj: Félnék tőle!) és beteg azért, mert visszaadták ugyan Magyarországnak függetlenségét...

Friedrich István: Papíron!

Gróf Bethlen: ... ellenben elvették ennek a függetlenségnek minden attribútumát, s ezen függetlenség örül odaállították egyfelől a népszövetséget, amely a döntő pillanatokban még a szavát sem hallatta, másfelől a nagyhatalmak jóindulatát, amelyre a magunk részéről apellálunk és amelyet a magunk részéről kérünk. Velünk szemben eddig két utat választottak. Először betegségekkel akartak inficiálni bennünket. Ez ellen tudtunk védekezni, mert felébredt a nemzet egészséges életösztöne. Most pedig a direkt beavatkozás útjára próbáltak lépni. Nekünk ezzel szemben csak egy fegyverünk van és ez az, hogy szilárdan ragaszkodunk a békéhez. Lehet, hogy vannak ebben a Házban emberek, akik ezt a poli-

tikát gyáva politikának fogják minősíteni, azonban nem gyáva politika az, amely nem megy fejjel neki a falnak. (Taps.) Mi ezentúl is kérjük a magunk részére a nagyhatalmak jóindulatát, mert mi a békés politika ösvényein akarunk megmaradni, s hogy ezt tehesük, kérem a betержeszített javaslat elfogadását. (Hosszantartó élénk éljenzés a Ház minden oldalán.)

Apponyi deklarációja.

Gróf Apponyi Albert következett. Általános figyelem között emelkedett szólásra. Azt hiszi, — mondotta — hogy a miniszterelnök előbbi szavai nemcsak ebben a Házban, hanem az egész országban osztatlan helyeslést, lelkesedést és azt az elszánt akaratot fogják kiváltani, hogy bármi válasszon el bennünket különben, ezeknek a kincseknek védelmében mindenkor egységesen fogunk eljárni. (Élénk helyeslés és taps.) Nem akar ebben a pillanatban magával a trianoni békeszerződéssel perbeszállni, ámbár összes bajainknak, Középeurópa összes betegségeinek valódi kútforrása ebben az igazságtalan, a helyzet teljes félreismerésében és nemismerésén alapuló alkotásban rejlik. (Úgy van!) Csupán azokkal a sérelmekkel foglalkozik, amelyek a trianoni szerződésnek keretén belül reánk mérettek. A trianoni békeszerződés életbelépésének napján mi, bár nem vagyunk tagjai a nemzetek szövetségének, mindazoknak a jogoknak birtokába léptünk, amelyeket a nemzetek szövetségének paktuma a hozzá nem tartozó nemzetek számára Ibiztosít. Ha köztünk és bármi más állam között vitás kérdés felmerül, ennek a paktumnak, tehát a trianoni békeszerződésnek alapján jogunk van ahhoz, hogy ez a felszólítás hozzánk intéztessék, mert a 17. szakasz nem mondja azt, hogy „felszólítható, hanem azt mondja, hogy fel kell szólítani a nemzetek szövetségéhez nem tartozó államot arra, hogy magát a szóbanforgó kérdés megoldása tekintetében a nemzetek szövetsége eljárásának és elveinek alávéssze.” Csak ha amennyiben bírói elintézésnek nincs helye, a conseilnak közvetítő javaslatára nézve az egyik fél úgy nyilatkozott, hogy azokat el nem fogadja, csak ettől az időtől számított három hónapon belül van fegyveres beavatkozásnak jogi lehetősége.

Felmerült köztünk és a szomszéd államok között egy

konfliktusnak a veszélye. Akárkinek hibájából, a szerződés erre nézve semmi megszorítást nem tartalmaz. Jogunk volt arra, hogy ez a felszólítás hozzánk intéztessék és minden fegyveres beavatkozási kísérlet, minden fegyveres beavatkozással való fenyegetés a nemzetek szövetségéről szóló paktumnak világos, flagrns megsértése. (Taps a Ház minden oldalán.)

Már most én erről a helyről, amelynek van talán elég rezonanciája, hogy azt az ország határain kívül is meghallják, azt a kérdést vetem fel: *humbug-e, csalás-e, vagy igazság a nemzetek szövetsége?* (Hatalmas taps a Ház minden oldalán. A kereszténypárt feláll és percekig éljenzi Apponyit.)

Somogyi: A világtörténelem legnagyobb csalása! (Vihas felkiáltások: Csalás — tiszta csalás!)

Gróf Apponyi: Én ezt nem akarom mondani, hanem azt a felhívást intézem innen mindazokhoz, akiket illet, gondoskodjanak róla, hogy azzá ne legyen a művelt nemzetek között. (Élénk helyeslés a Ház minden oldalán.)

Sándor Pál: Már eddig is meg kellett volna tenni.

Gróf Apponyi: Lépten nyomon látjuk a sajtóban az úgynevezett kisantantnak azt a követelését, hogy a mi lefegyverzésünk ellenőrzésében részt vegyen. Kijelentem, hogy *ez a követelés merőben ellenkezik a trianoni békeszerződésnek 133. paragrafusával, hacsak annak nem akarunk zúgprókatori értelmezést adni*, mert nagyon világos, hogy egyedül a nagyhatalmak képviselhetik azt a bizonyos tárgyilagosságot, amely ennek a szerződésnek lojális tartalmát garantálja. Minden más tényezőnek beavatkozása ellenkezik a trianoni békeszerződésnek úgy szellemével, mint betűjével. (Helyeslés.)

Már most bekövetkezett az az esemény, amelyet senki nálam mélyebben nem sajnálhat, *amelyet senki sem fájlalhat jobban, mint éppen mi, legitimisták, akik elvének kilátásaira ez súlyos csapás volt.* Bekövetkezett ez a súlyos esemény, mely sokakat nehéz lelkiismereti konfliktusok elé állított. Ilyen helyzetekben történelmi mértékkel kell mérni az egyének elhatározásainak megítélésében. A kormány követte saját lelkiismeretét, arra az útra lépett, amelyre, úgy hitte,, hogy az ország érdekében lépnie kötelessége. (Felkiáltások a

kisgazdánál: Mi is hisszük.) *A történelem fogja megmutatni, vajjon Magyarország biztonságának állandó megóvására ez volt-e a leghelyesebb út.* Adja az Isten, bogy így legyen, mert én nem keresem a magam igazolását az eseményekben, hanem keresem szegény hazánk megmentését. (Általános élénk helyeslés és taps a Ház minden oldalán.)

A kormány tehát azt az utat választotta — bizonyára nagy lelki tusák után —, hogy magának a törvényes és koronás királynak csapataival szemben fegyveres ellenállással is meggátolta a királyság tényleges helyreállítását, (Helyeslés a kisgazdánál.) Erre nézve lehetnek különböző érzelmek is, de a túloldalon, nem a nemzetgyűlés túloldalát értem, hanem a nemzetközi túloldalt, s a kis- és nagyantantnál csak nem lehetett ezen eljárás ellen kifogást tenni, ott csak azt láthatták, hogy megtörténik Magyarország és a magyar kormány önszántából az, amit ő jogtalanul követelt. (Úgy van! a középén.) És mégis mi volt az eredmény! Ők ezzel nem elégedtek meg: követelték a kormánytól azt, hogy a magyar király, tehát egy magyar állampolgár (élénk helyeslés a kereszténypárton és a disszidenseknél) és Magyarország koronás királya nekik kiszolgáltassék, A kormány nem tudott ellentáitlni ennek a kényszernek, de nem tudom, hogy felhangzott-e az a lángoló tiltakozás, mert minden egyes magyar embernek érdeke az, hogy ő idegen faktoroknak ki ne szolgálíthatassék (élénk helyeslés), mert különben senki sem érezheti magát biztonságban. Ha ez a tiltakozás nem történt meg akkor a kormány részéről, hát ezt a tiltakozást kifejezem itt, erről az oldalról (élénk helyeslés és taps a legitimistáknál), midőn kifejezést adok annak a sajtó fájdalomnak, amelyet én és velem együtt milliók éreztek, midőn a magyar állampolgároknak jogbiztonságát a nemzetet, ■ képviselő magyar szent korona tényén ez a csorba esett. (Taps a legitimistáknál, zaj a kisgazdák oldalán.)

Huszár Károly: Majd követelhetnek még mást is! (Úgy van!)

Gróf Apponyi: Én nem hiszem, hogy annak az érzelemnek a tekintetében, amelynek most kifejezést adtam, különbség lehessen magyar és magyar között. Ha volna, csak azokat sajnálom, kiknek lelkében ez a különbség megvan. (Taps

a legitimistáknál.) tehát a hírből, hogy *a király osztrák vagy cseh csapatokkal jött volna be az országba...* (Zaj.)

Balla Aladár: A cenzúra megengedte, hogy közöljék.

Gróf Apponyi: ... a legilletékesebb helyről nyert információim szerint *egyetlen szó sem igaz.* (Élénk helyeslés és taps a legitimistáknál. Hosszantartó zaj a Ház minden oldalán.)

Szmrecsányi György: Alávaló gonoszság! Akárki mondta, rágalmazó hazug fráter! (Nagy zaj.)

Szilágyi Lajos: Hivatalos hazugság! (Folytonos nagy zaj.)

Elnök: Figyelmezteti Szmrecsányit, hogy jövőben az ilyen inparlamentáris kifejezésektől tartózkodjék. (Helyeslés.)

Gróf Apponyi: Az lehet, hogy egy vagy két osztrák származású tiszt, mint magánegyén, a király kíséretében volt (felkiáltások a kiscgazdáknál: Ahá!), de akik eleinte ott voltak, öfelsége kívánságára Sopronban lemaradtak.

Tassler Béla: Ez történelmi tény!

Bárczy István: A mi határozati javaslatunkat kicenzurázta az összes lapokból, de ezt a hazugságot nem! (Zaj.)

Elnök: Kérem a képviselő urakat, szíveskedjenek a nemzetgyűlés méltóságát megőrizni.

Gróf Apponyi: Fokozatosan, crescendo jöttek a követelések. Az első volt, hogy IV. Károly király lemondásával sem volna elintézve a dolog, majd jött az a követelmény, hogy az ő trónfosztását és az egész dinasztiaival szemben a trónöröklési rendnek megszűnését is törvénybe kell iktatni. Ebből lett aktuálissá a szőnyegen levő javaslat. Már most azt kérdem, vége van-e itt annak a láncolatnak, amelybe belejutottunk?

Friedrich István: Nincs!

Gróf Apponyi: Bemélem, hogy vége van, de biztosítékom erre nézve nincs és nincs senkinek ... Egy biztosíték van csak és ez *a nyugati művelt nagy nemzetek lelkiismeretének felébresztése.* A kormány ám tárgyaljon diplomáciai úton a kormányokkal, nekünk *mindannyiunknak kötelességünk mindent elkövetni, hogy hozzáférkőzzünk a műveit nemzetek lelkiismeretéhez, hogy hozzáférkőzzünk azokhoz a nemzetekhez, amelyek az emberi szabadságnak, a felvilágosodottságnak, a kultúrának zászlóhordói voltak ...*

Giesswein Sándor: Ehhez más kormány kell!

Gróf Apponyi: ... melyek jóhiszeműen azt hitték, hogy

ezt a háborút is a nemzetek felszabadításáért, az állandó békéért, a haladásért, a jobb jövő elérésének biztosításáért vívják. Ezekhez a nemzetekhez kell fordulnunk és kérdeznünk őket, hogy vajjon *tetszik-e nekik, vajjon megfelel-e az ő erkölcsi érzéküknek*, — hogy ne beszéljek jogérzékéről — *hogy egy nemzetet, csupán azért, mert gyenge, csupán azért, mert lefegyverezték, míg a körülötte álló nemzeteknek meghagyták a lehetőséget, hogy állig fegyverkezzenek, csupán azért, az ököljog címén, mert soha cinikusabban nem uralkodott, mint most* (úgy van! Úgy van!), *ügyeinek intézésében korlátozni, felette gyámságot gyakorolni lehessen és megfelel-e a nemzetek lelkiületének az, hogy — amit az előbb elfelejtettem említeni — a békeszerződésnek a kisebbségek védelmére irányuló klauzulái folyton cinikusan megsértessenek, semmibe se vétesse-nek anélkül, hogy bármely fórumhoz is fordulhatnának, megfelel-e lelkiismeretüknek, hogy ez a kisebbség a védelmi klauzulák alacsonyabban álló fiók zsarnoksággá alá kerüljön.* (Élénk taps.) Fel kell őket szólítani, fel kell ébresztem lelkiismeretüket és *ha egyébben nem, legalább ebben a propagandamunkában fogjunk össze, ebben a propagandamunkában legyünk egyek.* (Élénk taps a Ház minden oldalán.) Ami a törvényjavaslatot illeti, nem bocsátkozom a törvényjavaslat közjogi diszkussziójába, az én jogi meggyőződéselem szerint én ennek diszkussziójával nem is foglalkozhatom. (Úgy van! a legitimistáknál.) *annak megvitatásában és az abban való határozathozatalban nem vehetek részt.* (Helyeslés a legitimistáknál.) *Méltányolom azt a kényszerhelyzetet, mely alatt a kormány cselekedett A kényszerhelyzet reám is azzal a hatással van, hogy ne tegyek semmit e törvényjavaslat határozattá emelésének megakadályozására, sőt hátráltatására.* De vannak egyéb kötelességeink is. Kötelességünk, hogy az a csapás, amelyet ez a törvényjavaslat törvényerőre emelkedése esetén évezredes alkotmányos fejlődésünk folytonosságára mér, legalább erkölcsileg elháríttassék, hogy *a jövőbe átmentsük azokat a nagy erkölcsi értékeket*, amelyek az én hitem szerint, amint ezer éven át e nemzet fennállásának biztosítékai voltak, ma is, ezentúl is a legfőbb biztosítékai. (Taps.) Kell, hogy *átmentsük a jövőbe a jogfolytonosságnak elvét*, kell, hogy szembeszálljunk a teóriával, aminthogy az 1920. évi I. t.-c.-nek,

amelyet a maga helyes felfogásának és magyarázatának körében épp úgy, mint minden más jogot, tisztelek és előtte meghajlok, *ne adjunk annak olyan magyarázatot, amely a mű alkotásánál sem volt meg az alkotóinak lelkében, amely jelentőségével azonban jogilag nem is hirt, hogy tudniillik véget vessen az egész alkotmányunk évszázados fejlődésének.* (Úgy van! a legitimistáknál.) Ezeket az értékeket, amelyeknek megtartásától meggyőződésem szerint a nemzetnek jövője függ, ezeket az értékeket, amelyeket ma nem használunk fel, ezeket az értékeket, amelyeknek megvalósításától talán igen távol esünk a mai pillanat örvényében, nem szabad elveszni engednünk. (Helyeslés a legitimistáknál.) A következő nyilatkozatot olvassa fel:

A legitimista deklaráció.

A napirendre tűzött törvényjavaslat szakítást jelent ősi alkotmányunkkal; (Úgy van! balfelől) *a koronás király trónvesztése kimondásával annak legerősebb pillérét, a magyar nemzeti királyság intézményét támadja meg; a király és a nemzet megegyezése alapján törvény által megállapított trónöröklési rendnek egyoldalú megszüntetésével pedig bizonytalanságba sodorja a nemzet jövőjét. Az 1920. I. t.-c. erre nem ad jogcímet, mert ez a törvény kifejezetten nem arra irányul, de semmiesetre sem birhatott azzal a joghatállyal, hogy ezeréves alkotmányunk folytonosságát megszakítsa, annak törvényes intézményeit megdöntse, és merőben új, az eddigőtől független jogfejlődésnek kiinduló pontja legyen.*

Ez a törvény, amint egyébként bevezető részéből is kitűnik, csak kiegészítő jogot alkotott szükségjog alapján, az ősi alkotmányban gyökerező közhatalmi intézmények működésének, különösen a királyi hatalom gyakorlásának tényleges és rögtön el nem hárítható szünetelése miatt, e szünetelés ideje re és abból a célból, hogy azok működésének visszaállítása a nemzet közreműködésével és befolyásával történjék. (Mozgás a jobboldalon.) *Ezen a határon belül az 1920. I. t.-c. valóságos jog, amely föltétlen tiszteletet követel. De annak továbbmenő értelmezése és mindem, kísérlet arra, hogy azt az erősebb jogforrásnak, a jogfolytonosságnak és így a jogfolytonosságot ma életteljesen egyedül képviselő törvényes királyságnak föléje helyezzük, a jog terének elhagyását és a forra-*

dalmi térre lépést jelenti. (Zaj és fölkiáltások a jobboldalon: Rendre! Felkiáltások balfelől: Úgy van! Zaj Halliuk Halljuk!)

Ami pedig ezen a területen alkottatik, az, ha törvény alakját nyeri is, jogilag hatálytalan. (Nagy zaj és felkiáltások a jobboldalon: Rendre!) A jogi meggyőződésünk folytán a törvényjavaslat megvitatásában és e fölött való határozathozatalban részt nem vehetünk, hanem ezzel szemben, *a nemzetre nehezedő kényszerhelyzet súlya alatt, tiltakozásunk bejelentésére szorítkozunk.*

*

Az úgynevezett trónfosztó javaslatnak szószerinti szövege a következő:

XLVII. TÖRVÉNYCIKK.

IV. Károly Ő Felsége uralkodói jogainak és a Habsburg-ház trónörökösödésének megszűnéséről.

(Kihirdetése elrendeltetett 1921. évi november hó 6-án.

Kihirdetett az „Országos Törvénytarában 1921. évi november hó 6-án.)

1. §.

IV. Károly király uralkodói jogai megszűntek.

2. *.

Az 1723. évi I. és II. törvénycikkben foglalt *pragmatica sanctio* és minden egyéb jogszabály, amely az Ausztriai Ház (Domus Austriaca) trónörökösödési jogát megállapította vagy szabályozta, hatályát veszítette és ezzel a királyválasztás előjoga a nemzetre visszazállt.

3. §.

A nemzet a királyság ősi államformáját változatlanul fenntartja, de a királyi szék betöltését későbbi időre halasztja, és utasítja a minisztériumot, hogy eziránt arra alkalmas időben javaslatot tegyen.

4. *.

Ez a törvény kihirdetésének napján lép életbe.

* * *

Véleményem szerint a királykérdés megoldása bizonyára előmozdítaná a revíziót, de épp azért, s ezt mindenki érzi, a megoldás csak akkor lesz lehetséges, ha a revíziós gondolat is a nagyhatalmaknál bizonyos érlelési stádiumba jutott. A *mikor* kérdése tekintetében meddő jóslásokba bocsátkozni ezidő-szerint komolytalan feladat, a *hogyan* kérdése viszont egészen világos: az 1921. XLVII. törvénycikknek a nemzet minden-kori érdekeinek megfelelő, majdani *törvény útján* való megszüntetése, s illetve megváltoztatása.

* * *

Apponyi Albert szavával zárom fejtegetéseimet:

„Meg vagyok győződve arról, hogy a magyar hazának egyik legfőbb érdeke, hogy helyreáUittassék a legfőbb kontinuitás, hogy legyen az országnak királya. De arról is meg vagyok győződve, hogy a királynak csak egy érdeke van: olyan pillanatban és körülmények között állani a nemzet élére, amelyben megfelelni képes azoknak a reményeknek, melyeket hozzáfűznek. Senki sem vonhatja kétségbe azt, hogy a XX. század királya csak az lehet, aki nemzetének lelki életével és ideáljaival teljesen összeforr. A mi legitimista küzdelmünkben elsősorban áll a magyar öncélúság gondolata és csak oly királyság helyreállítására törekszünk, amely át van hatva a magyar öncélúsággal. Hogy ezen túl lesz-e kapcsolatunk más országokkal is, az elsősorban ezektől a más nemzetektől függ. Annyi azonban biztos, hogy etekintetben a nemzet alkotmányos hozzájárulása nélkül semmi sem történhetik.”